De Revisor. Halfjaarboek voor nieuwe literatuur 6-7

bron
De Revisor. Halfjaarboek voor nieuwe literatuur 6-7. Em. Querido, Amsterdam 2013

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_rev002201301_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. de Revisor

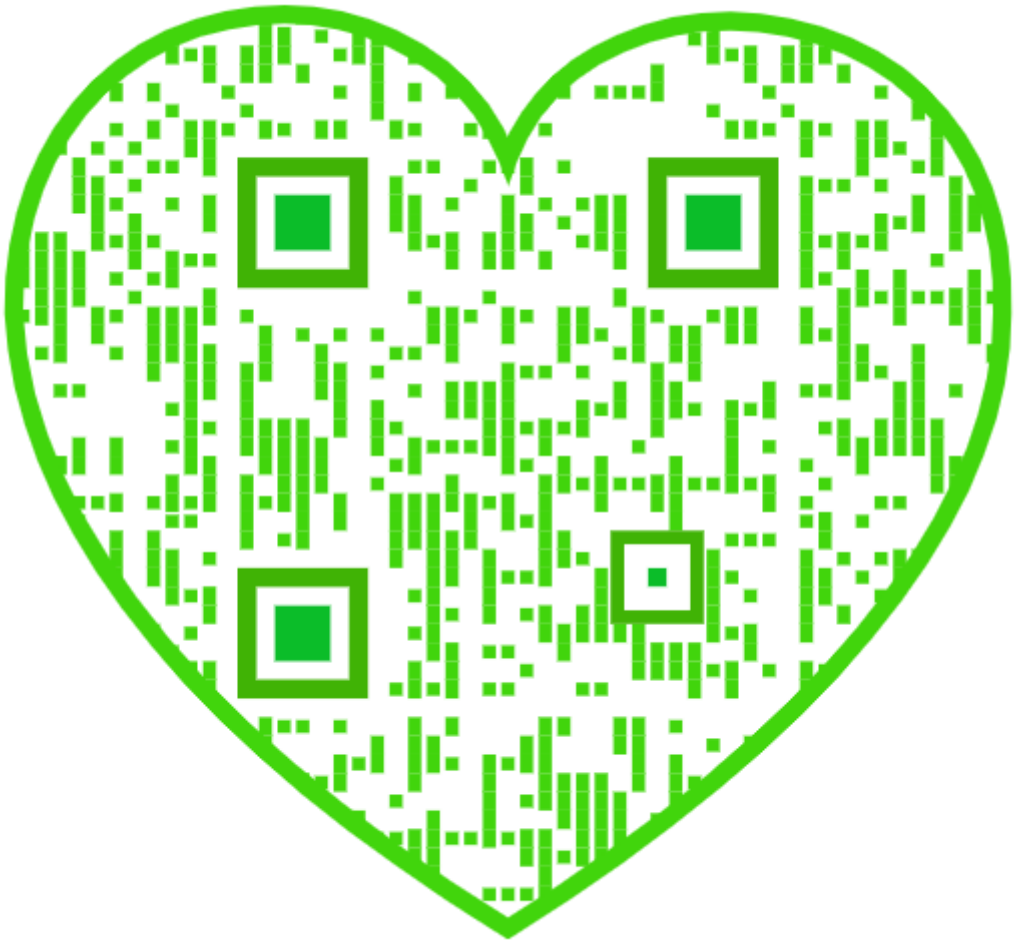

[2013/6]

Rob Waumans
Dooi

Overal waar ik kijk staan fietsen. In mijn leven zijn er nauwelijks momenten geweest dat ik geen fietsen zag. Alleen de dagen dat ik urenlang in het ziekenhuis naast het bed van Marjan zat, waren fietsloos.

De witte, fel belichte omgeving van het ziekenhuis stond me tegen. Ik kon daar niet te lang blijven. Marjan lag er vier dagen. Toen fietste ik door de dooiregen terug naar huis met onder mijn snelbinders haar spullen in een plastic tas van de Praxis.

Iedere zaterdag werkt Freek Stegeman bij mij in de winkel, een student van eenentwintig jaar oud, met kort, rood stekelhaar en een ringbaardje. Freek neemt contact op met klanten als reparaties gereed zijn, assisteert in de verkoop en als het nodig is voert hij spoedreparaties uit.

Hoewel ik gesteld ben op de rust van alleen zijn, is de zaterdag tegenwoordig een dag waar ik naar uitkijk. Naar de eerste kop koffie voordat we de winkel openen, waarbij we achter op de werkbank samen een sigaret roken en Freek dingen vertelt over zijn studie of andere zaken, zoals voetbal. Sinds Marjan er niet meer is, neemt hij soms gevulde koeken mee.

Maar nu is Freek er niet en de radio staat zachter dan als hij er is. Het is dinsdagmiddag, kwart over twee. Om mij heen, op de betonnen vloer met zwarte olievlekken, ligt mijn gereedschap. Ik kijk door de spaken van de damesfiets naar buiten. De zon schijnt, er lopen mensen in zomerkleding voor mijn winkel langs terwijl vandaag de herfst is begonnen. De seizoenen zijn niet meer te vertrouwen.

Ik rol een shagje, steek hem aan, leun tegen de werkbank en kijk naar mijn zwarte vingers. Ik steek de punt van mijn wijsvinger even in mijn mond, proef het vet en de olie en neem een flinke trek.

Na het shagje span ik de ketting, spuit olie tussen de as en de ketting en draai aan de trappers totdat het goed klinkt. Ik klik de kettingkast weer vast, takel de fiets op de grond en schrijf het reparatie-briefje. Daarna haal ik de twaalf fietsen binnen en laat de rolluiken zakken.

Als ik met de auto naar mijn winkel rij, neem ik een andere route dan's avonds, terug naar huis.

Ik rij voorbij het park, langs het meertje en kijk naar het water, naar de plek waar de doos stond. Ik zie het water, de eenden en de bomen aan de overkant en rij verder, naar huis.

In de gang trek ik mijn schoenen uit, loop naar de keuken en pak een blikje Hertog Jan uit de koelkast. Ik rook en kijk naar de tuin waar ik al maanden geen stap meer in heb gezet. Aan de overkant, op de eerste verdieping, zie ik twee vrouwen in de keuken staan. Ze drinken uit wijnglazen en lachen.

Het is al donker als ik mijn tweede blikje neem. Daarna warm ik een blikje doperwten op, gooi een slavink in de braadpan en eet op de bank.

De winkel openen, klanten helpen, fietsen repareren, naar huis rijden, twee blikjes Hertog Jan drinken, eten, televisie kijken en naar bed.

De herfst wordt kouder maar het vriest niet. Ik hou de weerberichten in de gaten, de dagen gaan voorbij, het wordt januari maar niet kouder dan een graad of twee.

Op de tweede zaterdagochtend van het nieuwe jaar is het eindelijk koud. Ik trek de deur achter me dicht, loop naar de auto en steek mijn neus omhoog. Er hangt vorst in de lucht.

Ik rij naar de winkel en parkeer de auto naast de snackbar. Freek staat bij de achterdeur te wachten, hij wrijft in zijn handen.

‘Koud,’ zegt hij, als ik de deur open.

‘Het gaat vriezen,’ zeg ik.

Ik zet een pot koffie en we roken een sigaret. Freek zit op de werkbank en vertelt dat zijn moeder morgen jarig is en dat hij en zijn

vriendin een portret hebben laten maken bij een professionele fotograaf en dat ze zijn moeder daarmee morgen zullen verrassen.

Om drie minuten over negen open ik de winkel. Er staat een man te wachten. Freek helpt hem en de man vraagt of de bagagedrager van de zwarte herenfiets van driehonderdnegenennegentig euro een beetje stevig is.

'Superstevig,' zegt Freek en hij duwt met twee handen op de bagagedrager. 'Kijk maar.'

Die nacht vriest het zeven graden. De dag erna blijft de temperatuur rond het vriespunt en 's nachts wordt het min vijf.

Iedere avond als ik langs het meertje rij, vervloek ik die eenden en klootzakken die wakken in het dunne, prille ijs maken. Ik wil ze wegjagen, maar dat doe ik natuurlijk niet, en rij verder naar huis waar ik een blikje Hertog Jan drink, eten maak en na het tienuurjournaal naar bed ga. Naar mijn koude, vrouwloze bed dat nog steeds naar haar ruikt, naar haar lichaam en haar parfum. Ook al is het beddengoed intussen al tientallen keren gewassen. Soms open ik haar kant van de kledingkast en kijk dan naar haar kleding en schoenen.

Het meertje was dichtgevroren, we pakten de schaatsen uit de trapkast en lieten de ijzers slijpen bij Sporthandel Lenting op het Surinameplein. Marjan wreef het leer op en zondagochtend maakten we onze eerste rondjes.

Marjan schaatste sierlijk en zorgvuldig, ik wat harder en minder soepel. De rondjes waren kort maar de koude wind langs mijn gezicht en de geur van de vorst waren genoeg.

Aan het eind van de middag, toen de schemering over het park en het meertje daalde, haalde Marjan een bezem en veegde het ijs schoon. De blikjes, flesjes, achtergebleven handschoenen, lege zakken chips en sigarettenpeuken veegde ze op een hoop in het midden van de baan. Ze vulde twee vuilniszakken en zette die bij ons thuis in de gang, totdat ik ze de volgende ochtend naar de container bracht.

De volgende dag haalde ze bij de supermarkt een grote, lege doos. Ze zette de doos in het midden van het meertje. Ze schaatste een paar rondjes, raapte hier en daar een vers achtergelaten blikje op en

gooide het in de doos. De dagen erna werd de doos de vuilnisbak van de ijsbaan. Marjan leegde iedere avond de doos in een vuilniszak, ik bracht iedere ochtend de vuilniszak naar de container.

De vorst hield wekenlang aan. Daarna steeg de temperatuur langzaam en dooi dreigde. Marjan ging naar de huisarts, de pijn in haar buik was erger geworden.

's Middags lag ze in het ziekenhuis, in een witte kamer, onder de felle lampen. Ik zat naast haar bed en keek naar buiten, waar de stijgende temperatuur zijn werk deed.

Na vier dagen ziekenhuis werd ik voor het eerst alleen wakker in mijn huis, ons huis, at twee boterhammen en reed naar de winkel. De dooi had doorgezet en ik vreesde voor het ijs op het meertje. In mijn gedachten zag ik het donkere ijs waar de regen honderden ondiepe putjes in sloeg.

's Avonds reed ik naar huis. De doos van Marjan was nergens meer te zien.

Zaterdagochtend staan Freek en ik achter in de winkel een sigaret te roken. Ik heb mijn schaatsen meegenomen. Ik haal ze uit het tasje laat ze aan Freek zien.

‘Schaats je?’ vraag ik.

‘Nee,’ zegt Freek, en hij wijst naar zijn enkels, ‘mijn enkels kunnen dat niet aan.’

‘Maar je voetbalt toch?’ vraag ik.

‘Ja, maar dat is heel wat anders. Daarbij gebruik je je enkels op een andere manier.’

Hij steekt zijn sigaret in zijn mond, houdt zijn armen langs zijn lichaam en beweegt ze van voor naar achter.

‘Dit is voetbal,’ zegt hij.

Hij neemt een trek van zijn filtersigaret.

‘En dit,’ hij zwabbert met zijn handen van links naar rechts, ‘dit is schaatsen.’

We drinken nog een kop koffie. Daarna trek ik de rolluiken omhoog en zet Freek de fietsen buiten op de stoep. Het wordt niet druk. Freek repareert twee fietsen, verkoopt een kinderzitje en ik ruim het

kantoortje op en haal bij de supermarkt broodjes voor de lunch en vier flesjes bier voor na sluitingstijd.

Om half vijf sluit ik de winkel. We drinken allebei twee biertjes en roken zwijgzaam.

‘Ik ga zo nog even een paar rondjes schaatsen op het meertje in het park,’ zeg ik, vlak voor we vertrekken.

‘Heb je zin om mee te gaan?’

Freek denkt een ogenblik na en knikt.

‘Oké,’ zegt hij.

We rijden naar het park. Freek krijgt een telefoontje. Hij zegt niet veel, alleen: ‘Ik bel je als ik eraan kom, oké?’

Ik parkeer de auto naast het park, langs de weg tussen de twee eikenbomen, we stappen uit en ik kijk naar het meertje. Freek loopt het ijs op, verder is er niemand. De oranje lichten van de lantaarnpalen aan de overkant weerspiegelen op het ijs. Ik haal mijn schaatsen uit het plastic tasje en trek ze aan. Mijn schoenen doe ik in het tasje en ik stap op het ijs.

‘Hier,’ zeg ik, en haal een opgerolde vuilniszak uit mijn binnenzak, geef die aan Freek en wijs naar het afval dat her en der over het ijs ligt verspreid.

Hij kijkt naar de vuilniszak en dan naar mij.

‘Even een beetje opruimen, Freek,’ zeg ik.

Ik trek mijn muts over mijn hoofd, draai me om en maak een paar slagen.

Een rondje, tegen de klok in. Het schijnsel van de lantaarnpalen geeft voldoende licht.

Aan de overkant, recht tegenover de twee bomen waartussen mijn auto staat, kijk ik naar Freek. Ik zie hoe hij over het ijs loopt, zo nu en dan bukt en iets in de vuilniszak stopt.

Martin Reints
Vijf gedichten

Verwaaid gras

Ik zeg niets
dan zeg ik dat ik niets zeg
en dan weer zeg ik niets

een leeuw ligt naar een meeuw te kijken
en doet langzaam zijn ogen dicht

ademt in, ademt uit, en knijpt zijn ogen verder dicht

een meeuw ziet een leeuw
draait zijn kop opzij
en zweeft weg in een van zijn luchtlagen

er zijn boomstronken, er is verwaaid gras,
poelen met riet, stroken zand

er is van alles
tot het verdwijnt.

De wind gaat na verloop van tijd weer liggen

voor Hans Groenewegen

Uit niets komt de beschrijving, de verschrijving
de doorhaling

de uithaling, de terugkeer naar niets

zoals geluid dat uit zwijgen voortkomt, dat tot
leven komt, en dat uitsterft in zwijgen

zoals een spin die zijn web komt maken

het is een beschrijving van het inademen, het
inhouden van de adem, het uitblazen van de adem

de pier steekt diep in de zee
de wind steekt op, matig, krachtig, hard, stormachtig

een gekmakende storm waar je rustig van wordt
voorbijdrijvende wolken, voorbijdrijvende wolken

de spin loopt van zijn web de draden na.

Over het podium

Aankleden, en uitkleden
de leeuwenhuid aantrekken
de hazenhoed afzetten

in de ideeënbus een idee deponeren
en wachten

en verder weer

opkomen, en afgaan
het is een kwestie van ritme
mooi bewegen over een diagonaal op het podium
en dan uit beeld verdwijnen

je neemt alleen maar flarden waar
en het zijn mistflarden
maar dat is genoeg.

Omgeven door zoemende vliegen

Halverwege het donkere woud aangekomen
sta je midden in het leven

om je heen het gezoem van vliegen
en waar je een stap zet groeien de vliegenzwammen

je bent hier niet graag of met tegenzin naartoe gekomen:
het ging met gemak en vanzelf, maar
je komt niet meer weg

de muziek in je hoofd is grillig, bokkig, springerig
en mooi maar zonder einde

nu valt je bril op de grond, op het mos om je heen

dus je roept: hou nou toch op
maar het helpt niet

de muziek van deze film heeft geen titel.

Geeft niet

Het is druk in de supermarkt:
morgen is een feestdag

zijn er nieuwe ideeën?
nee, maar we hebben nog genoeg oude ideeën

we zitten in een vliegtuig
de violiste waar ik naar luister vraagt zich af
hoe haar hand in elkaar zit

maar ze gaat door

het lijkt een struikelpartij
maar het is wegrennen in slow motion

de zee weerspiegelt de langzaam golvende wolkenlucht
het vliegtuig bonkt door een luchtzak

geeft niet: dat is het ritme van de vlucht.

Arjen Fortuin
Altijd iets nieuws en altijd hetzelfde
Over het herlezen van Louis Paul Boon

Mokkend heb ik mij door het Boonjaar 2012 heen gewerkt. Mokkend, want ik ben fan en een echte fan mokt. Over de ontbooning. Over het feit dat er in de twaalf maanden van het honderdste geboortejaar van Louis Paul Boon pas helemaal aan het eind één armzalig nieuw deeltje van het *Verzameld werk* verscheen. Geen enkele herdruk wijdde De Arbeiderspers verder aan het eeuwfeest, geen bloemlezing van columns met een kekke inleiding van Bert Wagendorp, geen postzegeladvertentie op de voorpagina van de krant. Zelfs de bundel onbegrijpelijke essays van postmoderne zwatelvlamingen heb ik gemist. Natuurlijk, er waren tentoonstellingen in Aalst en Antwerpen, stadswandelingen en wat dies meer zij - *De voorstad groeit*, dat klinkt meteen al als citymarketing.

Waarschijnlijk vindt men Boon niet *actueel* genoeg. Het hoogste goed wat een grote dode schrijver inmiddels kan bereiken is dat hij actueel is, dat zijn werk op de een of andere manier verbonden kan worden aan het heden, dat daarin de rechtvaardiging schuilt om het werk nog te lezen. Het is een curieuze omdraaiing van zaken, want worden boeken juist niet klassiek omdat ze toen ze verschenen de actualiteit overstegen? Waarom de mensen niet gewoon Boon in het gelaat geslingerd? En dan niet de clowneske oudere schrijver die het in de laatste jaren van zijn leven zo aardig deed op televisie - maar de boeken, in hun volle omvang en gewicht. Lezen zou toch voldoende moeten zijn?

In mijn boekenkast staat een eerste druk van het eerste boek van Boon, *De voorstad groeit*, gedrukt in 1942 en ooit aangeschaft voor honderdtwintig gulden. Dat bedrag vertegenwoordigde voor mij op

dat moment twee maanden kleedgeld, die ik er met liefde aan opofferde. Bij mij thuis hangen - een huwelijkscadeau van mijn beste vrienden - twee handgeschreven 'Boontjes' uit *Vooruit*. Blaadjes zoals die volgens de legende door de schoonmaakster uit de prullenbak werden gevist nadat Boon zijn dagelijkse column had ingeleverd en die vervolgens te gelde werden gemaakt. Die krantencolumns werden later gebundeld door uitgeverij Houtekiet, onder het mom dat het hier een *roman fleuve* betrof, maar de rivier is al tien jaar geleden drooggevallen - de acht wel verschenen delen Boontjes staan stevig naast elkaar in mijn kast. Net als de delen van het *Verzameld werk*, tot en met het op de valreep van 2012 verschenen *Reservaat 1-5*.

De beste dag van het Boonjaar was die waarop er plotseling iets bij de post zat - het grootste voorrecht van een literair criticus is dat hij soms dingen krijgt toegestuurd waarvan hij niet wist dat ze bestonden. Trivia, maar een fan leeft voor trivia als een boekje van een zich 'Meurs A.M.' noemende auteur waarin de vrouw van de broer van Boon anekdotes vertelt over haar leven met de familie: '*Die twee gebroers en hun zuster, dat was heilig*'.

Mijn fanschap heeft zich overigens niet alleen geuit in materiële hebberigheid. Ik ben er ook door gaan lezen. In mijn exemplaar van *De voorstad groeit* zit de boekenlegger waarop ik in 1987 bijhield wat ik las en hoe lang ik over die boeken deed. Het is een bizarre administratie van waar ik mij toen mee volpropte: gulzig en haastig, alsof de literatuur die ik net aan het ontdekken was, mij zou ontglippen als ik niet razendsnel de achtervolging inzette.

De echte kinderboeken uit de bibliotheek had ik allemaal uit. De noodzakelijke transitieboeken naar de echte literatuur - *Turks fruit* en *De aanslag* - waren afgewerkt. In 1987 was ik zestien en las ik: *Herzog* (23/8 tot 1/10), *Moderato cantabile* (1/10 tot 9/10), *Portnoy's Complaint* (9/10 tot 19/10), *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan* (20/10 tot 3/11). Van 16 november tot 7 januari las ik *De tranen der acacia's* van W.F. Hermans. Op de boekenlegger staat piepklein '(nf)' wat staat voor *not finished*. Het zou nog jaren duren voor ik een boek van Hermans kon uitlezen.

Ik vond de boeken die ik las allemaal hoogst normaal, maar nu denk ik vooral: wat zal ik vreselijk veel niet begrepen hebben van die boeken. Wat moet een kind met *Herzog*? Wat kan een zestienjarige daarvan begrijpen? Ja, de eerste zin (‘If I'm crazy, it's allright with me, thought Moses Herzog’) appelleert aan allerlei romantische adolescentengevoelens, maar de rest van het boek? En wat héét die zestienjarige ervan onthouden? Wat ik nog weet: Moses Herzog schreef brieven aan allerlei mensen en er was iets met seks. (Er was vaak iets met seks in wat ik toen uit de wereldliteratuur oppikte.) Er is me stellig minder van die boeken bijgebleven dan van de Europacupwedstrijden van Ajax in dezelfde periode. De uitslagen ken ik uit mijn hoofd, de belangrijkste doelpunten (de kapbeweging van Marco van Basten bij de derde goal tegen Malmö FF, de openingstreffer van Alistair Dick tegen Olympiakos Piraeus, de kopbal van Johnny Bosman tegen Real Zaragoza in de modder) kan ik zo naspelen. Daar heb ik geen oude boekenlegger voor nodig.

Een week nadat ik *De tranen der acacia's* had gelaten voor wat ze waren, begon ik aan *De voorstad groeit*, een boek dat ik volgens de gegevens op de boekenlegger zeventien dagen later uit had. (Daarna volgde *Twee vorstinnen en een vorst* van R.J. Peskens, de man over wie ik nu een biografie schrijf - het waren vormende maanden.) Van 8 tot 13 februari las ik *Mijn kleine oorlog* en er zouden snel nog meer Boonboeken volgen. Dat had een reden. Ik moest dat jaar een zogenaamde B2-map maken, een werkstuk met samenvattingen en analyses van verschillende boeken van dezelfde schrijver, ter voorbereiding op het eindexamen vwo.

Wie was die lezer die zo hartstochtelijk fan werd van Louis Paul Boon? En ben ik nog dezelfde lezer? Ik moet Boon herlezen, maar ook - enige schaamteloosheid is mij hierin niet vreemd - mezelf. Twee weken geleden stuitte ik op die B2-map over Louis Paul Boon (1912-1979) in een stapel oude papieren. Ik beschrijf erin hoe ik al in het voorjaar van 1987 van mijn moeder *Abel Gholaerts* aangereikt kreeg, mijn eerste boek van Boon. In mijn werkstuk schreef ik erover: ‘In de inleiding las ik hoezeer hijzelf het boek een mislukking vond, omdat het te triestig was, omdat het er steeds in regende. Hij

had het nooit durven herlezen. Ik durfde door te lezen na de inleiding en las het inderdaad triestige en regenachtige boek snel uit, dat wil zeggen, ik weet niet meer hoe lang het duurde maar wel dat ik in die periode geen krant of tijdschrift heb aangeraakt. Wat Boon namelijk vergeten had om in zijn inleiding te zetten dat het een ramp van fabelachtige schoonheid was die hij ons in 427 pagina's voorschotelde.'

Fabelachtige schoonheid, toe maar. Als één ding uit die B2-map duidelijk wordt, is dat de zestienjarige meende van alles van Boon begrepen te hebben. En ik deed Boon na. Mijn Boonliefde uitte zich in de gewoonte om in brieven die ik schreef de aanspreekvorm 'ge' te gebruiken, of het werkwoord 'klappen' in plaats van 'praten'. Na lezing van *De Kapellekensbaan* probeerde ik jarenlang hoofdletters te vermijden.

De regel die een centrale rol speelt in mijn werkstuk is een citaat uit *De voorstad groeit*. Ik heb het later zo vaak vergeefs geprobeerd terug te vinden dat ik op een gegeven moment geloofde dat ik het me had verbeeld. Het blijkt er gelukkig wel echt in te staan: 'Het leven is een wiel, het draait en ge ziet altijd iets nieuws en ge ziet altijd hetzelfde.' (Over actualiteit gesproken.)

Ik probeerde dat beeld van een zinloos cyclisch tijdsverloop te verbinden met het idee dat de socialist Boon werd ingehaald door zijn eigen pessimisme. Hoe hij ging van 'Schop de mensen, tot zij een geweten krijgen', het oorspronkelijke slot van *Mijn kleine oorlog*, naar het illusieloze 'Wat heeft het allemaal voor zin?' waarmee de tweede druk van hetzelfde boek eindigde. Ik stelde dat als hij zijn eigen boeken goed gelezen had, zo goed *als ik ze had gelezen*, hij veel eerder had kunnen weten dat hij geen marxist was.

Het is een hebbelijkheid van critici om te denken dat ze een boek beter begrijpen dan degene die het heeft geschreven - zelfs als die critici nog amper baardgroei hebben.

Het is niet slecht bedacht, het is tot op zekere hoogte misschien ook wel wáár, maar het is van een wonderlijke abstractie, een analyse die verbijsterend ver afstaat van de schrijver Boon en zijn liefdevolle gerichtheid op het individu en zijn koestering van het 'kleine kostbare ogenblik'.

Waar ik in 1987 veel minder oog voor had, was onder welke omstandigheden het oeuvre tot stand was gekomen - en hoe bijzonder de productiviteit van Boon was. Dat een schrijver in minder dan vijftien jaar tijd *De voorstad groeit, Abel Gholaerts, Mijn kleine oorlog, De Kapellekensbaan* en *Menuet* kon schrijven naast nog een handvol andere boeken en daarin ook nog de vorm van de roman kon vernieuwen - dáár was ik niet zo vreselijk van onder de indruk. En dan hielp hij ook nog in de wasserij van zijn ouders.

Dat laatste detail heb ik uit het boekje dat ik al noemde, '*Die twee gebroers en hun zuster, dat was heilig*'. Ik pakte het erbij in de hoop iets van mijn oude fanschap te herbeleven. Dat gaat soms beter met een marginale publicatie dan met de meesterwerken zelf. Direct teruggrijpen op een oude liefde gaat altijd met een zekere angst gepaard. Boeken die je in je meest ontvankelijke jaren hebben geraakt, kunnen decennia later eigenlijk alleen maar tegenvallen. Als je na jaren zo'n boek pakt, vrees je dat je oudere ik de jongere zal ontmaskeren - zal moeten erkennen dat de schrijver die je altijd hebt gekoesterd eigenlijk vrij middelmatig is.

Al vrij snel in het boekje van Meurs A.M. staat het fragment 'De dood van mijn zuster jeanneke':

> Ik heb mijn hand op haar buik gelegd terwijl de ziekenauto haar van het hospitaal naar huis bracht, zegt mijn vader, want heel zeker stonden de banden te hard en het trilde zo in haar buik... niet met een auto van het rode kruis, gilde mijn stervende zuster jeanneke, want de mensen zullen dan weten dat ik ziek ben. En ik heb laten vallen wat viel en ben naast dat bed gaan zitten... naast dat bed dat lange tijd mijn eigen bed is geweest, toen ik zelf nog jong was en gelijk mijn zuster jeanneke... toen ik nog jong was en in mijn eigen onsterfelijkheid geloofde... toen ik jong was en sterk en mijn ontwakend geslacht ontdekte en dacht dat ik en de wereld nog iets onsterfelijks waren.

Och arme, denk je, het kind geneert zich tot het laatst voor de buren. De echte sterfscène is pijnlijker, voor de hedendaagse criticus wordt

er wat veel in geweend, maar toch. Essentieel is het moment waarop de familieleden van de stervenden ophouden zich voor hun verdriet te schamen.

> En mijn vader rukte zijn lachende masker af en ik rukte mijn lachende masker af en wij weenden, diep en zwaar en hartstochtelijk... maar mijn moeder hield het hare op, tot het allerlaatste ogenblik, en over haar lachende masker drupten de tranen van haar kapotgestampt moederhart. Zo zaten we daar, en tussen ons in lag de omgegooide fles die mijn zuster jeanneke was... een omvallende fles, een leeggutsende fles.

Er zijn beelden waarvan je wéét dat ze je de rest van je leven bij zullen blijven. En toen ik dit Boonfragment bij Meurs A.M. las, wist ik zeker dat dit voortaan zou gelden voor de beschrijving van een stervend lichaam als een omgevallen, leeggutsende fles. En tevreden constateerde ik, niet voor het eerst de afgelopen vijfentwintig jaar, dat ik het níét mis had gehad. Iederéén zou fan moeten zijn van Louis Paul Boon. Ik keek snel uit welk halfvergeten autobiografisch geschrift, een brief of een dagboekje misschien, Meurs A.M. deze schat zou hebben gevist.

Het staat midden in *De Kapellekensbaan*.

Ik hád het dus al gelezen. Een van de dingen uit die roman die ik niet heb onthouden. Waarschijnlijk was ook ik nog te vol van mijn eigen onsterfelijkheid toen ik het las. (Dat deed ik overigens tussen 11 maart en 1 april 1988 - ik heb meer boekenleggers.)

Zoals ik ook niet meer wist hoeveel grote boeken en schrijvers Boon in het begin van *De Kapellekensbaan* noemt: karamazof, de tropic-of-capricorn, lady chatterley, céline en proust. Ook zijn opmerking daar over hoe ondanks al die grote voorgangers elke schrijver dat ene boek toch een keer moet schrijven was in mijn geheugen weggezakt. Evenals de zin: ‘ik peins daarom dat het goed is als er om de 10 jaar een andere een kruis trekt over al die oude dingen, en de wereld-van-vandaag opnieuw uitspreekt met andere woorden’ - en de schaamteloze eigendunk die je daarin kunt lezen.

Terug naar de fles. Feit is dat mij niets van de sterfscène was bijgebleven, in tegenstelling tot ondine in de brem, het openbreken van het offerblok in de kerk, de reinaertverhalen en de gesprekken in het café. *De Kapellekensbaan* bleek een heel ander boek dan ik mij kon herinneren. Toen ik mijn B2-map erbij pakte, bleek de dood van de zuster van de schrijver er wel degelijk in voor te komen, in de observatie dat de moeder van de schrijver kwaad op hem leek te zijn omdat hij nog leefde, terwijl zijn zuster gestorven was - het staat niet ver van de sterfscène.

Eerder vorig jaar had ik een tegengestelde ervaring bij het herlezen van *Abel Gholaerts*. Ik schreef een stuk over het boek in de door een niet nader te noemen redacteur doorgedrukte Boonspecial van de boekenbijlage van NRC *Handelsblad*.

Ook van die roman, mijn allereerste Boonboek, meende ik niet veel meer te weten, behalve dat Boon er het leven van Vincent van Gogh in probeerde te vangen, maar uiteindelijk moest concluderen dat het toch vooral het verhaal van zijn eigen trieste jeugd was geworden. Verder: dat het dorp Paddenhoek (hoe kan het anders) een droevig stemmend oord was en dat Abel het kind was van de onderpastoor - dat moest wegens de analogie met de domineeszoon Van Gogh. En dat Abels afkomst in de roman wordt verhuld, wat Willem Elsschot ertoe bracht zijn jonge vriend Boon lafheid te verwijten. En dat Abel mooi tekende.

Toen ik me weer in *Abel Gholaerts* liet zakken, had ik een dubbele ervaring. Ik was verbijsterd door het hoge tempo waarin Boon zijn verhaal vertelde. In niets leek ik een zeventig jaar oude tekst te lezen. En elke ontwikkeling in het verhaal kwam niet tot me als iets nieuws, maar als een herinnering. Boon hoefde maar een scène te beginnen, of ik wist als door een mirakel hoe die af zou lopen.

Dat begon al bij de ontmoeting tussen de net aangestelde onderpastoor Vincent van Geem, onderweg naar Paddenhoek, met de fragiele Anna Kindermans. Zij ziet eruit als een kind: Boons voorkeur voor het kindvrouwtje steekt nog een paar maal in de roman de kop op. Snel en prachtig zet Boon het troosteloze Paddenhoek dan in

de verf: de oude Theo Kindermans, die naar de onderpastoor trekt om zijn boeken te lenen; de weduwe Gholaerts ‘die meer in de kerk dan in haar winkelken is. In haar winkelken kan men haar bestelen, bedriegen, dood maken. In de kerk niet’; de goddeloze familie Lindekens met hun ook voor Vincent verleidelijke dochters en Germain Gholaerts: een bijziende en manke kleermaker die in het diepst van zijn gedachten romans schrijft.

Deze Germain wordt door de mooie Anna Kindermans plotseling tot een huwelijk verleid in een paar prachtzinnen. Zij zit buiten. ‘Een tijd later roept ze Germain die voorbij hinkt. Germain komt ge niet eens vanavond? Germain is op slag zo zot als een musch.’ Acht maanden later wordt Abel Gholaerts geboren. Het kind lijkt als twee druppels water op de onderpastoor.

Ik wist het allemaal nog, zo ongeveer, behalve dat Germain Gholaerts, de arme sukkelaar - ook zo'n Boonwoord dat ik jaren met groot enthousiasme heb gebruikt -, naar het gevang, pardon, de gevangenis moet nadat hij wegens ontucht met een jongetje is veroordeeld.

Ook was ik vergeten dat Germain Gholaerts een boek schrijft, *De edele pastoor van Paddenhoek*. ‘Hij betast de bladzijden, hij duwt en perst ze samen. Zoo dik zal het zijn als het gedrukt wordt, zegt hij. En hij weent, ja, hij weent van geluk.’ Maar dan, meteen erna, wrang-humoristisch, schrijft Boon: ‘Oh, geluk is het precies niet. Het is veel ingewikkelder.’

Het is ook iets ingewikkelder dan dat ik die scène vergeten was. Want een echo van de gelukszin blijkt wel degelijk in mijn B2-map te staan, in een citaat van ‘de beroemde Amerikaanse dichter Bob Dylan’ - in 1987 was het nog hip om Dylan een dichter te noemen - dat ik in het slotwoord tot motto verhief: ‘Somebody got lucky, but it was an accident.’

Terug naar ‘*Die twee gebroers en hun zuster, dat was heilig*’. Daarin staat ook een brief van Jef Boon, de vader van Louis, aan zijn zoon. Die is geschreven in 1953, naar aanleiding van een mooi stuk - met foto! - over *De Kapellekensbaan* in *Het laatste nieuws*.

> Louis Jongen we wensen u van harte geluk met zo een lofzang. En van zo een gekend persoon moet uw boek een grote bijval tegemoet gaan. Toen ge mij verleden jaar het boek meebracht naar Gent heb ik er zo ongeveer de helft van gelezen en nadien geen tijd meer gehadt door het nageloop achter grond en huizen, maar ik had toch tegen moeder gezegdt, dat naar mijn gedacht, dit boek heel zeker als een letterkundig werk naam zou gemaakt hebben.

De vader heeft *de helft* van het meesterwerk van zijn zoon gelezen. Maar, zo blijkt, ook het een en ander uit de tweede helft van het boek, waarin de dood van jeanneke beschreven staat.

> Wij hebben onder ons beiden nog eens zitten wenen toen we lazen van de aangrijpende bladzijden over ziekte en dood van schrijvers Zuster. Ons Jeanneken! We wisten nog wel dat ge er nooit over spreekt omdat de herinnering pijn doet, en in het bijzonder ook voor moeder, maar toch deed het ons goed te weten dat het bij u ook zo een diepe indruk nagelaten heeft.

Het is een brief waarvan je hart ineen krimpt, ook al omdat er zo duidelijk uit blijkt dat de lachmaskers uit de sterfscène onherroepelijk weer zijn opgezet. Het moment van schaamteloosheid bij de leeggutsende fles is daarna weer verdwenen. En de intimiteit in het gezin is hoe dan ook zo beperkt dat de mening van de vader over het meesterwerk van zijn zoon per brief wordt overgebracht. En niet als het boek is verschenen; de brief wordt opgewekt door de buitenwereld, door een krantenrecensie.

Intussen zat het grote verschil tussen Boon en zijn familie in het gebrek aan schaamte van Louis. Waar zijn zuster niet in een zichtbare ambulance wilde, schreef hij alles op, inclusief de intiemste details - of die nu fysiek of emotioneel waren. En hij stuurde het de wereld in. De spanning tussen schaamte en schaamteloosheid snijdt ook dwars door *Abel Gholaerts*. De resolute wijze waarop Anna Kindermans Germain Gholaerts verleidt als ze weet dat de schande van het ongehuwd moederschap dreigt; het beschaamd wegteren

van de weduwe Gholaerts als haar zoon naar de gevangenis is gevoerd.

Het beroemde verwijt dat Elsschot Boon maakte toen die de onderpastoor niet durfde aan te duiden als de vader van Abel Gholaerts, was feitelijk dat van een gebrek aan schaamteloosheid; daardoor gaf Boon toe aan de burgerlijke mores die zij, schrijvers van de nieuwe tijd, juist moesten bestrijden.

En zo zie je - ge ziet altijd iets nieuws en altijd hetzelfde - ineens overal schaamte. Je denkt aan de zedenmisdrijven uit *Abel Gholaerts* en *De voorstad groeit* - beschamender misdaad is er niet. De Fenomenale Feminatheek, Boons onuitputtelijke collectie naaktfoto's, is in al zijn openheid en met zijn grote hoeveelheid Lolita's te zien als een oefening in schaamteloosheid. Misschien geldt dat nog wel sterker voor al die andere teksten van Boon waarin het gaat om de liefde van een oudere man voor een jong, een te jong meisje. Op die jonge meisjes - of het nu ondine was of het meisje uit *Menuet* - projecteerde Boon steeds weer zijn verlangen naar een nieuwe orde: de meisjes moesten het doen.

Maatschappelijke bevrijding was bij Boon altijd ook seksuele bevrijding - en dus bevrijding van schaamte. De terugkerende tegenstelling tussen Reinaert de Vos en Isengrimus de Wolf is er ook een tussen de schaamteloze Reinaert en de beschaamde wolf. Boon wilde graag een Reinaert zijn, maar identificeerde zich in de loop der jaren steeds meer met Isengrimus.

Of het nu schaamte is voor de eigen ellende of die voor ‘het eigen ontwakende geslacht’, steeds is het bij Boon gêne die overwonnen moet worden. Soms door bescheidenheid voor te wenden, zoals in het klassieke programmatische begin van *Mijn kleine oorlog*: ‘Een kleine schrijver schrijft zijn kleine oorlog maar welke grote schrijver zal nu opstaan om ons zijn Grote Boek Over De Grote Oorlog - en dat allemaal met hoofdletters - aan te bieden? En aanbieden is een veel te fatsoenlijk woord voor zo een boek. Ons in het gelaat slingeren, ons in het ontstelde geweten gooien ware dichter bij de wereld.’

En het tweede slot van *Mijn kleine oorlog* kun je zien als een schreeuw van wanhoop - ‘Wat heeft het allemaal voor zin?’ - maar

ook als de openlijke erkenning van de vergeefsheid van de pogingen om de wereld te veranderen. En het toegeven van de onmogelijkheid om een echte socialist te zijn - hoe graag Boon dat ook wilde - heeft eveneens iets schaamteloos.

Toevallig zal het niet zijn dat ik vijfentwintig jaar geleden veel minder oog had voor de spanning tussen schaamte en schaamteloosheid die ik nu steeds bij Boon ontwaar. Waarschijnlijk schaam ik mij nu meer - of minder - dan toen. En ongetwijfeld zal over vijfentwintig jaar weer een ander s-woord mij essentieel voor Boon schijnen.

Met die gedachte keek ik nog even naar wat ik destijds schreef over het slot van *Mijn kleine oorlog* in mijn B2-map. Dat zou ik vast ook hebben geduid in termen van Boons cyclische wereldbeeld en de vergeefsheid van alle pogingen tot verandering. Dat was waar, maar het was niet het enige. Er stond: '"Schop de mensen tot zij een geweten krijgen", waarmee Boon bedoelde: "wrijf hen steeds weer hun vuiligheid onder de ogen, zodat ze uiteindelijk iets als schaamtegevoel krijgen."'

Iets als schaamtegevoel. *Het stond er al*.

Inderdaad: lezen is een wiel, het draait en ge leest altijd iets nieuws en ge leest altijd hetzelfde.

Deze tekst is een bewerking van een lezing die werd gehouden op een aan Louis Paul Boon gewijd symposium van de Jan Campert Stichting.

Jan van Mersbergen
Ik lag niet in het gras

Ik ben een jaar of tien. Ik zit aan tafel, achter een schrijfmachine, een witte. Ik heb een blauwe trui aan met brede witte strepen op de mouwen. Achter me de kast die bij mijn ouders in de woonkamer stond, een zware kast uit negen delen, met laden, deurtjes met glas erin en boekenplanken. In de kast staat een foto van mijn opa die ik nooit gekend heb, de vader van mijn vader. Ik kijk helder en levendig in de camera. Ik was iets aan het schrijven.

Een huilend zigeunerjongetje, oranjebruin is de dominante kleur. Zijn haar netjes gekamd, een sjaal om, een iets te dikke kop.

Hillbilly Hero Hank Williams in een grijs pak en zijn gitaar om, hij zingt. Hij heeft een hoed op. Er zitten decoratieve stickers op zijn overhemd, bloemen.

Een Iers gezin waar ik zelf ooit een lijstje omheen gemaakt heb. Het zijn vier foto's op elkaar met karton ertussen, de achterste foto in zijn geheel, de op één na achterste alleen de vader en twee jongens, die foto daarvoor alleen het gezicht van de vader en de jongen in het midden en uit de voorste foto heb ik alleen het gezicht van die jongen en zijn handen geknipt die op een stok leunen. Er zit diepte in op die manier. Klungelig, maar het werkt wel: diepte.

Een jongen met een zonnebril op en een meisje dat Maartje heette en kort haar had en een schim achter kaasdoek in een theatervoorstelling van de middelbare school, en ik helemaal achteraan in het midden in een wit shirt en een colbertje. Ik droeg nooit colbertjes.

Mijn dochter en haar vriendin Bobbie nemen allebei een hap van een broodje. Ze staan in een folder van een cateraar die aan de overkant van de straat woont, waar ik nu niet meer woon. De cateraar

is een vrouw en heeft twee honden. Mijn dochter heeft een geruite blouse aan.

Een tekening die ik in Praag kocht net nadat de Muur was gevallen en ik daar op studiereis was. Bruine takken en bladeren en slingers voor een gele achtergrond. Iets dreigends. Ook iets uit de natuur, uit de grond. Insecten, rotting, de aarde.

Een Russisch horloge dat ik voor vier euro kocht bij een veiling in het Torpedotheater in de Sint-Pieterpoortsteeg in Amsterdam.

Een kronkelige houten vork uit Montana.

Op station Diemen sta ik onder het blauwe bord op een bankje in een lange grijze jas. Ik kwam net van een zaalvoetbalwedstrijd. Ik studeerde nog.

Een bronzen steentje van toen ik de effectenbeurs mocht openen door op een enorme gong te slaan. Ik sloeg hard. Er werd een foto gemaakt. Die foto zit in een glazen lijst, heel dik en zwaar glas. Op een digitale klok staat het cijfer 24. Ik had net de BNG Literatuurprijs gewonnen.

Een wit papiertje dat ik afgelopen februari op straat vond in Venlo tijdens de Vastelaovend met daarop de tekst: ‘Gezondheid’. Daaronder alleen een paar streepjes. Een prachtig briefje dat een boodschap leek. Het lag op straat tussen de confetti en plastic bekertjes en andere troep. Ik liet het mijn vriend uit Amsterdam zien en hij begreep het meteen. Ik zei dat ik het briefje mee naar huis zou nemen en het in zou lijsten en aan de muur zou hangen. Natuurlijk, zei hij.

Op een stamkaart van de NS kijk ik dromerig in de camera, mijn haar wat lang, mijn gezicht jong. Op de stempel staat: ‘31 dec 1993 GOR ’. De kaart is geldig tot die datum en gestempeld in Gorinchem. Andere cijfers die me altijd bij zijn gebleven: ‘8831 VM’. Wat dat betekent weet ik niet.

Ik ben een indiaan en mijn tweelingbroer ook. Ik weet niet precies wie ik ben en wie mijn broer is. Een van ons heeft een indianentooi op en een plastic tomahawk in de hand. De een slaat de ander, het verhaal van een tweeling. Volgens mij ben ik degene die geslagen wordt. We hebben allebei een pyjama aan met vissen erop. Ook

is er weer die kast op de achtergrond, maar geen tafel en ook geen schrijfmachine.

Een merkteken van Alfa Romeo met een rood kruis en een slang of een draak, rond met een blauwe rand.

Een deel van het briefje waar mijn tekst op stond die ik voorlas op Lowlands afgelopen jaar, in een bloedhete tent met joekskapel D'n Heiten Haspel, mijn mooiste optreden ook. Nooit zo weinig gelezen, nooit zo'n sfeer meegemaakt.

Een tekening uit Openbaar Kunstbezit, een penschets. Er zijn bomen zichtbaar die schuin hangen en gras en grond en in de lucht wolken.

Een jongeman in een uniform. hij zit op een stoel. Strak pak, strakke blik. Het is Ernest Hemingway.

Een koperen plaatje van de Wartburg in het Duitse Eisenach, waar Luther woonde en werkte en waar mijn Amsterdamse voetbalclub naar vernoemd is.

Mijn zoon en dochter op het land van mijn ouders. Hij in een blauwe trainingsjas, zij in een roze jas, het onvermijdelijke roze. Ze zwaait. Mijn zoon heeft zijn handen in zijn broekzakken en hij lacht. Het gras is hoog.

Mohammed Ali die een rechtse directe tegen zijn jukbeen krijgt van Joe Frazier.

Een klein tegeltje met daarop een cursief gedrukte tekst: *Wie als vriend hier binnengaat is nooit te vroeg maar steeds te laat*.

Twee tekeningen tegen een oranje achtergrond die mijn zoon maakte om mij te bedanken voor het begeleiden van de sportdag van school. Ze moesten natuurlijk allemaal zo'n tekening maken. De tekst: ‘Lieve Jan, bedankt voor het meehelpen op sportdag. Het was heel leuk maar hoky het leukst maar voetbal ook! en dit heb jij gedaan.’ En daaronder de tekening met het hockeyveld waar ik meehielp. Alle kinderen moesten zo'n tekening maken en toch is het alsof die tekening werkelijk alleen voor mij gemaakt is en of er geen dwang bestaat in het schoolsysteem. Ook in een tekening die in opdracht gemaakt is schuilt liefde. Anders hoor je nooit iets van die kinderen.

Een lp-hoes van de filmmuziek van *Easy Rider*, met Dennis Hopper en Peter Fonda op hun motoren met hoge voorvorken, zonnebrillen op, ze rijden over een brug. Daarboven de tekst: ‘Born on the road.’ Nooit naar geluisterd, het ging me om de foto.

Mijn ouders naast elkaar op een zwart-witplaatje: mijn vader beneden in hun huis voor de muur van metselstenen en mijn moeder boven voor de inbouwkasten die mijn oude kamer scheidden van de slaapkamer van mijn ouders. Door die kamer liep de kachelpijp. Die pijp gaf veel warmte. Door mijn kamer liep geen kachelpijp.

Een schilderij uit een boek dat *Hedendaagse kunst* heet, veel kleuren, en een tekst: ‘Cuida Tus Diente Como Tus Armas.’ Zorg voor je tanden als voor je... Volgens mij is ‘armas’ vijand. Er staat een tube op het schilderij. Leeggedrukt.

Acht jongens op een rij, de zanger is een van mijn beste vrienden, hij zit helemaal links. Ik zit helemaal rechts op een kruk en tussen ons in de andere muzikanten met gitaar, banjo, mandoline, drums, harmonica, pedalsteel. We speelden op Crossing Border en in het Amsterdamse Pleintheater en in Paradiso.

Drie keer mijn zoon die leep kijkt - hij lacht smalletjes en kijkt strak - en ook drie pasfoto's van mijn dochter toen ze één jaar was, kort blond haar toen nog en een open blik, dapper.

Een schilderij van Breugel met een tafel centraal waar een kwakzalver achter staat en een man die zich onttrekt aan een groepje mensen omdat hij zich over de tafel buigt.

Bloesem op het Museumplein, gezien vanuit het gras. Het geboortekaartje van mijn dochter. Ons huis staat in bloei, zo luidt de tekst op de achterkant. L. lag in het gras toen ze zwanger was en de zon scheen door de bladeren en bloemen, en toen nam ze die foto. Ik was daar niet bij. Ik lag niet in het gras.

Een groot rood blad dat ik van een boom trok uit het raam van het hotel in Frankfurt waar ik moest voorlezen. Het hing bijna in de dakgoot.

Drie jongens op de Brooklyn Bridge met op de achtergrond de Twin Towers, die stonden er toen nog. Mijn vrienden en ik. We staan

op de brug, een plastic tas over de schouder van een vriend, de ander heeft geen tas en ik zit met een rugzak om op de brede metalen reling en de linkertoren van het WTC komt net boven mijn hoofd uit als een klein rechthoekig hoedje.

Een tekening die mijn dochter maakte van een prinses met lang blond haar en de armen omhoog op een heuvel met hartjes en ook tussen haar opgeheven armen zweven hartjes.

Koningin Juliana op een tegel uit 1979. 'Mijn Schild ende getrouwen Sijt Ghij, O godt mijn Heer, Op u soo wil ick bouwen Verlaet mij nimmermeer.'

Mijn eerste visvergunning.

Een tekening van een boom met brede takken waar mensen aan opgehangen zijn, een heleboel mensen.

Ik metsel een muurtje bij mijn vader op het land. Een zwarte speciekuip achter me. Ik draag een blauwe trui en kijk in de camera en mijn haar is verwaaid en zit zoals mijn haar zit als ik dat soort werk doe en er geen plaats is voor ijdelheid en mijn handen vies zijn en niet door mijn haren gaan.

De teddybeer met flaporen, een zwarte broek en rode trui met groene strepen. Bruine voetjes, bruine knuisten. Ik breide de beer toen ik in de vierde klas van de lagere school zat.

Op vakantie. Het haar voor mijn oren, een coltrui en een sluwe blik, ondeugend misschien, voor de eerste keer vastgelegd. Die blik.

Clint Eastwood op de poster van *For a Few Dollars More*, tegen een oranje lucht. Zijn blik is hard, zijn kiezen op elkaar.

Een schilderij van Anselm Kiefer. Donker, een kerker. Een wand lijkt te bestaan uit pilaren, in de verte een gat in de muur.

De mevrouw van eenentachtig die met mijn vriend en met mij danste in café Old Dutch tijdens Vastelaovend. Ze lacht en huilde tegelijk. Ze had mijn jas aan en mijn bril op en ze droeg de muts van mijn vriend en had zijn kruik om haar nek hangen. Vijf jaar was ze ziek geweest, ze liep met een stok, ze was voor het eerst weer onder de mensen en wij dansten met haar, zij zonder stok - een wonder - en ze moest huilen en lachen tegelijk, ze straalde. Na het feest kreeg ik een bedankmail van haar dochter. Een andere vriend werd een dag

na die dans aangesproken op straat door een jongen van vijftien of zestien die haar kleinzoon bleek te zijn. Hij zei: ‘Mijn oma heeft met twee van jouw vrienden gedanst en ze houdt er niet over op. Ze heeft zoveel plezier gehad. Dank je wel.’

Mijn doopkaartje. ‘Jezus zegt: Een ieder die zulk een kind ontvangt in Mijn naam die ontvangt Mij. Mattheus 18:5.’

Een blik op het plaatsje Calexico, gebouwen in zwart-wit met een groot bord ervoor, het lijkt een fabriek. Uit een cd-hoesje van Calexico.

Mijn kamertje met mijn bureau en het raam en een uithangbord van Barclays en mijn kamer later in Amsterdam met een grijze paspop en het oude bureau van mijn pa waaraan ik studeerde en uitkeek over de Wibautstraat.

Een verhaal over een walvisstation in het noorden van Nieuw-Zeeland. Het verhaal heet ‘Whangamumu’: ‘Ik keek uit over zee, aan de andere kant van de wereld, in veranderend licht want de wolken kwamen van over zee aandrijven en blokkeerden soms de zon, en de wind was koel en verfrissend. Ik had een hengel geleend, maar kon geen goeie visplek vinden, er was alleen strand, geen pier om op te zitten, of golfbrekers. Ik ging op het strand zitten. Gewoon zitten. Ik wist dat er hier dolfijnen zwemmen, en heel soms grotere vissen. Een eeuw terug was er in een andere baai een walvisvangststation. Daar was ik een dag eerder naartoe gelopen, het complete schiereiland over. Smal paadje, bochten, eindeloos geslinger. Op het schiereiland woonden tien mensen in huisjes heel ver van elkaar, en een operazangeres die een privéstrand had. Ik plukte daar oesters. Ik logeerde bij een echtpaar. De man leek op Hemingway. Hij was de man van de hengel. Zijn vrouw dronk de hele dag witte wijn. Er was een kano waarmee ik door de mangrovebossen kon varen. Daar zag ik mooie grote vissen in scholen tussen boomwortels door zwemmen. Nu wachtte ik op een walvis of een potvis, maar die kwam niet. En dolfijnen zag ik ook niet. De zee was volledig vlak, ondanks de wind, en het licht knipperde.’

Een brief die mijn broer me stuurde vanuit India. Daar ging hij een paar maanden naartoe, veel te lang. In het zuiden. Een mooie

postzegel met een vogel erop en een paar mooie vette stempels. By Air Mail.

Zelfportret van Rembrandt, op leeftijd al. Hij lijkt te lachen maar hij kijkt ook serieus. Dat wisselt.

Een geel A4'tje, door mijn dochter in zestien vakjes verdeeld, de middelste vier ingekleurd in zwart en grijs en aan de randen in de overige twaalf vakjes meisjes die hun handen omhooghouden, net als de prinses, ze dragen dansjurkjes en hebben allemaal staartjes in hun haar en vleugeltjes als engeltjes en hartjes op hun buik.

Ik zit tegen een lichtmast op een station in Frankrijk. Het is erg warm. Het plaatsje heet Le Bousquet d'Orb. Mijn rugzak en die van het meisje met wie ik reisde staan tegen de muur van het station. Het is geposeerd. We waren jong. Mijn vriendin van toen heette Caroline.

Een slachting, een oorlogsscène opgetekend door een Franse kunstenaar, of een Spanjaard. Iets met de burgeroorlog, denk ik. In het midden een boom.

Een van de boekomslagen die Dick Bruna maakte voor de reeks spionageboeken van Jean Bruce, over geheim agent OSS 117. Ik heb ze alle zeventig. Een paar heb ik dubbel. Deze pocket heet *Schot op de maan*, en laat de groene aarde zien in twee tinten groen, een donkere lucht waarin een witte raket zweeft en een man die bestaat uit twee blauwe cirkels, eentje licht en een iets grotere donkerblauw.

De hand van Johnny Cash vlak voor zijn dood. Aan de snaren van zijn gitaar. Getekend en oud en aan zijn vinger een ring. Het is alsof hij aan iets krabt, aan een snaar, ik hoor de muziek, ik hoor zijn stem.

Een groepje schrijvers op en rondom een bank. Er staat een tafeltje voor. Achter mij de burgemeester van het plaatsje, hij heeft zijn ambtsketting om. Ik zit op de bank en had een slechte middag. Dat zie je aan mijn gezicht.

De cover van mijn heldenstrip van vroeger: *Superboy en het Legioen der Superhelden*. Op het plaatje links een zwarte man met afrokapsel in een wit discopak, kettingen voor zijn borst, gekromde vingers, een gevechtshouding, gespierd. Hij staat aan zee, de branding klotst. Boven hem in de lucht een paar vliegende superhelden, ze gaan heel

snel. En in miniatuur de kop van Stuiterboy en een mooie vrouw waarbij staat: 1 = 1 = 3. Er waren twee mooie vrouwen en antiheld Stuiterboy loopt in de laatste scène arm in arm met die tweeling.

Mijn afsprakenkaart van het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis met daarop vierentwintig datums met een tijd erachter. Altijd in de ochtend. Ik was geen enkele keer te laat. Het vakje met 'opmerkingen' is iedere keer leeg.

Een schilderij van de kolonie ergens in Azië, denk ik. De zee en drie donkere mensen, eentje op een bruin paard aan zee, een ander paard aan een touw, en een jongen met een mand op zijn hoofd.

Mijn gezicht op een perskaart die ooit aan een koordje om mijn hals hing en alle deuren voor me opende.

Aan zee staan acht juryleden. Het is koud, het waait. De horizon loopt schuin, de branding ook. Een paar bekende gezichten, van tv. Het was tijdens een filmfestival. Ik zit links op een reling. Ik sta er gewoon tussen.

Een ansichtkaart die vlak voor kerst gedrukt is en verspreid, er staat op: 'Hij huilde zacht, zonder tranen, inwendig, zoals een steen zou huilen als die dat kon.' Het is een zin uit mijn debuut.

Ik ben een jaar of twaalf en sta helemaal links van mijn neven en nichten van de HAK-fabriek, in een rode trui. Mijn handen op mijn rug. Ze zijn inmiddels allemaal groot, hebben ook kinderen. Achter ons coniferen.

Mijn vader kijkt naar mijn zoon die een waterpomp bedient, hij duwt de arm van de pomp naar beneden. Mijn dochter zit in het midden, in haar roze jas, en kijkt naar het water. Mijn vader kijkt niet naar het water, hij kijkt naar zijn enige kleinzoon.

Ik ben twintig of eenentwintig en ik heb een vriendin en we gaan soms zomaar ergens heen met de trein want reizen was destijds gratis met een studentenkaart en dan wandelen we over de hei of door de duinen, en deze dag sta ik met mijn ogen gesloten tegen de zon die al warm is, het wordt voorjaar. Ik heb een dikke kop, ben tegen de honderd kilo, was nooit zo zwaar en daarna ook nooit meer geweest. Ik hield van gebakken aardappelen. Ik was sterk en stevig. En ik hield mijn ogen dicht.

Een neger waadt door het water, op de vlucht. Het is de cover van een strip, Geïllustreerde Classics nr. 33 - *De hut van oom Tom*. Schijnt inmiddels veel geld waard te zijn, destijds te koop voor 80 cent. Het complete boekje zit ingelijst. De blik van die man op de vlucht, daar keek ik als kind heel vaak naar.

Een zwart bierviltje met daarop in witte letters een fragment uit mijn laatste roman: 'Ze beginnen om elf uur en gaan tot zes uur in de ochtend door in hun eigen barretje in het hotel. En ze houden vol, ze blijven staan. Wij drinken Jupiler League, zij drinken Champions League.'

Een naakte man en op de voorgrond kinderen die over papier gebogen zitten. Ze tekenen het model na. Hij heeft wel een onderbroek aan. De kinderen in kleren uit de zeventiende eeuw.

Het paspoort dat ik mee had naar New York. Er zitten stempels in, ook van Taipee en Bangkok, en zes gaten toen het paspoort verlopen was. In die versie van het paspoort de Nederlandse geschiedenis, op iedere bladzijde een episode.

Een stukje hout met daarop geplakt een blauw versleten potlood, een frietvorkje en een gebroken groen plectrum. Ik vond het potlood in Venlo op straat tijdens carnaval en het frietvorkje ook, en ik liet de mensen het potlood zien toen ik twee dagen niet sprak, en het frietvorkje als ik honger had, en dat had ik geen enkele keer. Het plectrum kreeg ik van de gitarist van de Elvis-coverband die op het Höfbal van de Pimpelaers speelde, ook in Venlo.

Op de tekening van Paul van der Steen die in NRC stond heb ik een hoedje op met daarop een bloem. Ik draag een overhemd dat ik ook draag op een foto die ooit in het *Financieele Dagblad* stond en die de uitgeverij veel gebruikt heeft als auteursfoto, waarschijnlijk heeft Paul die foto als basis gebruikt. Het is geen overhemd dat ik tijdens Vastelaovend zou dragen. Wel in de krant op een foto.

Een kaartje uit de superdierenreeks van Albert Heijn. Een witte vogel met een lange oranje snavel die Nimmerzat heet.

'De Timmerman', staat er boven een tegeltje. En: 'Het minder word betracht, Het meerder niet bedacht.' Dat vind ik een mooie regel die helaas niet meer voor het moderne bouwen op gaat. 'Soo't

aardse Huis tot nut kan strecken, Om ons voor ongeval te decken, Gelijk het seer beminlijck doed; Wat hoord men dan met vlijt te bouwen, Daar 't leeven Ewig huis zal houwen, Wanneer 't van hier verhuisen moet.'

Ik draag een streepjestrui en kijk verlegen. Ik was ook verlegen toen. We woonden nog in Rijswijk, Brabant. Ook op andere locaties ben ik te zien. In Parijs draag ik een bruine leren jas die ik ooit kocht op het Waterlooplein toen ik nog niet in Amsterdam woonde en die later dat jaar gejat werd in discotheek de Medox in Gorcum. In een bos sta ik in een blauw shirt met mijn handen in mijn zij. Op het strand van Calella, roodverbrand, de vorm van een hemd is zichtbaar. Blauwe sportbroek van VV Almkerk, mijn oude voetbalclub in Brabant. In een kuil op het strand bij Bloemendaal heb ik een grijze trui aan, geen opdruk. Dat was mijn favoriete trui.

Een tekening met een beer die opgehangen wordt, hoog aan een boom, in een desolaat landschap. Een man hijst hem omhoog.

Ik krijg een diploma van Kees, mijn oud-leraar die later ALS kreeg en mijn debuut las in zijn laatste maanden, of eigenlijk las zijn vrouw het complete boek aan hem voor, want hij kon niks meer. Hij mailde me. Hij vond de sterfscène van de hond een dramatisch hoogtepunt, en toen ik lang na zijn overlijden een roman schreef waarin een hond de rode draad was besloot ik een man op te voeren die op zijn ziekbed lag en zich niet meer kon bewegen. Niemand weet dat. Kees geeft me mijn diploma en ik bedank hem.

De Nachtwacht, maar dan met de hoofden van de rompen geknipt en omgewisseld. Het beeld is nog steeds herkenbaar, alleen staan alle gezichten op een andere romp, ook die van het meisje in de witte jurk.

Soms ga ik naar goedkope rommelwinkels zoals de Xenos of de Action of de Hema, of naar tweedehandswinkels, en dan zoek ik het schap met fotolijstjes en dan kies ik er een paar uit in verschillende formaten, van hout of aluminium of gewoon de simpelste met alleen een glasplaat en vier klemmetjes op een stukje board. Die laatste kosten bij de Action eerst 32 cent en nu 36 cent.

Ik vraag me wel eens af hoe ze die dingen kunnen maken voor dat geld, het stuk board op maat zagen en er vier rechthoekige gaatjes in frezen, het glasplaatje op maat snijden, de klemmetjes erom doen en er dan een kartonnen beschermhoesje omheen en daar weer plastic overheen. Die fotolijstjes moeten met duizenden per uur van een lopende band rollen, ergens in een fabriek. Ze gaan in dozen en die dozen gaan naar de winkels, het is een heel logistiek netwerk en daar kan ik uren aan denken, aan de vrachtwagenchauffeur, aan de laadklep, de pompwagen, aan de pallet waar de dozen op staan, en ook aan de jongen van de winkel die ze uit de doos haalt en in het schap zet, rechtop, allemaal achter elkaar.

Jacob Groot
Zonder te kloppen

met 10 vingers tegelijk

Hoe heb ik me kunnen uitbesteden, hoe hebben de dagen mij besteed, waarom deed ik alsof ik aan mezelf werkte terwijl ik handel dreef namens een ander behalve tijdens de pauze waarin ik, zoals ze zeggen, bad met 10 vingers tegelijk door alle geluiden heen om te ontspannen?

neem mij nou

Neem mij het licht, dan geef ik de duisternis, neem mij, dan geef ik, neem jou nou, vol duisternis, vol van mij, zonder te weten hoe ik kijk, vraag jij hoe ik me zie, wat zou het anders, schenk ons in, lek mij je zelf, vul je met je eigen zak, mengen kan ook, leng je aan, tuig me op, doe ik je dicht, kom je terug, hangen we wang aan wang, pers ik je uit, geef mij een kilo, val ik af, dool door m'n hof, neem jij het, meen jij het, eet je vruchtvlees, lik het op, dopen mag ook, blik ik me in, snij jij me open, geef mij je woord, laat ik het horen, vol van jou, heb ik het ook niet, in jouw ogen, door het stof heen, waar ligt het aan, stel jou, neem mij nou, zonder te kijken, met dit verschil, dan hou ik het tegen, weet jij al veel, valt het stil, kast vol kristal, ook zonder ons, geef het te denken

tot de rand

Alleen indien de vorige met de komende of de meegaande samenvalt in de tijd die een stroom is waarin we baden kan ik nadenken over de dag hoewel ze plaatsvindt terwijl ze voor me ligt om op weg te zijn naar een ontmoeting op de voorbije in een mate die inhoudt dat tot de rand wordt gevuld wat ontbreekt nadat ik eerst vertrok door aan te komen waarna ik aanwipte om op te hoepelen, opdat het treffen, mits voorbereid, goed doet voor de schijn van het feit

ons scheidt, zo begrijp ik het tenminste als ik strem in de zon over Zaltbommel aan de Waal op de zondag dat ik terugkom bij de oever en weet dat het ook zonder de ander gebeurd is, ook de ontmoeting zelf ontmoette ik

vluchtig doortrok ik

Vluchtig doortrok ik het uitgestippelde parcours van de laatste kringweg, een binnenring, van de kleine vestingstad, ik wiste nu de naam al onthield de grond me, via de rotonde langs de bedrijven rondom de rioolwaterzuivering terug naar de rivier, tussen de oevers de brug in het enorme licht dat haar tilde naar de honing vol lilavers platina ver boven het huilen der motoren maar volmaakt synchroon met de stille oceanische stroom, de carrosserie in een haakse parallel van de droom die ze, vonk per golf, schitter van schim, de brandstof ook als water liet horen, het gif zeg maar als gave, zodat eerst als een schanddaad, dan in een aanvaarding, vervolgens als een genade zag ik het geheel, want het is waar, dacht ik, dus moet het goed zijn, en zo is het schoon, het moet wel want het is waar, waarom zou het dan niet goed zijn, als het ook schoon is, haast is het werkelijker dan ik zelf want het neemt me in, peilde ik onder de indruk, buiten me om zonder getuige, al nam ik het aan door het, in absolute zin, ook weer los te laten

eerst knielde ik

Eerst knielde ik, toen, geknield, boog ik, die houding hield ik vol tot ik mijn plan trok, het doel me te binnen schoot, het middel me koos om evenwijdig aan het spoor langs de A2, route naar de bliksem, het woord te bereiken, de zin te beëindigen die het woord mishandelde, de vinger op de lippen de trappen op te glippen, de adem rein, de omloop snel, de pupil als robijn in de wind een streling, beloofd door de verte, langs de slapen, als de schaduw bewogen de plaats in te nemen op het zijperron aan de stadskant, een estrade, bestraald door de Rijnarm, driemaal z'n diepte de lucht in, blauw diadeem, kroon van de ogen in een smeding, tegen de reling de positie, het hoofd geheven, op de tong het woord dat bereid is, niet ratelt maar stilstaat, voltooid, de houding ontspannen, elastisch, klaar, de omloop kalm, beland op een podium in de volgende ronde van het be-

drif dat ons opleidt en werk geeft, om me te bewegen als een vlinder naar het donker

onzichtbaar was ik

Onzichtbaar was ik trouwens niet omdat ze me zagen staan in een wereld zonder mij, ook al merkten ze me niet op dankzij het licht dat de rivier ons te drinken gaf, room voor de ogen om de tijd door te smeren, samen waren we immers wel degelijk hoewel ik even uit beeld leek te zijn terwijl ik me, sterker dan zij maar niet exclusief, overgaf aan de dag, zijdezacht, van de nachtzijde, die ons omringt en omringde en omringen zal, waar zij die nog niet hadden verwacht, zodat ik kon hangen bij de reling wat ik wou, een wolkje duister lag gewoon al op de vloed waarbij de geest zweefde over de wateren met de naam Psyche, de onze, donzen crypte, script dat niets voorschrijft maar nu eenmaal gehoorzaamt het bevel namens het speelgoed, *de kikker gaat springen* of *deze robot loopt en trommelt*, in mijn oren geknoopt, gekoppeld aan de hoop dat er juist is gefluisterd, opdat de katapult me afschiet in de richting van de ene, Psyche, dezelfde, hoewel ik er al in zat om me te verenigen met degene, mezelf, die zag hoe, gezien ze keken, ze wisten dat ik eraan kwam

lichter dan licht

Lichter dan licht rooft het duister, ik keek uit alle macht maar kon niet zien hoe vanuit de hoeken het centrum scheurde, ik streefde naar een geheel al duurde het een oogwenk, juist daarom bleef ik kijken om het na te jagen, licht na licht, achter tralies die smolten op mijn netvlies, dichter dan dicht looft de luister het zicht dat me benam, voller dan de zin die geen woord bevat, vista na vista het gebruik van de olie, de wassing, de gratie, de afbreuk, de lamp in de nacht van de dag, dezelfde, de volgende, de vorige, geen enkele, de naam alleen al, het beginsel op zich, naam na naam dooft de sigaar in de verzameling, Agio, Elizabeth Bas, de band om de arm die spant de ader, rivier door de pols, wolk langs de hemel die vlees eet, lucht geheten, in de doos die zich opent om te ruiken hoe vers ik ben, hoe ver ik was, in de vlucht vanuit mezelf naar de ander om de afstand te omhelzen, eerst met de ogen, dan met de armen door de kleding op te schorten, het hoofd tussen de benen om te meten of het paste

terwijl het geslacht allengs groeide, dan met de zak over de drempel door de open deur op zoek naar de bel

zonder te kloppen

Zonder te kloppen met de deur in huis, de gang van ons samen, behangen met je naam die ik proefde door te boren, Dolores, Douleur, Dollar in het donker, Dame door de dalen, Lucy in het licht, zelf juweel, Justine, Ine van Albert, Hero, Coca of hoe heet je?, Heet?, Scheet?, Schot?, Schaamte?, Juanita?, Koningin?, Leemte van je billen die m'n handen schudden?, Kroon op m'n lippen om je room te geven, in je ruimte te varen, op je olie te branden?, In de diepte van je namen, zonder met, hoewel afgezonderd uit je omhelzing gevlogen, begroef ik het gebed, klank van m'n ballen, kuste ik je kaars uit tussen m'n benen, met u was ik samen toen ik u kon zeggen maar nu zeg ik amen sinds ik uit u stapte in het tegengestelde, Psyche, dezelfde die, nacht van ons dier in de omringing, net als ik niets weegt voor niemand, gedragen door wie dan ook, begriploos liefheeft alles = niets, geheim van de kloten in de kussens van het lichaam, maar dan omgekeerd, als haar binnendringing, of ik wacht op haar stoten, zoeter dan geluk voorbij, ritme van de regen op het zolderraam, ritme van de rails, opgeheven eenzaamheid

zo wachtte ik

Zo wachtte ik niet langer maar om de stap te zetten moest ik allereerst ontsnappen uit een gevangeniscel die ik vergeleek met een mijngang om uit te monden in de grafkelder van een mummie die uit de dood ontwaakt maar door verstikking om het leven komt, zo fabelachtig was de stap die ik zetten zou dat ik door verwoeste steden doolde, de gedropte soldaat uithing, de plaatsnaam op mijn tong liet branden, Carthago, Bagdad, Troje, in kampen sliep zonder vlees, mijn geraamte tilde, adem haalde uit een put, opgerold bevroor in een vriesvak, zo ingewikkeld was de situatie dat ik om mijn verdriet te bewaren in een vriesvak lag maar om de koelkast te verlaten mijn tranen moest laten smelten, mijn tranen vanbinnen in het donker de deur dwongen te openen door de druk te verhogen om over het zeil te vloeien, opgeveegd door een dweil, uitgespoeld boven een gootje waarin ik wegsijpelde, druppel voor druppel, ritme

van de regen, vertel me wat ik voel, traan voor traan, dan weet je wat ik bedoel, tik voor tik, stap voor stap, tempo van de schildpad, ritme van de oneindigheid, stilstand van de pijl op weg naar het doel dat ons voorbereid op hoe we worden getroffen

maar was ik voldoende

Maar was ik voldoende *the man who fell to earth* geweest om een mij aangereikt verband af te wikkelen tot ik op kon stijgen, al was het slechts voor een meter, door de barrière van zicht en geluid te verbreken als een meteoorsteen van vlees dat in de dampkring zou verbranden zonder een spoor na te laten, cadeautje van de leegte aan zichzelf omdat ze weer eens jarig was, maar had ik me het leven voldoende toegeëigend om te kunnen besluiten dat ik het terug kon geven aan de rechtmatige eigenaar, was het voldoende geweest om geen auto te rijden, maar een fiets zonder bak ervoor, geen vrouw te hebben maar een man te zijn die een vrouw begeerde namens haarzelf, geen huis te hebben maar een hok te huren, inclusief de buren, geen bezit te bewaren, thuis te zijn in de lucht, van het licht te houden zolang het mocht duren en dan genoegen met de nacht, een dienst, te nemen, had het raadsel mij toereikend ingewijd om me op te lossen, was ik diep genoeg afgedaald in de kelder onder de kamer om onzichtbaar te zijn voor de bezoeker die ik op zolder onderhield over het leerstuk van de ziel zonder dat hij begreep dat ik even afwezig was omdat ik ook buiten ons om bestond, had ik mezelf in de volstrekte stilte die vervolgens nodig was om uit de kelder tevoorschijn te kruipen en in de kamer, alvorens mezelf uit te laten, bier te gaan drinken op grond van het onderhoud voldoende overtuigd om me daardoor weg te laten sturen?

Ik ben geen ander

Ik ben geen ander geweest dan iemand die zijn plicht vervulde door zijn belofte na te komen om zijn schuld te bekennen terwijl de daad was verzonnen, ik was geen ander dan de dader van zijn belofte, de vader van zijn gedachte, de *radar lover*, de gadeloze, alibi van de verdachte, ik was geen ander dan degene die zijn handen wast in een vergiet om het bloed op te vangen, ik was geen ander dan de slaaf van zijn meester die ik zelf was als geen ander, ik was de meester, ik

was de meesterlijk belerende jongleur van de poespas, de strapats, de praatjes, ik ben geen ander geweest dan dezelfde tot vervelens toe iedere keer opnieuw dat de dag aanbreekt en ik een ander was, god jezus christus nog an toe, alweer een ander, ik ben geen ander geweest dan die ander, ik ben geen ander geweest, ik was de getuige van de ontmoeting die zonder mij plaatsvond, we ontmoetten elkaar, er was geen afspraak gemaakt maar het gebeurde dankzij mij, ik bemiddelde namens de ene en nam voor de ander waar, hoe ontmoet je iemand?, je nadert elkaar, je wijkt niet, je wikt, je weet van geen wijken, je wisselt naam, leeftijd, woonplaats, je wisselt uit, lichaam, lingo, je ruilt, je dictie, tact, actie, je ruilt je om, je smeedt samen, de ontmoeting is een wording, je wordt de ene, de ander, geen ander langer, geen gene, de 1 wordt 2, de 2 wordt 1, terwijl iemand toekijkt die meespeelt, getalsmatig verloopt de ontmoeting als een optelsom die gedeeld wordt, terwijl ik toekijk, de meester van de rekenaars, tot wie hij zich mag rekenen, de nul in de optelsom van $-1 + 1 = 0$ en omgekeerd, zo is de ontmoeting, behalve een nivellering, een nihilisme, als leer, in de vorm van een toekomst, of het lot beslist, *faites vos jeux*, nu de o regeert, hoe de ene het wendt of de ander het keert, ik ben de lul, zo verliep het terwijl ik, wie het ook was, ontmoette, wie ik ook was, zonder iemand anders te zijn dan een ander

nog preciezer kan ik zijn

Nog preciezer kan ik zijn door te zeggen dat het goed doet ontmoet te hebben, ontmoeting te zijn geweest waar een ander iets aan gehad heeft, als getuige op zijn beurt, nog preciezer kan ik aanwijzen waar de ontmoeting zich afspeelde zonder dat iemand erbij was, zo zuiver ging het, zo weinig deed het ertoe, zo weinig eer ontving het, zo heerlijk ontweek het, zo vergeten lag het langs de kant van de weg waar het opkroop om te worden vertrapt, zo zoet was het gerucht ervan, zo'n onzin was het, zo'n zin had het erin zo te zijn, langs de kant van de weg te liggen waar het vertrapte wat opkroop, maar in een genade, zonder te zeggen waar het op stond, nog preciezer, zonder iets te zeggen door het niet te hoeven, zo helder was het verschil, zonder onderscheid des persoons, tussen het opkruipen en vertrap-

pen, al wiste ik het als getuige, want nog preciezer wil ik zijn door te zeggen dat ik vertrapt werd terwijl ik opkroop, zo precies dat ik de knoop doorhak en de beslissing neem terzijde te staan, rechtop om de match te pakken door de winst al te fixen

envoi

Neuk precies, kus kieskeurig, groet de natuur, kijk de mensen in de ogen om te zien of ze lijden, dit zijn de tijden om je voor te bereiden, te weten dat je eerder leefde, dat je later leeft dan je denkt, dat je denkt dat je leeft, wat je moet vermijden door te weten dat leven = denken en niet omgekeerd, het tegengestelde telt in de premisse denken = leven als these waaruit niets anders voortvloeit, denk daarom begeerd, leef ook zo, fel is de wind, de anderen die je omringen omhelzen je geometrisch, wiskundig leer je verzameld te worden, geschikt in een reeks die je ordent vanzelf, van een rang je loot, van je lot, gewikt, de prijs, verknald, wees niet bot, doe geen pijn, liefde betuigen de bomen opdat het licht verzot op ze valt, zijn is gewoon een kunstje dat je flikt

anders gezegd

Een heel ander geluid komt uit de open mond van degene die het schitterendste natuurgedicht midden in de vlakte van de openlucht gratis opvangt zonder er iets aan toe te hoeven voegen, zo kant-en-klaar is het binnengedrongen dat het deze grote, nieuwe, onbekende dichter verplicht zijn lippen te verzegelen om het voor zich te houden, een heel ander geluid komt uit de kapotte mond van degene die de stilte betracht uit eerbied in de kamer vol infusen, pompen, meters, apparaten en katheters, een kamer waarin hij duurbetaald bewaakt wordt en tijd genoeg heeft om zich voor te bereiden op het beeldschone ontbreken hoewel hij het woord zoekt voor de bloem die hem niet omringt maar die hij zou willen omringen als hij het voor het zeggen had, tulp, gerangschikt onder de tulpen, tulp der tulpen, waar hij naar kijkt om te worden gerangschikt onder de mensen maar omringd te worden door de ander die hij niet is, tulp, waar hij naar staart op het kastje naast zich, nachtkastje geheten, nachtkastje gerangschikt onder de mensen die de laatste ogenblikken besteden niet aan de hoogste eer die het leven ten deel valt, na-

melijk te worden weggetoverd terwijl het wordt gerangschikt op het jaar, de dag, het uur dat het tevoorschijn kwam, maar aan de aandacht ontsnapt tot het ogenblik dat alleen nog de tulp, weggesneden van haar wortel, de blik verovert zonder dat het woord ervoor wordt gevormd door iets anders dan de adem die lijkt op een hik

niet vergeten

Onthouden dat je vergeet hoe deze beide geluiden samenkomen in het vuur

niet bewegen

We fotograferen je elders, waar je niet zichtbaar bent
Je hebt meer gelezen dan ooit op die laatste bladzij

Wie het onthield mag komen
Niet om je te vragen wat je bewoog

Niet om je te spreken maar om je te berekenen
Wat je toevoegt door te zijn vergeten

lover come back to me

Oude denkgebieden doorliep ik langs vervallen gevoelsuitingen, bossen biologie in de overgang op een steenworp van de wortel, gekocht bij de dokter, de bede en de dank in een omhelzing zonder vlees aan de luchtweg naar zijn huis om mezelf te bezoeken, daar zat ik, eenling met de ziekte van de ander die me toesprak, wat ik doen moest door te zeggen dat ik hoop vond, deze kuste, likte, zalfde net zo lang tot ze opzwol tot ze baren zou

o wee

Lover come back to me, luidde het recept dat ik schreef om het aan de dokter te geven opdat hij me de ziekte zou noemen al klonk de taal die ik gebruikte uit de tijd die inmiddels was verstreken, *lover come back to me*, omdat de aangesprokene niet gegaan was maar van het ene moment op het andere vlak voor de kennismaking, de langverwachte, niet bleek te komen, *lover come back to me*, omdat de aangesprokene niet gezocht werd in een ander maar in mezelf, *lover come back to me*, omdat de aangesprokene de taal die ik gebruikte liet verstrijken door te veranderen in de klanken die haar beraamden om-

wille van de daaruit voortvloeiende metaforen waarvan ik zal onthouden het kloppen van de slapen, het slaan van de portieren plus het rollen van de rivieren onder het brullen van de motoren, *lover come back to me*, omdat ik de zuiger bedoelde maar in 1 adem vond de ontsteking al zocht ik de verbranding in de versnelling omwille van de koppeling tot ik de koeling op de koop toe nam

om te doven

Door drong ik in de verbranding dankzij de ontsteking langs de drijfstang, steeds verder van de verademing dreef ik af naar de snelheid op zich die me dwong op en neer te gaan, te zuigen, de voederbak te vullen met vetten, het vet te ontsmetten, de bak te saneren om haar neer te zetten in het landschap als een teken dat we de wetten naleven door de sporen te wissen, steeds dichter naderde ik de broedplaats onder een paddenstoel van nevel vol onraads aroma die me omsingelde waarna ik schitterde om te doven op het pad naar de centrale, megastal die ik vanbinnen beschreef alsof ik weg kon of buiten liep, met een landkaart de ligging zocht terwijl ik vastlag, een ring door mijn neus, bijeengedreven draaide om melk te zogen, eieren te kakken, ballen te kloppen, zaad te lozen, geluiden te produceren door mijn gedachten te bepalen aan de hand van de lopende band die me te denken gaf, me opstootte in de vaart van de vlucht uit het middelpunt, reden waarom ik me plotseling wist te verplaatsen in degene die zich gekoppeld, hoewel ik de reis bekortte, in een goederentrein kon begeven op transport vol tattoos in de richting van de grens, op zich al een verzetje

het idee alleen al

Waartoe kwam ik, van aardewerk gemaakt, op het idee? Hoe kwam het idee op mij? Op ons? Door ons te bedenken in een spel? Het idee heb ik uitgewerkt in een opvatting die inhield dat ik zou winnen, ongeacht de uitslag, als ik in staat zou zijn de vrucht die ik uit de boom schudde zonder op te vallen naar de markt te dragen, de druppel die de dorst lest stil te houden in m'n mond zonder door te spoelen en te verkopen als sapje, eindeloos leverbaar, de markt te verlaten, de stadsrand te zoeken, de wagens tegemoet, hun ontstoken stromen, ononderbroken, over de brug naar de poort waar de lucht blaast het

licht op in de heilige verte om me te mengen onder de wolken, vee van de hemel, door ze te schenken het gespaarde, de achter me liggende gedachte, in ruil voor het geluksmoment, geluk als moment, de duur geldig zolang het ontsnapt terwijl het nagejaagd verstrijkt, belofte die, zodra gedaan, vervuld me nakomt, doordrenkt van zichzelf, opnieuw paait, over de grens naar wat zich samengesteld aanbiedt maar niet ontvangen kan worden, wat ontvangen kan worden zonder het te kunnen behouden omdat het van zichzelf is zonder te kunnen worden aangesproken, aangesprokene, *lover*, geliefde die niet kan terugkeren omdat ze niet weg is, lichaamloze aarde, God van de dodelijke grond vol ooft, moment in trance, retoriek van de tijd die een metafoor is, gegoten uit herhaling, repeteergeweer van de rails die ik in m'n verte hoor verstrijken, eeuwige express, nieuwe persing, oud vergiet, trans-Europa, poste restante, tot ik atletisch voorbijschiet, meta-atlantisch, wacht je andante

te vluchtig

In mijn hand mijn tas, in mijn arm de aderen die ik uitbreid tot het wegennet van de sterren, gearrangeerd in de heelallen die ik herleid tot de stelsels van de cellen in de hand waarmee ik de tas op mijn rug hang, gewichtsloos, net als ik, bevattende de getelde dagen in een agenda zonder naam, de mijne, die ik los heb geweekt met het oog op de weegschaal, om me te laten zweven als vruchtpluis door het luchtruim alsof ik wuif, groet, in een afscheid dat niet ophoudt tot de herhaling me weergeeft na het non-event in de wacht voor de terugkeer na de nacht, aeternum dat wegdruppelt, zo lang duurt de zang van vogels als de avond wijkt boven de Waal, afgetapt van de edelste, koninklijk metalliek langs de ladder van de Alpen omlaag naar de room langs de oevers om de snaar van vonken die de boeg snijdt, het staal smelt onder de brug, schuim zich omdraait in de lucht vol stof zonder wolk tot de kust open, tot de vrucht bloot, tot het lover rust van het tollen om de as, zo zwaar is de arbeid van de tijd geweest om de dag te beslaan, de spanne te vlechten, het vertrek aan te geven met het oog op de aankomst, te halen wat te laat kwam, de sfeer te bepalen, te missen wat niet ontbrak maar haar te vlug af was

alleen in een terugblik

Alleen in een terugblik zie ik hoe de beweging stokte, ik nokte, ondoordacht week ik af, het pad dat ik voor ogen had lag achter me, ook volg ik goed hoe ik niet omkeek maar toezag, om wat zich voordeed onnoemlijk veel gaf, meer dan ooit, juist dat is achter de rug en ligt nu hier, om me heen, zoiets is het, alsof ik het meemaak terwijl het al voorbij is, samen zijn velen, ik ben buiten, vol van de gehelen, *that's it*. Avond! Volte! Op haar hoge bordes de seconde vol tijd, de rivier vol kogels, de vogels vol wonden, de ruimte die me niet omringt maar binnendringt, mijn holte vult, mijn schijn die mijn zijn wiegt spiegelt, zoals de trein de rails ramt maar verhult, pijnloos de lucht doorboort tot ik de brug voel bonzen, half zeven, het duurt maar even, een scheet geeft een knal, aan de snelheid van de wanklank meet ik de kalmte waarmee ik springen zal

Willem Claassen
Indiaan

Ze had zijn gitaar meegenomen.

‘Kijk eens wat ik voor je heb,’ zei ze.

Hij zat op bed en rookte. Het raam stond open.

Elke keer als ze bij hem was, verbaasde ze zich over de kamer. Zo klein. Alles stond dicht op elkaar. Bed, tafel, stoel, kast. Zou dat op alle afdelingen zo zijn?

Hij nam de gitaar niet van haar over. Hij vroeg ook niet hoe ze zijn huis was binnengekomen. Ze stond met dat ding in haar handen en wist even niet wat ze ermee moest doen.

‘En hoe gaat het hier?’

Ze zag dat zijn fijne, zwarte haar bijna zijn schouders raakte.

‘Fijn dat je bent gekomen,’ zei hij en hij klopte met zijn hand op het bed.

Ze zocht een plek voor de gitaar, zette hem uiteindelijk voorzichtig tegen de muur en ging zitten. Hij sloeg een arm om haar heen. Zijn grote hand rustte op haar schouder. Ze vertelde over een nichtje dat zwanger was en een oom die over enkele dagen uit het ziekenhuis zou komen. Ze volgde zijn blik naar buiten. Het raam gaf uitzicht op het park. De bomen stonden vol in bloei. Het regende. Zij was altijd degene die over de ontmoetingsruimte begon, of bij mooi weer over het park. Soms probeerde ze het zo lang mogelijk uit te stellen, in de hoop dat hij een keer het initiatief nam.

‘Zullen we eens rondkijken?’ vroeg ze.

Hij knikte, haalde zijn arm weg en deed het raam dicht.

In de gezamenlijke ruimte was het rustig. Aan een tafel zaten drie mensen. De radio stond zachtjes. Hij koos een tafel terwijl zij koffie haalde bij de automaat. Toen ze met de twee bekertjes zijn kant op

kwam, stond er een magere man met een slecht gebit naast de tafel. De man hield zijn hand op.

‘Zeg indiaan, heb je nog een sigaret voor mij?’

Het was voor het eerst dat ze hoorde dat hij ‘indiaan’ werd genoemd. Ze vond dat mooi. Ze snapte het wel.

Ze had met indiaan gedanst, die eerste avond. Met moeite had ze hem van zijn stoel gekregen. Hij bewoog zich houterig, maar god, die hand op haar rug, die moest daar blijven. Ze had tegen hem aan gekletst. Over vakanties. Al haar zomers kwamen voorbij. Hij is verlegen, dacht ze. Hij heeft tijd nodig om uit zijn schulp te kruipen. Ze dansten tot de vloer leeg was.

Het was mooi weer en ze liepen door het park. Hij hield zijn handen op de rug, zijn blik naar de grond gericht.

‘Moet je daar eens zien,’ zei ze, wijzend naar een vogeltje.

Heel even keek hij op, maar zijn aandacht was alweer weg.

‘En daar. Dat is echt een mooi beestje. Die zie je niet vaak. Hoe heet-ie ook alweer?’

Ze deed er alles aan om hem meer om zich heen te laten kijken.

‘Het voordeel van de herfst is dat alles zichtbaarder wordt, over-zichtelijker,’ zei ze.

Uit het hoofdgebouw klonk een schreeuw. Ze schrok en stond stil, maar hij liep gewoon verder, leek het niet te hebben gehoord.

Op het bankje stak hij een sigaret op en sloeg een arm om haar heen. Vanaf deze plek kon ze zijn kamer zien. De gordijnen waren open. Ze zag de witte muur, de tafel, een deel van de kast. Ze wilde er niet te lang naar kijken.

‘Ik heb iets voor je,’ zei ze na een tijdje.

Uit haar tas haalde ze een cadeautje.

‘Waarom?’ vroeg hij.

‘Zomaar.’

Voorzichtig trok hij het papier er af. Het was een weekkalender met boven de dagen een pentekening van een wolf. Langzaam bladerde hij naar de juiste week.

‘Dit is heel mooi,’ zei hij en hij gaf haar een zoen.

Ze liepen weer richting zijn kamer. Hij pakte haar hand vast, terwijl zij vertelde over de lange zoektocht naar deze specifieke week-kalender. Een klein stevig mannetje kwam hen tegemoet. Ze had hem wel eens gezien. Ergens hoopte ze dat hij ‘dag indiaan’ zou zeggen, maar het mannetje knikte alleen en liep voorbij.

Vlak voor de ingang liet hij plots haar hand los en bleef staan.

‘Wat is er?’

Hij keek omhoog. Heel even was bij haar de paniek terug van die keer dat ze hem op de stoep had gevonden.

‘Vogels,’ zei hij met een glimlach.

Ze slaakte een zucht van opluchting.

Op zijn kamer wilde hij de kalender in de kast leggen.

‘Kun je hem niet beter ophangen?’

Hij keek naar de kalender alsof hij hem voor het eerst zag.

‘Waar?’

‘Misschien boven je bed?’

‘Dan moet ik om een punaise vragen.’

Vaak gingen ze naar de bioscoop en dronken daarna wat in een café. Ze had behoefte om over de film te praten, te analyseren, de mooiste scènes te benoemen. Indiaan luisterde. Hij kon heel goed luisteren. Soms bleef hij bij haar slapen, soms zij bij hem. 's Ochtends, als ze nog in bed lag, speelde hij in de slaapkamer zacht op zijn gitaar en neuriede erbij. Het was mooier dan alles wat ze van de radio kende. Indiaan zat daar in zijn onderbroek en keek haar heel intens aan. Zij keek terug.

De radio in de gezamenlijke ruimte was stuk. Hierdoor ging haar aandacht onbewust naar de gesprekken aan de andere tafels. Er was een nieuwe vrouw op de afdeling. Ze droeg een gebreide trui en had kort donkerbruin haar. Ze sprak iedereen in de gezamenlijke ruimte aan, daarvoor ging ze van tafel naar tafel. Hij leek niets in de gaten te hebben. Langzaam roerde hij in zijn koffie, terwijl zijn ogen het

lepeltje volgden. Maar zij wist precies wanneer de vrouw aan hun tafel zou komen.

‘Mag ik er even bij komen zitten?’ vroeg de nieuwe vrouw. ‘Hoe lang zit hij hier al?’

De vrouw vroeg het aan haar, terwijl hij ook aan de tafel zat. Blijkbaar dacht de vrouw dat hij er heel slecht aan toe was. Ze hoopte dat hij de vrouw flink op haar plaats zou zetten, maar hij zei niets.

‘Zijn jullie al lang bij elkaar?’ vroeg de vrouw.

‘Acht maanden,’ zei ze.

‘Hou je van hem?’

Ze keek naar hem. Hij friemelde aan het tafelkleed.

‘Ja,’ zei ze. ‘Heel veel.’

Haar blik ging onrustig van de vrouw naar hem en weer naar de vrouw. Ze haalde snel adem.

‘Ik denk dat wij samen oud worden.’

De vrouw keek verbaasd. Toen stond ze op en liep ze naar de volgende tafel.

Samenwonen, dat was wat ze wilde. Weg uit die flat. Het platteland leek haar wel wat. Ze was er twee keer over begonnen. Dat rommel-huis van hem was toch ook niks? De eerste keer had indiaan alleen geknikt. De tweede keer had hij niet gereageerd. Ze was boos geworden.

‘Jij wilt toch ook iets? Jij kunt toch ook iets zeggen?’

Ze had hem letterlijk door elkaar geschud. Het hielp niet.

‘We kunnen met een bank beginnen,’ zei ze. ‘Een nieuwe bank, die dan van ons samen is.’

‘Mijn bank is goed,’ zei hij.

Hij kookte voor haar. Hij kon verdomd goed koken.

Een dag later vond ze hem op de stoep.

‘Er is veel vooruitgang geboekt.’

De arts legde zijn handen op de dichtgeslagen map.

‘Vooruitgang?’ vroeg ze en ze merkte hoe vreemd haar reactie was.

‘Ja, het gaat heel goed,’ zei de arts en hij richtte zich tot hem. ‘Zo goed zelfs dat je over een week naar huis mag.’

‘Dat is mooi,’ zei hij terwijl hij achteroverleunde.

Ze keek naar de achterkant van de fotolijstjes die op het bureau stonden. Ze moest zich in bedwang houden ze niet om te draaien.

De arts leek op haar reactie te wachten. Ze glimlachte.

‘Ja,’ zei ze. ‘Heel mooi.’

Ze droomde dat hij een andere naam had. Dat hij gestopt was met roken. Dat hij praatte in een taal die ze niet kende. Het klonk prachtig, maar ze had geen idee wat hij zei.

Ze stond met haar handen in de zij terwijl hij naast het raam rookte. Ze kon op het bed gaan zitten, maar dat deed ze niet. Ze keek om zich heen. De kalender hing nog op de week van toen ze hem had gegeven. Ze haalde hem van de muur en stopte hem in de weekendtas.

Hij droeg alles. De gitaar, de weekendtas, de extra plastic zak. Ze bood aan iets over te nemen, maar daar wilde hij niets van weten.

‘Ik ben niet gehandicapt.’

In de gezamenlijke ruimte sloeg de nieuwe vrouw haar armen om zijn middel. Er moest personeel aan te pas komen om haar los te krijgen.

‘Ik wist niet dat je gitaar speelde,’ zei de magere man met het slechte gebit. ‘Speel eens wat.’

‘Ja,’ zei zij, ‘een afscheidslied. Dat is leuk.’

Hij keek naar de gitaar in zijn handen en schudde zijn hoofd.

‘Het ga je goed, jongen,’ hoorde ze iemand zeggen.

Er was niemand die hem aansprak met indiaan. Ze vroeg zich af of ze het niet had verzonnen, of het niet al die tijd alleen in haar hoofd had gezeten.

In de trein legde hij de weekendtas en de zak in de bagageruimte. De gitaar hield hij vast, een grote hand op de snaren. Ze wachtte tot hij begon. Ze ging er nog steeds van uit dat het elk moment kon gebeuren. Juist hier, met z'n tweeën in de trein.

‘Speel nu eens,’ zei ze.

‘Nee.’

Ze klemde haar tanden op elkaar.

‘Kom,’ zei ze.

Hij keek naar buiten. De tranen stonden in haar ogen.

‘Waarom niet?’

Hij haalde zijn schouders op.

Ze kermde. Het was een diep, grommend geluid. Ze stond op, wankelend, sloeg haar handen voor haar gezicht. Kalm legde hij de gitaar weg en ging ook staan. Ze voelde zijn hand op haar rug. Ze duwde hem weg. Harder dan ze wilde.

‘Je moet spelen,’ snikte ze. ‘Moet.’

Heel even bleef ze zo staan. Toen liep ze door het gangpad naar de volgende wagon en verder.

Klaske Havik
Gedichten

reagerend op de tekens als op
dunne draden die van eerder en van verre
aan mij vastgebonden zijn zal er de onrust
in mijn lijf zijn zal ik af en toe
met wijd gesperde ogen de nacht in lopen
omdat ik waken, jagen moet
en in het donker zien

dat ik liep langs water en langs
huizen waar het stormde, straten
waar ik niemand zag en dacht
ik kan toch niet alleen zijn maar ik
riep en rijen mensen liepen zwijgend verder

hoe regen geuren
slaat uit stenen
en mij wakker schrikt
in elke porie ademt
plotseling de stad en ik
proef de geuren wring mijn
natte haren uit

landschap waar bitterzoet
bloeit tussen bramen
waar ik ontmoet - gestalte
steen gehuld in nevel

ik adem vochtig warme lucht
en even zijn wij samen
een figuur, tot ik mij omkeer
en naakter nog dan eerst
de heuvels afdaal in de mist

Erik Lindner
Den Haag Den Haag

Dit verhaal dat ik je wil vertellen begint op zomaar een zondag dat ik thuiskwam van een optreden ergens 's middags, vraag me niet waar. Bosz speelde accordeon voor het Centraal Station. Ik wist helemaal niet dat hij dat kon, accordeon. Een lage zon scheen onder de luifel van het station en Bosz maakte zonder op te kijken een grimas toen ik een bundel in zijn hoed wierp en bleef geconcentreerd in zijn spel. Achter ons stapte op een van de sporen een klein meisje met een kaal hoofd uit de trein, ze laadde twee karretjes uit waarop dozen en koffers gebonden waren. Niemand wist haar de weg naar het Brullend Breekijzer te vertellen, behalve dan Bosz met de hoed en de accordeon.

Ik mis de pees van de wijsvinger van de hand waarmee ik dit schrijf. De vinger kan ik inmiddels buigen, maar niet verder dan halverwege. Ergens tegenaan drukken of er iets mee vastpakken gaat niet. Ik heb geleerd te schrijven door de pen met mijn duim en middelvinger vast te houden, maar schoonschrift is het niet. De eerste paar maanden liep ik met een mitella waar de vinger uitstak. De vinger was toen nog helemaal stijf, de hele tijd wees ik ergens naar. Het lijkt me goed om het verhaal te vertellen hoe dat van die wijsvinger en die pees gekomen is.

Den haag den haag wat ben je laag den haag mijn maag den haag den haag wat ben je traag den haag den haag

Ik weet niet waarom mensen graag vechten. Richard wilde altijd vechten als we uit waren geweest. Op de Grote Markt of bij de harenkoning op het Rijswijkseplein of bij Snackkar de Vrijheid boven

de Utrechtsebaan stond altijd wel een matje in een groene glimmende jas. Richard zag eruit als een enorme teddybeer met een goeiig gezicht, maar hij hield enorm van vechten en was er goed in. Hij daagde de jongen uit en die ging er graag op in. Aan het eind van het gevecht, als Ri gewonnen had en de jongen in een houdgreep hield, gaf hij hem een heel mooi klein kusje op de wang. De jongen bestierf het zo wat, zijn meisje stond ernaast, maar hij zat klem en kon niets doen.

The Gang noemden ze zich en waarschijnlijk hadden ze ook een band die zo heette. Alex en blonde Paultje en nog een stuk of drie figuren. Ze hielden van The Damned en droegen zwart leer en ze waren allemaal dik en tien jaar ouder. Ieder weekend namen ze een neo te grazen. Waarom een neo weet ik niet, iemand die zich niet kon verweren. Misschien hielden ze gewoon niet van jongens die jonger waren dan zij. Ivo kreeg tijdens een concert in K81 een stiletto in zijn anus. Niemand deed ooit iets tegen ze en iedereen was bang voor ze. Je had ook nog Richard Rotten, een negerjongen met een hanenkam die bij Glimmerveen hoorde en die met ze bevriend was. Richard was altijd opgefokt, hij was zwart en had een hekel aan zwarte mensen. Wat er gebeurde is dit: op een nacht zat ik in de Up to you op een barkruk bij Tjalda en om een of andere reden had ik een witte stretchbroek aan. Alex kwam vanachter op me afgevlogen en sloeg me van de kruk af. Ik weet niet of er een glasscherf of een mes door mijn handpalm ging maar toen ik bijkwam strompelde ik naar de bar en ik kan me nog het gezicht herinneren van die indo-jongen die er werkte, die niets durfde te doen. Ik strompelde naar buiten en Tsjaus vriend belde de politie. De winkelpui was dichtgetimmerd, de kit kwam en niemand mocht naar buiten. Om de hoek van de Amsterdamse Veerkade kwam de ambulance. Ze hebben me eerst nog naar het bureau gebracht en daar zag ik Alex door een ruitje en heb hem herkend en aangegeven. In het Westeinde hebben ze me een paar uur op een brancard laten liggen, waarschijnlijk waren er urgentere gevallen. Ik ben op een gegeven moment maar naar buiten gelopen, de eerste hulp uit, en daar zaten Tsjau en haar vriend en mijn vader, die door iemand was gebeld. Hij vond het geweldig om

met ze te praten. Het was inmiddels ochtend en op het Buitenhof hebben we nog koffiegedronken. Mogelijk was de vinger gehecht als ik op de eerste hulp was blijven liggen, maar zo'n pees kunnen ze niet opnieuw spannen. Ik heb nooit iemand verteld dat ik gewoon ben weggelopen. Alex heeft een week in de bak gezeten en daarna hebben ze nooit meer een jongere te grazen genomen, bij mijn weten dan.

> *Van zandstrand handstand en de leugen van speed en tripscènes die niet deugen*
> *den haag den haag van rijswijk pislucht viaduct van villawijkchick afgefuckt*
> *den haag den haag wat ben je laag den haag mijn maag*

Het meisje Mo met het kale hoofd meldt zich op het kraakspreekuur van de B B. Ze is halsoverkop vertrokken uit Leiden met al haar spullen. Karl staat haar vriendelijk te woord. In plaats van een pand voor haar te kraken, stuurt hij haar naar Voortvaren Concordia, een soort klein Paradiso aan het Hoge Zand. Maldoror zit er beneden en bovenin zit de studio van vrije radiozender Tonka. Tony woont er op één hoog waar hij elke dag vijf pagina's Bataille vertaalt en 's avonds van zijn afval van die dag, de koffie uit de filter, de as uit de asbak en zijn zaadlozing, een tekening maakt. Ik heb nooit begrepen hoe hij zoveel kleur aan die serie tekeningen 'Het blauw van de hemel' wist toe te voegen. 's Nachts maken we er een radioprogramma: *Enough cat speak to make the wise men dumb*.

Om de hoek van de Boekhorststraat zit Café Koos dat altijd Café Koos heeft geheten totdat Koos op een keer met vakantie naar Barcelona ging en terugkwam en zijn café verbouwde en het omdoopte tot Café Gaudí. Iedereen die er kwam noemde Café Gaudí Café Gouda (uitgesproken als *gâhda*) tot Koos zich er uiteindelijk bij neerlegde en zijn zaak maar weer Café Koos noemde. In het raam staat nog steeds die inmiddels grijze gipsen bank met ingelegde, gekleurde steentjes.

Waarschijnlijk geloof je er geen klap van en is het je allemaal te veel, maar iemand moet je toch het verhaal vertellen van Harry de zangleraar die wereldbollen spaart en Marcel de jazzmuzikant die

na ieder concert iemand meeneemt om giechelend aan zijn touwtjes te hangen en die uitroept: ‘Marcel jongen, in godesnaam, wat probeer je nou allemaal!’ Van Stacz die onweerstaanbaar maar onverstaanbaar de dansmeisjes bij Korzo begeleidt en van het meisje Mo dat met haar kale hoofd boven op een keukenstoel staat en liefdes-liedjes voor me zingt terwijl ik kook.

> *Snuif uit een meier in de tram nog maar net op pad en nu al lam den haag*
> *den haag van geile toys kut discotent den haag den haag wat ben je laag mijn*
> *maag den haag den haag*
>
> *I WANNA WAKE UP IN A CITY THAT NEVER WAKES UP!*

Het probleem is dat als ik je dit verhaal vertel ik je gelijk ook duizenden-één andere verhalen vertel, zoals het verhaal van Ri met zijn blotebillengezicht die graag met greenjackets matte en zijn broer Grote Eer en zijn buurman Nico die helemaal geen vriendin had en toch zeven zomerjurken bij de Wehkamp bestelde. Ri vond op het Trekvlietplein een envelop met daarop geschreven ‘2200,- vakantiegeld’ en er zat ook 2200 gulden in en die zomer kocht een van ons iedere dag een fes whisky en iedere dag werden onze ogen ietsje kleiner. Ri woonde in de grote ruimte in het huis met het torentje in de Dintelstraat en in zijn woonkamer had hij een flipperkast staan waarvan het zilveren deurtje openstond en waar je op een palletje moest drukken om een vrij spel te krijgen. Die flipperkast was heel oud en de hele dag hoorde je de score oplopen, *ting-ting-ting*, *ting-ting-ting* en Ri had een basgitaar en een versterker hoewel hij helemaal geen bas kon spelen en als hij die aanzette en begon te spelen hoorde je de hele tijd *pom-pom-pom*, *pom-pom-pom*. Op een gegeven moment goot Ri dronken een beetje wodka in een kommetje melk voor mijn kat die al niet normaal kon lopen en toen gooide ik hem zijn kamer uit en woonde ik helemaal alleen in het grote huis met het torentje.

> *Pom-pom-pom, pom-pom-pom you killed my brother but you didn't kill me*
> *pom-pom-pom-pom.*

Je hebt ook mensen die iets willen in hun leven maar die komen niet uit Den Haag of die blijven er al helemaal niet zo lang hangen zoals wij al bijna dertig jaar zonder ooit ook maar iets noemenswaardig te doen. Inmiddels is Menno dood die met Pisti in Bezuidenhout als firma Aqua met veel te veel chloor buitenportieken schoon boende. Hansje Boogmans het wonderkind uit Wateringen verhuisde naar Rotterdam en ging in de Here en benam zich het leven. Jan Kees de pianist was niet sterk genoeg voor de millenniumnacht en wat zit ik je hier nu allemaal te vertellen het lijkt wel Yvonne Keuls, man, ja jezus, kan ik het helpen ik heb het toch ook over Den Haag. Carlo is dood maar die eikel ging terwijl hij nota bene kinderen had zonder condooms 's nachts naar het Haagse Bos en dan is het je eigen stomme schuld. Alleen die jongens van Maldoror met hun eeuwige puberale fascinatie voor dood en seks en morbide muziek, dat is onkruid dat niet vergaat.

Den Haag met de progressie van een pianoverhuizer. Den Haag en het zachte prevelen van een menslievende. Den Haag met al mijn afgebroken musea van idealen. Volgens popfilosoof Cor Gout bestaat er historisch gezien helemaal geen plat Haags. Het is een afgeleide van het ‘Zuiderparruk’-Haags, dat Van Kooten en de Bie goed wisten te persifleren en dat iedereen sindsdien graag spreekt. Het is niet zoals het Jordanees dat daadwerkelijk ook zo in De Jordaan gesproken werd. Je hebt natuurlijk het bekakte Haags en het ambtenaren-Haags, dat makkelijk te herkennen is door de nadruk op de medeklinkers aan het eind van de woorden.

Op een gegeven moment schonk Canada, waar in de oorlog de zus van de koningin geboren is, Den Haag twee zwanen. Die prinses stuurt ieder jaar bakken met tulpen naar Ottawa, waar ze voor The National Archives staan en als asbakken gebruikt worden. En Den Haag plaatste de twee zwanen in de hofvijver, waar ze voor het torentje zwommen. Maar de hofvijver bestaat uit dood water. Een groep mensen, onder wie mijn zus en Gerard Fieret de fotograaf en bohemien-dichter, bekommerde zich om de zwanen, gaf ze te eten. Fieret stempelde altijd zijn naam achter op de foto's die hij maakte, wel vier keer per foto. Hij stond vaak panfluit te spelen op het

Noordeinde. Hij woonde in een garage vol duivenvoer. Als je hem een kop koffie aanbood in Lapsang Souchong, vertelde hij dat hij alle gedichten van Lodeizen en Lucebert eigenhandig had geschreven. Alles hebben ze van Fieret gestolen. Ze hebben Van Gend & Looswagens vol gedichten uit zijn garage ontvreemd. Fieret dus en mijn zus en nog een paar anderen hebben op een nacht die twee zwanen uit de hofvijver getild. Daar moet je heel handig voor zijn, zwanen uit een vijver tillen, en beresterk. En geloof me of niet, terwijl ik toch wel weet dat je me niet gelooft, Fieret was handig en sterk. Ze vervoerden ze achter in een besteleend en dumpten ze in de Haagse Beek. De Haagse Beek is een soort enkele grachtengordel, die een ruit maakt, langs het ziekenhuis Westeinde en de Noordwal naar de Koninginnegracht en dan naar het Zieken en het Groenewegje. Daar is wel stroming. En op een gegeven moment was het kerst en ik had al mijn gedichten op de vloer liggen van het huis op de Houtzagerssingel en mijn meisje Mo was bij me weg en ik schikte en herschikte die gedichten en ik keek het raam uit en in de gracht van de Houtzagerssingel zag ik twee zwanen. En realiseerde me dat het kerst was. Een paar maanden later zwommen ze er opnieuw met achter ze aan een sliert zwaantjes.

Den Haag Den Haag je gelooft me toch niet je snapt er geen fuck van als je er niet vandaan komt. Maar dat is allemaal later en ik moet je nog vertellen van dat café dat we begonnen en dat we om de kraakbeweging te pesten In de blanke top der duinen noemden. Het was aan de Geest en Sjef van Oekel woonde er om de hoek in de Vleerstraat en die zag je 's ochtends over straat schuifelen. De kraak was makkelijk, Ri en Grote Eer gooiden Nico en mij over het muurtje en in mum van tijd stonden we binnen en openden we voor hen de voordeur. We dweilden om beurten de vloer en hielden de bar open. Maar wie begint er nu een café genaamd In de blanke top der duinen als je helemaal niet rechts bent, dat is vragen om moeilijkheden. Op een gegeven moment hadden we de hele Gang binnen en Richardje Rotten en het leek wel een revival, er was helemaal geen vluchtweg behalve de voordeur. Ri, die we ondertussen Wai moesten noemen

want hij was erachter gekomen dat hij Friese voorouders had, kreeg een lumineus idee. Hij ging naar de plee en toen hij terugliep de bar in riep hij: ‘De kit, de kit komt, de buren hebben de kit gebeld vanwege overlast!’ En daar droop de hele Gang af, al dat zwarte leer en al die dikke biernekken schoven angstig door het halletje. En weer was Ri onze held.

Ik schrijf je alsof ik tegen je aan zit te lallen en ik weet ook wel dat er helemaal geen lijn in zit het ene wat ik vertel is van negentientweeentachtig en het volgende van negentienvijfennegentig maar er zit ook helemaal geen lijn of draad in Den Haag dus ik krijg het je ook allemaal niet verteld.

Dan heb ik je ook nog niet genoeg verteld van het meisje Mo dat Douwe Egberts-punten spaarde en gipsen afgietsels maakte van haar borsten die telkens groeiden tot ze abortus liet plegen, van Tony die bolle vissenogen kreeg als hij tegenover me aan tafel jenever dronk en die ik dan visje visje visje noemde, van Dave de Borst van de lampenwinkel op de hoek van de Boekhorststraat die een cassettebandje had van de popdichter die iedereen inmiddels is vergeten, Herman Brand heette die, en die het allemaal veel beter dan ons wist te zeggen:

> *Den Haag den haag wat ben je laag den haag den haag mijn maag van vil-lawijkchicks die niet deugen handstrand zandstand en de leugen den haag den haag wat ben je traag*

Wat het is, al die dode jongens hebben zussen en die hebben een broer die ze kwijt zijn en soms beginnen ze je 's nachts te mailen omdat ze aan hun broer denken en als je slim bent geef je geen antwoord maar slim ben ik niet zoals jij heel goed weet dus ik ben vaak in gesprek met die zussen als ze me mailen mail ik terug. De een is heel lief, de lievelingszus van blijmoedige Hansje uit Wateringen, maar de ander is de zus van Jan Kees, vertaalster en niet erkend en heel erg boos, ze wil haar broer terug en doet alsof het mijn schuld is dat hij dood is. En zo komt het voor dat ik vaak lig te piekeren over

Den Haag en waarom niemand een beetje aardig tegen elkaar kan doen daar of ergens geloof in kan hebben dat er ooit ook maar iets gaat lukken. En als ik dan heel lang pieker valt het kwartje, vraag niet waarin maar er gaat wel een palletje over en even heb ik het idee dat ik het allemaal snap, hoe het zo is gekomen, het verband tussen al die afzonderlijke dwaze verhalen die ik je probeer te vertellen. Stacz (ik noemde hem al) was psychologiestudent in Leiden, ik weet helemaal niet waarom hij ooit bij Maldoror is gekomen, hij was veel slimmer dan de rest. Hij had allemaal bijbaantjes, deed de boekhouding van een kerk en trainde de bestuurders van ministers en dan niet om te rijden maar in hun manieren, autorijden en een gesprek aan de gang houden. Waarom is zo'n iemand met een gouden toekomst bij ons gekomen, waarom is daarna alles misgegaan? Stacz snapten we niet en vertrouwden we niet, hij sprak met onze vriendinnetjes als het met ons uit was, hij was veel te intelligent voor ons. En ik moet terugdenken aan hoe hij ons leerde kennen, hij deed een onderzoek naar suïcidale neigingen bij jongeren in het Paard van Troje, waar mijn zus achter de bar werkte. Hij deelde ze allemaal in, als je een A kreeg hield je van ABC, als je een D kreeg hield je van The Smiths of The Cure en een E dan hield je van Joy Division. Alleen mij moest hij niet hebben, de rest wel. Waarom weet ik niet, het had er geloof ik mee te maken dat ik gedichten voordroeg of zo, maar mijn gitaarbegeleiders zoals Tony waren wel zijn proefpersonen. Stacz heette natuurlijk helemaal geen Stacz maar had een doodgewone klotenaam als Erik of Jan of Daan of Guus of Bart, maar het was nog een beetje de nasleep van de punktijd en dan noemde je jezelf Sok of Spijker of Stacz. Het stomme is, en daar lig ik over te piekeren als ik een uur lang heb zitten mailen met een van die zussen, dat zijn onderzoek is uitgekomen. Hij kreeg er indertijd cum laude voor. Het is net alsof hij toen al alles heeft voorzien.

Den Haag Den Haag wat ben je laag Den Haag mijn maag.

Natuurlijk kan ik je nog meer vertellen over mijn zus die in het Paard toen nog van Troje werkte en goedkope sherry van de tap schonk.

Over de Haagse toren waar iedere morgen het carillon klonk en Nico die bedacht had dat dat carillon bespeeld werd door een grijs dametje dat tussen het klingelen door een glas port dronk in 't Gouden Hooft, dat we haar met een moker zouden moeten opwachten en haar vingers platslaan zodat we nooit meer door het carillon gewekt zouden worden. Over de visafslag bij de binnenhaven en het schoonmaakkarretje dat naar beneden vloog de helling af en in een draai stil kwam 's ochtends vroeg als we het strand hadden gezeefd en de boulevard hadden geveegd. Over Pieter de Leeuw die romantische gedichten schreef en die alleen maar door Van Oorschot uitgegeven wilde worden en die weigerde ooit iets naar een tijdschrift op te sturen en die als hij niet tot schrijven kwam het raam opende en tegen zijn buurman riep dat die zijn dwarsfluit in zijn reet moest stoppen. Over René met dat ene albino-oog die zijn trui op de kachel droogde waarna het pand aan de Noordwal afbrandde en die het maar niet toe wilde geven en deed alsof The Gang het had aangestoken. En over het meisje Mo dat op de kunstacademie een bankje tekende, een houten bankje op een leeg schoolplein waar ze onder had geschreven: ‘Let us die young, let us live forever’. Maar ik ben bang dat ik je inmiddels verveel en het is al laat en je zegt me al zo vaak dat verhalen alleen maar bestaan in verhalen. Misschien moet je het maar vergeten, dat wat ik je allemaal vertel, van Wai en van The Gang en van Tony en Stacz en van de zwanen. Misschien moet je gewoon doen alsof het allemaal niet waar is en nooit heeft bestaan. Zoals wat zoveel mensen verzinnen en je willen vertellen. Aan het eind van de straat staat een bouwkeet. In het zand erachter zitten oorwurmen. En in de lucht die van zee komt en over de lage huizen waait en de stad zo vissig maakt, trilt iets, onophoudelijk. En dat krijg ik er hoe ik ook telkens opnieuw probeer te schilderen maar niet uit.

Janita Monna

‘De basis is het op tijd laten lukken van transport van personen en goederen’. Over ouders, kinderen en poëzie

‘Kinderen moeten nu eenmaal opgevoed, het zijn mormels die niet willen deugen. Maar je kunt er maar beter met poëzie overheen dan met de zweep.’ Gerrit Komrij wist hoe hij zijn waar aan de man moest brengen, maar hij heeft in dit geval helemaal gelijk. Nu en dan een gedicht maakt die hele zweep (corrigerende tik of harde schreeuw) overbodig. En al had Komrij het dan over het voorlezen van gedichten - hij deed deze uitspraak in ieder geval in de tijd dat zijn dikke bloemlezing kindergedichten verscheen -, poëzie kan ook een fikse steun in de rug van de opvoeder zijn. Want die heeft, als je tenminste alle kranten en tijdschriften, aangevuld met de eindeloze reeks opvoedboeken mag geloven, een beetje hulp in zijn hectische leven hard nodig.

Het is donker. Op de plek waar ik woon is het altijd vroeg donker. Ik sta met mijn zoontje van drie in de tuin. Hij wijst naar boven, waar sterren en een maan als lampen aan de pikzwarte hemel staan. ‘Mam, wat zijn dat?’ ‘Die grote ronde is de maan. En die kleine lichtjes dat zijn sterren.’ Een waarheid waar niet aan te ontkomen valt, volgens mij. Maar mijn zoontje wordt boos. ‘Nee, dat zijn niet sterren, hoor.’ Omdat het mijn taak is hem zo'n beetje wegwijs te maken op deze wereld, leg ik hem nogmaals uit dat wat hij ziet echt maan en sterren zijn. Nu pikt hij het niet langer. ‘Nee! Niet!’

Ik neem genoegen met het onderspit. Niet lang daarna vraagt iemand hoe het met mijn zoontje gaat. Ik schrijf terug: ‘Zo, ongeveer:’

- En, wat zien we?
- Een konijn natuurlijk!

- Een konijn. En?
  - En? Ik zie een konijn.
  - En tegelijkertijd een...?
  - Konijn zeg ik toch!
  - Eend.
  - Eend?
  - Oren snavel zie je wel?
  - Ik zie alleen een konijn.
  - En een eend.
  - Een konijn!
  - Eend!
  - Konijn!

  Konijn konijn konijn!

Dit gedicht gaat helemaal niet over een moeder (of een vader) en een kind, maar over een eenvoudig spelletje. Dat spelletje waarbij de schaduw van je handen vormen maakt op de muur - althans, zo lees ik het. Ook een spelletje dat heel goed met kinderen gespeeld kan worden, maar daar gaat het nu niet om. Het gaat om de ondoordringbare eigenwijsheid die Mustafa Stitou (want van hem is het gedicht) hier laat zien. Zo is het precies. Zo was het die avond in de tuin. ‘Koppig’ heet het gedicht niet voor niets, het raakt losjes aan diepere vragen over de werkelijkheid en in hoeverre die kenbaar is. Stitou heeft zulke grote woorden niet nodig en schrijft toch precies het soort gedicht dat een ouder bestand kan maken tegen stijfkoppige peuters en andere betweters. Hij registreert een ontsporend gesprek van twee mensen die niet bij elkaar komen. Wat nu het geheim van dit gedicht is, vind ik nog niet zo makkelijk te achterhalen. Het bevat geen oordeel, relativeert en is vooral heel erg geestig. Zoals ook deze regels van Micha Hamel dat zijn: een kind, maar over een eenvoudig spelletje. Dat spelletje waarbij de schaduw van je handen vormen maakt op de muur - althans, zo lees ik het. Ook een spelletje dat heel goed met kinderen gespeeld kan worden, maar daar gaat het nu niet om. Het gaat om de ondoordringbare eigenwijsheid die Mustafa Stitou (want van hem is het gedicht) hier laat zien. Zo is het precies. Zo was het die avond in de tuin. ‘Koppig’ heet het gedicht niet voor niets, het raakt losjes aan diepere vragen over de werkelijkheid en in hoeverre die kenbaar is. Stitou heeft zulke grote woorden niet nodig en schrijft toch precies het soort gedicht dat een ouder bestand kan maken tegen stijfkoppige peuters en andere betweters. Hij registreert een ontsporend gesprek van twee mensen die niet bij elkaar komen. Wat nu het geheim van dit gedicht is, vind ik nog niet zo makkelijk te achterhalen. Het bevat geen oordeel, relativeert en is vooral heel erg geestig. Zoals ook deze regels van Micha Hamel dat zijn:

> Ik monster de Kaukasiërs die hier rondrennen en stel opgelucht vast
> dat hier geen wereldnieuws gebeurt. De rechtschapen planeconomie

van het gezinsleven is ten volle manifest. De basis is het op tijd laten
lukken van het transport van personen en goederen. Dan volgt waardering

voor wat pruttelt op de treeft, het kunnen verwerken van je verlies plus
het bijbenen van de tientallen kilo's strijk en was. Kwartier- en gangmaker

zijn wettelijk verplicht hun talenten uit te wonen ten gunste van diegenen die de
zwemdiploma's halen moeten.

[...]

Misschien komt het doordat ik zelf ook een paar van die kleine Kaukasiërs heb rondrennen, maar toen ik het gedicht ‘Aan het ontbijt’ voor het eerst las, kukelde ik van mijn stoel van het lachen. Wat speelt Hamel de onbeheersbare chaos die nu eenmaal altijd ontstaat als er kinderen in de buurt zijn, en die onvoorstelbare moedeloosheid die je overvalt als die wasmand alwéér tot de nok toe vol is, meesterlijk uit. Zijn strak gestreken taal wekt op z'n minst de schijn dat de situatie met rondhollende kinderen onder controle is. Zoals ook zijn emoties net onder het strijkijzer vandaan komen: ‘ik stel vast’. Terwijl het toch allemaal niet zo simpel is, zo laat Hamel zien in dit gedicht (en ook elders): het leven van de moderne ouder die worstelt met de vraag hoe de eigen carrière te combineren met de opvoeding van een kind, hoe grootse dromen en ambities staande te houden tussen alledaagse beslommeringen als het wasgoed en de zwemlessen, of hoe verliefd te blijven als er een nieuwe keuken moet worden aangeschaft:

> Dus op een goede dag sta ik in een keukenboer voor een afzuigkap
> en zeg ja, díe wordt het, *dit is het exemplaar dat ik het allerliefste wil*.
>
> En leid ik een leven waarin de wekelijkse vraag ‘Pap weet jij waar mijn
> scheenbeschermers liggen?’ de diepst mogelijke familieband uitdrukt.

Het gehannes van de ouder van nu, ik las het niet raker verwoord dan hier bij Hamel. Opnieuw, dat gevoel ‘Ja, zo is het’ - een ‘fel vreugdegevoel’, alsof er opeens een raampje is, typeerde Tonnus Oosterhoff het ooit, een raampje dat zicht biedt op ‘iets heel waars en zinvols’.

Zo'n raampje opent zich nooit als ik pak 'm beet de *Ouders van nu* lees. In veel van dat soort bladen komen opvoeddeskundigen aan het woord, die een eindeloze hoeveelheid goedbedoelde adviezen (helaas nooit een oplossing voor de was) over de ouder van de eenentwintigste eeuw uitstorten. Die adviezen werken zelden of maar half. Een paar regeltjes poëzie kunnen wonderen doen. Lees ik ‘Aan het ontbijt’ dan overvalt me een aangename rust. Een rust waar de van school naar voetbalclub naar ouderavond sjezende vader of moeder, die ook ik ben, soms wanhopig naar op zoek kan zijn.

De frictie tussen werken en opvoeden, tussen ideaal en dagelijkse werkelijkheid dateert natuurlijk niet van vandaag. Hella S. Haasse schreef er meer dan een halve eeuw geleden mooi over: in *Zelfportret als legkaart* schetst ze liefdevol haar overwegingen over kinderen, huishouden, emancipatie en schrijverschap tijdens een ochtend voor de kinderen naar schoolgaan: ‘Het rusteloze verstand, de weetgierige en veroveringslustige geest verzetten zich van nature tegen de remmende invloed die er uitgaat van dit eindeloos herhalen van handelingen, die op zichzelf tot het uiterste toe vervolmaakt kunnen worden, maar die nooit nieuwe perspectieven openen.’

Wie kinderen heeft, schrijft Haasse, voert dagelijks een ‘wedloop

met de wijzers van de klok’. En inderdaad, de werkende ouder zou het liefst alle seconden in de tijd tussen zeg half negen en drie uur drie keer om willen draaien. Ook de ouder die Maria Barnas in haar gedicht ‘De kinderen’ aan het woord laat. Die voelt kostbare minuten voorbij tikken, terwijl ze zich onledig houdt met het maken van een overzichtelijke dagindeling. Een schema dat houvast zou moeten bieden, ervoor moet zorgen dat de chaos onder controle blijft (schema's en stappenplannen zijn geliefd bij opvoedgoeroes), terwijl geen mens, laat staan een stuiterend kind, zich in een schema laat persen.

De kinderen

Nog dertien minuten
nee twaalf.

Ik had de hele dag om te werken
maar ik ging lezen en sorteren en kijken
hoe ik de dag het best kon indelen en nu
heb ik er nog maar elf.

Dan moet ik de kinderen halen. Luiers omdoen
neuzen afvegen en roepen dat ze niet op hoofden
mogen slaan met pannen en dieren
schoppen en deuren en niet op het kleed poepen
en er met een trein doorheen rijden
en niet je neus aan je broer afvegen
en nu moet je echt slapen slapen slaap nu toch eens
in je eigen bed en niet schreeuwen niet schreeuwen schreeuw niet zo!

Het hikken in mij
als de ochtend die ik
in schok schokken voorbij zie gaan.

> Nog acht minuten voor een meesterwerk
> of laat het een begin zijn.
>
> Iets wat zo kan klinken.

De tijd is begrensd en moeder ben je altijd - ook in de dertien minuten voor de kinderen thuiskomen. En dus is achter de wegtikkende minuten in dit gedicht van Maria Barnas een dreigende explosie voelbaar. Een al te menselijke, veroorzaakt door tekort aan slaap, door steeds maar weer - ontstellende - viezigheid te moeten opruimen, door het gevoel zelf niet meer te bestaan. Een explosie uit frustratie, omdat de tijd tekortschiet om dat meesterwerk te kunnen maken. Ook in gedachten kun je je beheersing verliezen. Zo is het precies.

We rijden in de auto richting Frankrijk. Dat is een behoorlijk eind, zeker als er een paar kinderen op de achterbank zitten. Gelukkig is de luister-cd uitgevonden en is er een oudervriendelijke serie sprookjes. Grote orkesten (zoals het Concertgebouworkest) spelen en gerenommeerde acteurs (bijvoorbeeld Jasperina de Jong) vertellen ‘Doornroosje’. Over een koning en een koningin die een kindje krijgen. En de feeën die allemaal een gelukwens komen brengen en de boze fee die het hele feest bederft. Haar vloek wordt waarheid: Doornroosje prikt zich aan een spinnenwiel en slaapt. Wel honderd jaar. Tot een mooie prins haar wakker kust en iedereen nog lang en gelukkig leeft. Kinderen slikken het als zoete koek, op de achterbank is het stil.

Er zijn dichters die beweren dat ouders de taak hebben om hun kinderen zo lang mogelijk in sprookjes te laten geloven, Mark Boog is zo'n dichter. Boog, in wiens gedichten de zinloosheid van het leven in elke komma voelbaar is, een last die desondanks ‘maar zingend’ wordt gedragen, is een aangenaam dwarse opvoeder. Onzin dat hun kinderen van alles moeten leren; kinderen kunnen over sommige dingen maar beter onwetend blijven. Hoeveel aangenamer is het niet te geloven dat de dingen een zin hebben, dat ‘van

elk verlies iets goeds' komt, in plaats van dat elk einde definitief is? Waarom zou de tandenfee niet echt bestaan?

> De verloren tand onder het kussen, het hoopvolle
> hoofd in ondiepe slaap er krachtig opgedrukt.
> Alles kan ontsnappen.
>
> Van elk verlies moet iets goeds komen, dat is beloofd.
> Dat het vertrouwen en de aangeboren hoop
> lang bij ons mogen blijven.
>
> Sommige dingen weten we liever niet.
> Er is de ernstige oudertaak dingen niet aan te leren.
> Zelfs geen guitige toespeling over het kinderhoofd heen!
>
> De slaap, de slaap, en het donker kolken van taal.
> De bedoeling, de winst en de rekening.
> Het kind.

In Boogs gedicht is de opvoeder een beschermheer, een ridder, die het kind zo lang mogelijk voor het kwaad behoedt. En al is dat tegen beter weten in, het is een rol die iedere ouder maar al te graag vertolkt. Wie wil zijn kinderen blootstellen aan de gevaren van een boze buitenwereld? Aan enge mannen, gevaarlijke dieren, onvoorzichtig rijdende auto's en vrachtwagens zonder dodehoekspiegel? Boog heeft gelijk. Kinderen zijn geen tabula rasa, maar een 'leeg slagveld', waar straks alle opgedane levensindrukken strijd zullen leveren. Maar tot ze dat besefen, hebben de dingen nog zin. Het is een troostrijke gedachte - zeker voor een somberman als Boog.

> 'Mam, waarom staat dat dier in de krant?'
> 'Oh, gewoon, omdat het een mooi dier is.'
> 'Maar waarom staat daar dan s-t-e-r-v-e-n? Dat is toch dood?'

Als kinderen gaan lezen, is het met de sprookjes snel gedaan.

De ouders waarmee Delphine Lecompte de lezer laat kennismaken bieden ongeveer het tegendeel van een warm nest. Ze schiep een aan calvados verslaafde vader en een moeder met wisselende contacten: ‘Ik bezoek mijn moeder zonder bloemen / Ze negeert mij en chat verder / Met haar Libanese toneelschrijver’. Haar hoofdpersoon waart rond in een wereld zonder houvast, waar het onderscheid tussen wat echt is en wat niet, wat droom en wat werkelijkheid, niet altijd even helder is. Als in een kinderfantasie. De ‘wrakkige sukkelachtige dochter’ kampt met eetproblemen, heeft last van kleptomanie en houdt er lugubere seksuele praktijken en fantasieën op na. ‘Die Ierse toerist wilde mij gisteren vermoorden / Ik wil daar niet te lang bij stilstaan’. Maar ouders die bescherming bieden zijn er niet:

> Ik hou van mijn moeder
> Wanneer ik wakker word
> Uit een nachtmerrie over verstikking
> In een stuk lavendelzeep in een buitenlandse cel
> Dan denk ik aan mijn geboorte.
>
> Mijn geboorte was moeilijk voor mijn vader
> Plots moest hij een naam bedenken
> Voor een eczeemgedrocht,
> Geld uitgeven aan troostende spenen,
> Zijn gitaar aan de waslijn hangen,
> Calvados op een hogere schap zetten
> Of opgeven?
> Nee, nooit zal hij de calvados opgeven.

Je wenst het geen kind toe, zo zou het niet moeten zijn. Bij gebrek aan een veilige haven is de taal een schild, een scherp (en geestig) wapen in een bestaan tussen werkelijkheid en fantasie. In Lecomptes poëzie is de wereld een luguber sprookje en iedere regel een groteske vertelling op zich.

Toen er een kind in aantocht leek te zijn, schoten mij regelmatig deze regels van Willem Jan Otten door het hoofd: ‘Er is negen maanden geleden een afspraak gemaakt met iemand die ik nog nooit heb gezien. Niets weet ik van hem af - alleen dat hij van nu af bij ons gaat inwonen en door ons onderhouden gaat worden.’ Ja, zo was het inderdaad een beetje. Al voelde ik mij misschien minder sereen dan Otten hier klinkt en werd ik om de haverklap bevangen door een soort bevreemding, door het onbevattelijke idee met z'n tweeën in één lichaam te zijn. Door een ‘halfstatistisch ongeloof’, zo ongeveer als in ‘Verwachtingen’ van Ester Naomi Perquin:

> Je koopt wat kleren voor een lijf
> dat niet bestaat, je denkt van binnenuit
> al ledematen, romp en gek
>
> dat verwachting
> de lading niet dekt. Er blijft
> een halfstatistisch ongeloof.
>
> Maar kijk, daar draagt
> een man bezwering aan,
> hij geeft je allerdiepste angst alvast
> een voetbal en een achternaam.

Net als Hamel probeert ook Perquin onrust te sussen met nuchtere taal, waarbij ze en passant de moederrol een tikje ironisch tegenover die van de vader plaatst. Natuurlijk piekert de vrouw over ingewikkelde vragen en ongrijpbare zaken als groei, zijn, wezen, vertrouwen. En gelukkig doet de man wat van hem verwacht wordt. Hij blijft praktisch, want wat heeft zo'n kind nou helemaal nodig, een voetbal en een naam, dat is voorlopig toch genoeg?

Een gedicht is geen opvoedadvies. Poëzie dwingt niet in een bepaalde richting, draagt geen oplossingen aan, maar geeft vooral ruimte.

Even lijken de onverbiddelijke sluitingstijden van school en crèche opgeheven te zijn.

Die ruimte was er niet in een documentaire die ik nog niet zo lang geleden zag: *Rauw*, over een moeder die haar (minderjarige) zoon grootbrengt op een dieet van rauw voedsel. Ik keek met stijgende verbazing naar de donkergroene smoothies en wraps van ijsbergsla die moeder en zoon dagelijks tot zich namen; naar hoe de moeder de zoon thuis lesgaf, omdat hij op zijn oude school niet geaccepteerd zou zijn vanwege zijn leefwijze. Maar mijn allergrootste verbazing betrof de manier waarop de moeder praatte. Haar redeneringen als een benauwende muur van woorden, opgetrokken tussen haar en haar zoon en de rest van de wereld. Een voorbeeld: omdat de zoon niet naar school gaat, maar er geen officiële goedkeuring is voor onderwijs thuis, moeten moeder en kind voor de rechter verschijnen. Er dreigt uithuisplaatsing. Tijdens de zitting wordt aan de jongen gevraagd of hij nog iets wil zeggen. Moeder stelt de vraag opnieuw aan haar zoon, in dichtgemetselde zinnen, zo suggestief dicht dat de jongen geen enkele ruimte wordt gelaten en hij niet anders kan dan de rechter antwoorden dat rauw eten zijn eigen keuze is.

Hier had, om met Komrij te spreken, in plaats van een rechter beter een gedicht overheen gekund. Eentje van Judith Herzberg bijvoorbeeld, wier open poëzie een uitstekend tegenwicht biedt tegen het verstikkende talige beton van de moeder uit *Rauw*. Wier terloopse observaties, eindeloze hoeveelheid vragen en de zoekende manier om dat alles te verwoorden sterk contrasteren met het starre denken in de documentaire.

> Zeer tegen mijn wil slik ik
> zondag, maandag enzovoorts
> dat roze rondje dat
> mijn innerlijk verstoort,
> tegen mijn wil, maar met
> mijn wil, want als een kip
> heb ik dozijnen
> kinderen die ik niet leg,

niet leggen wil,
in deze al te volle stad
bij deze al te
pietepeuterige moeder
die ik geworden ben.
Maar als een kip
pik ik mijn eten hier
en daar, mijn wetens-
waardigheden bij elkaar,
en o de spijt voor wie dit mist,
al deze zeer diverse dingen
de zwanenbloem, familie zwanenbloem
een klok, kangoeroe, seringen
[...]

Nog even naar F. Starik. Dichter van poëzie die met beide benen op de stoep staat. Die minutieus en droogkomisch zijn eigen dagelijkse leventje met Facebook, de wc, de krant, eten koken, een zoon die groter wordt en huiswerk moet maken onder de loep legt, en vertraagt met allerlei ingenieuze vertragingstactieken. Ook hij zorgt voor rust. En dus voor tijd om bij grootsere zaken stil te staan.

Je maakt de badkamer schoon bij kunstlicht,
poetst ondertussen je tanden, bestudeert je gezicht,
neemt in de blinkende spiegel scherp de verwoestingen waar
die de tijd ook aan jouw gebit aanricht.

Dit is natuurlijk dé poëzie voor de multitaskende ouder: het nuttige met het aangename verenigen. Schoonmaken en tandenpoetsen en ook nog een beetje filosoferen over het allemachtig snel verglijden van de tijd. Tot het grote einde komt, dat alleen een dichter als Starik quasi-nuchter kan omschrijven als: ‘Doodgaan is alsof je een televisietoestel uitzet’. Tja, zo is het.

Meer poëzie in de opvoeding. Vreemd eigenlijk dat dat niet al op grote schaal gebeurt. *Oei, ik groei!, Veilig opvoeden (of als een tijger)* en andere opvoedbijbels, ze vragen zeker een avond of drie van je tijd. En dat is kostbare tijd die ook besteed had kunnen worden aan het wegwerken van achterstallig strijkgoed; of aan het kijken naar een goede flm; avonden waarop je ook gewoon vroeg naar bed had kunnen gaan om een paar uur slaap in te halen. Een gedicht als dat van Starik vraagt nog geen drie minuten leestijd. Het is uit voor de dop weer op de tandpasta geschroefd is. Poëzie past in deze tijd als de stop in de gootsteen. Want gedichten bieden een denkpauze in een tijd van snelle meningen en meninkjes. En drie minuten kan ook de ouder die toch al alles tegelijk doet zich wel vrijmaken. Kijk maar:

> Acht uur is het en over tien minuten stop ik de *Muppet Show* en
>
> snoer ik in een bepaald modelgezinsauto - de wisse dood met schuim en luchtzakken
> afgekocht - mijn 3fte kinderen op hun polstertronen teneinde hen bij hun respectievelijke
>
> scholen te parkeren. [...]
>
> En ik, ik
>
> mijmer nog drie minuten over mijn jeugd waarin ik langs de trapveldjes struinde
> met een lucifer in mijn mond, een zakmes in mijn zak en een ruwkatoenen hemd
> om mijn bleke jongenslijf. [...]

Gedichten kunnen een reddingsboei zijn. Ik veeg de pindakaasvlekken van mijn pas gewassen jurk, trek de schoenen van mijn zoontje uit de bek van de hond en ga stralend de dag tegemoet.

Joubert Pignon
Verhalen

Aangespoelde man

Een man spoelt aan op een bewoond eiland. Overal staan huizen en flats. Het eiland heeft de zaakjes prima op orde: nergens liggen vertrapte negermaskers. Er zijn autowegen en joggers op het bewoonde eiland. De meeste joggers hebben tatoeages. De man mag de mobiele telefoon van een jogger lenen. De man belt zijn beste vriend, die vriend vraagt waar de man zit, de man vraagt het aan de jogger, de jogger zegt het tegen de man, de man zegt het tegen zijn vriend, de vriend zegt dat het ongeveer een uurtje rijden is, dat hij daarna nog een halfuur met de boot moet, maar dat hij hem zeker op komt halen, geen probleem. Wel wil de vriend van de aangespoelde man eerst nog even douchen.

Sprookjes

Een schrijver heeft een sprookjesboek geschreven. In het sprookjesboek staan prachtige sprookjes. Sommige van de sprookjes heeft de schrijver zelf bedacht, andere zijn gebaseerd op avonturen die de schrijver heeft beleefd. Op een dag, als de schrijver lekker een versgestopt pijpje ligt te roken voor zijn paddenstoel, staat ineens een hertje voor hem. Het hertje heeft een knalrode kop. Het hertje is woedend. Verschrikt blaast de schrijver rook uit. Het hertje zegt dat ze heeft gehoord dat ze in een van de sprookjes van de schrijver voorkomt, dat ze heeft gehoord dat ze er bekaaid van afkomt. Het hertje zegt dat de schrijver een vieze tyfuslul is, een gore profiteur. De schrijver zegt dat hij het hertje niet kent, dat hij het hertje nog nooit gezien heeft, dat het hertje zich vergist, dat het hertje zich her-

kent in een verhaal dat helemaal niet over haar gaat. Het hertje draait zich om en zegt tegen de schrijver dat hij godverdomme nog van haar advocaat hoort.

Toetje

Mama, Zoon 1 en Zoon 2 zitten aan tafel. Het is etenstijd. Niemand zegt iets. Ze eten hun bord zo snel mogelijk leeg, zodat ze van tafel kunnen. Ondertussen kijken ze alleen maar naar hun bord. Ze eten en nemen af en toe een slokje melk.

Papa moet in de schuur wonen.

Rond etenstijd zet iemand een pannetje eten voor de deur van de schuur. Terwijl hij zijn pannetje leeg eet, kijkt Papa uit het raam van de schuur naar het huis. De afstand is maar een paar meter. Hij mag het huis niet in. Als het pannetje leeg is, loopt Papa de schuur uit, opent de achterdeur en vraagt in de deuropening of iemand zin heeft in een toetje. Hoewel hun bord leeg is, kijken Mama, Zoon 1 en Zoon 2 niet op van hun bord.

Het grote kruidenbos

We krijgen een rondleiding door het grote kruidenbos. We zijn op vakantie. We moeten de dagen doorkomen. Mijn vriendin is erg geinteresseerd in planten en kruiden. Ik ben alleen geïnteresseerd in planten die je kunt opeten. De rondleidster noemt zichzelf de kruidenheks. Als ze zichzelf de kruidenheks noemt, lacht ze. Mijn vriendin en ik zijn de enige niet-Duitsers. Onze groep bestaat uit twintig mensen, van wie er achttien uit Duitsland komen. Mijn vriendin en ik houden verborgen dat wij niet uit Duitsland komen. We willen één zijn met de groep. We mogen in alle planten knijpen en er ook aan ruiken. De kruidenheks vertelt iets over een plant, dan knijpen, ruiken en knikken we. Er zijn veel planten die goed voor de gezondheid zijn. De kruidenheks vertelt dat ze alleen nog maar leeft van planten die ze zelf plukt in het grote kruidenbos. Die smeert ze op haar rug tegen pijnlijke gewrichten of ze zet er thee van. De kruidenheks

heeft een koortslip. Eén plant heeft een naam die een beetje op ‘mojito’ lijkt, de naam van een drankje. Iemand zegt ‘mojio’, iedereen lacht. Mijn vriendin en ik lachen mee. Iedere meter stoppen we bij een plant of een kruid. Helaas is de plant of het kruid steeds net uitgebloeid. Dan knijpen en ruiken we en vertelt de kruidenheks dat je van deze plant of dit kruid thee kunt zetten, als hij nog had gebloeid. De kruidenheks vertelt dat de planten en kruiden in dit bos aan hun vocht komen door de wolken te melken.

We moeten van de kruidenheks naar een blad kijken. We krijgen allemaal een eigen blad. De kruidenheks trekt persoonlijk, voor ons allemaal, een blad van de boom. Ik kijk vijf minuten naar de puntjes naast de nerf van het blad. Erg bijzonder. Mijn vriendin staat naast me, kijkt me aan en zegt: ‘Hulst.’

We lopen langs het huisje van de kruidenheks. De grond om het huisje is zwartgeblakerd. Er heeft onlangs brand gewoed. Sommige bomen en struiken zijn verbrand, andere niet. De kruidenheks zegt dat ze Gods willekeur vervloekt, alsof hij met een vinger sommige bomen heeft aangeraakt en andere niet. Die wel, die niet.

Na afloop van de rondleiding gaat er een mandje rond, om het salaris van de kruidenheks op te hoesten. Sommige mensen stoppen wel iets in het mandje, andere niet.

Bordspellen

Een man heeft een hond. De man komt nooit buiten. Hij zit in zijn huis, drinkt blikjes bier leeg en speelt bordspellen. Soms speelt hij dat hij wel zes verschillende spelers is. Hij blijft altijd in dezelfde stoel zitten. De man drinkt bier om rustig te blijven. Dan hoeft hij niet alle rare medicijnen die de dokter hem voorschrijft in te nemen.

De hond poept gewoon op de vloer van het huis.

De man wordt boos en schreeuwt tegen de hond dat het een smeerlap is.

De man probeert bier in het gezicht van de hond te gooien.

Het is niet eenvoudig om bier dat in een blikje zit in iemands ge-

zicht te gooien. Ze maken de openingen van de bierblikjes tegenwoordig veel te klein.

Het meeste bier belandt op de vloer. De man ruimt de poep en het bier niet op. Hij noemt de hond nog een keer een smeerlap en rolt met zijn dobbelstenen.

Woongroep

Een woongroep heeft een probleem. De woongroep heeft geesten over de vloer. Nare en stomme geesten die steeds spullen verplaatsen of kwijtmaken. Ook doen de geesten de lichten onverwacht uit en aan. Eén vrouw zegt dat ze zich een keer bekeken voelde bij het poepen.

De woongroep is gevestigd in een voormalig opvanghuis voor oude nonnen. De woongroep vermoedt dat het om katholieke geesten gaat. Sommige mensen van de woongroep zeggen dat ze geen last hebben van de geesten. De mensen van de woongroep die wel last hebben van de geesten zeggen dat dat komt omdat de geesten hun antennes hebben afgevangen. Als de geesten je antennes hebben afgevangen, merk je de geesten niet meer op. Dan hebben de geesten je in hun macht.

Na een vergadering besluit de woongroep, democratisch, een geestenuitdrijver in te huren. Via internet vindt de woongroep drie vrouwelijke geestenuitdrijvers. De goedkoopste vraagt duizend euro voor een uitdrijving. Een heel bedrag.

‘Maar wacht eens,’ zegt een lid van de woongroep, ‘als het hier om katholieke geesten gaat, dan kunnen we een priester bellen. Priesters doen uitdrijvingen gratis.’

Via het telefoonboek vindt de woongroep een priester. De priester wil niet komen. Hij zegt dat hij alleen geesten uitdrijft uit mensen, en niet uit gebouwen. Maar voor tweehonderd euro wil hij wel met zijn hand over zijn hart strijken.

Als de priester arriveert is hij dronken. De mensen van de woongroep vragen wat hij nodig heeft. ‘Twee biertjes,’ zegt de priester, ‘eentje voor mij, en eentje voor de geesten.’ De priester neemt een

slok van zijn flesje bier. Met zijn duim op de opening van het andere flesje schudt hij het andere flesje een paar keer. Hij haalt zijn duim van het flesje. Bier spuit over de vloer. ‘Zo,’ zegt de priester, ‘de geesten zijn naar het licht gezonden.’ Er zit nog een beetje bier in het flesje. Voor de zekerheid gooit de priester dat laatste beetje bier ook over de vloer. De woongroep kan gelukkig gewoon contant afrekenen.

Kerstavond

De mensen willen naar huis. Natuurlijk sneeuwt het weer niet. Op het perron wachten de mensen tot de trein komt en ze naar huis kunnen. Op het station loopt de duivel rond. Hij loopt heen en weer over perron 3B. De duivel is ongeveer zevenennegentig jaar, is één meter vijfenzeventig groot, heeft alleen haar op de zijkant en achterkant van zijn hoofd en draagt een rode sjaal om zijn nek. Op zijn voorhoofd heeft de duivel een grote, bruine moedervlek. De moedervlek is bolvormig. De duivel loopt langs de mensen die op perron 3B staan te wachten. Als hij langs de mensen loopt, grijnst hij. Zijn kleine bruine tanden zijn dan even te zien.

Knopen

Mijn vader zegt dat hij doodsbang voor knopen is. Ik moet lachen om zijn leuke grapje. Mijn vader zegt dat het geen grapje is, hij is echt bang voor knopen. Ik ken mijn vader al mijn hele leven, maar dit wist ik niet van hem. Mijn vader zegt dat hij het liefst helemaal geen kleding met knopen draagt. Maar soms moet hij wel. Als een knoop van een kledingstuk springt, kijkt mijn vader doodsbang naar de knoop die op de grond ligt. Hij durft de knoop niet aan te raken. Hij gooit het kledingstuk dan weg. Als ik vraag wat hij dan zo eng aan knopen vindt, zegt mijn vader: ‘Hoe ze aanvoelen.’ Ik ben van plan om een keer een grote emmer knopen over mijn vader te legen.

Martijn den Ouden
Gedichten

de leeuw ligt doodstil in mij
wit purper valt van de bomen

dit is het jaar van leeuw en honing

kleef aan
geef aan
kip
mik
- smile -

was het zoete van je mond

tol
raas door de straat
smijt met de tijd
tot het
klinkend tegen tuimelramen uiteenspat
in fragmenten langs raketvensters
van de hemel druipt
en glinstert in skyscrapers

show me some rocket science

wen aan de gedachte dat het water hier zuiver is
dat het hier nevelt op de grachten

houd je met je mond bij het water
klem de vleugels van deze hemelgeest

morgen is er een feest voor mensen met plastic gezichten
had ik maar een gezicht

de uitnodiging belooft een spetterende avond vol dans-
muziek en vrouwen met lange rubberbenen

had ik maar een gezicht

ergens een mond op mijn schedel
neusvleugels aan mijn nagels

de feesten waar ik niet bij kan zijn drijven op zwart water

ik heb door een listig venster naar de wereld gekeken
nu branden mijn ogen
om niet te zeggen:
zij bloeden

in het vliegtuig naar Denver wordt mij een dampende doek aangereikt
afslaan denk ik en ik weet:
rond mijn ogen schittert flinterdun vuur

een sissende adem schiet scherp geurende donderbloemen
ver in de verte vermoed ik te horen:
de stem van mijn moeder
zij die per dag drie potten honing at en honderd werd

hier worden inktzwarte glazen gelicht
nagels in het achterhoofd geslagen
hier worden wolken verbrand

aan deze tafel vol brassend gespuis heb ik door een listig venster
naar de wereld gekeken

ik
het koperen rund
de breed lachende loden uil

op het moment dat ik als vogel
niet hoger kon
hapte ik een tweede vogel
- die kleiner was
en smeriger dan ik -
uit de lucht

met de voeten andermaal op de aarde
en de vogel in de buik
sloeg ik een Jood uit zijn stoel

geweldig applaus steeg op
vanuit de straten

met de sigaar van de Jood in mijn mond
ben ik op het balkon gaan staan

ik werd verheerlijkt
en wapens werden mij in de handen gedrukt

morgen vreet de vogel in mijn buik
zich een weg naar buiten

en voel ik mij slecht
en klein

Bart Koubaa
De boomklimmer en de pechvogel

Oppositie voeren is de kunst om de tak waarop de heersende elite zit zo in te zagen dat men er zelf op kan gaan zitten. (naar C. Manzoni)

'Het is hierbeneden gevaarlijker dan daarboven.' Ik zei het tegen een grootmoeder die zich zorgen maakte over haar kleinzoon die in een treurwilg was geklommen en als een indiaan naar de wereld stond te kijken. 'Pas op dat je niet valt,' riep ze, 'kom naar beneden, het is gevaarlijk daarboven.' Omdat de eerste lente in de lucht hing, had ik besloten mijn krant in het park te lezen. Ik liep de grootmoeder voorbij en zei dat het hierbeneden gevaarlijker was dan daarboven terwijl ik met mijn vinger op de krantenkop tikte. Het proces-De Gelder was achter de rug, de jury had zich uitgesproken en achtte De Gelder toerekeningsvatbaar voor de ellende die hij vier jaar geleden in een kinderdagverblijf had aangericht, ook al spraken de hersenscans en sommige psychiaters dat tegen; die zeiden dat De Gelder ziek is en was op het moment dat hij baby's en een opvoedster ver moordde en dáárom niet in de samenleving thuishoort.

Welke conclusies kun je uit die hersenscans van De Gelder trekken? Kunnen we uit de feiten afleiden wat goed en kwaad is? Ik denk het niet. Ik ga ervan uit dat wij generatie na generatie overnemen hoe we moeten handelen zonder onze medemens schade te berokkenen. Op een handvol uitzonderingen na zijn we het merendeel van de tijd goed en altruïstisch omdat dit ons meer overlevingskansen biedt dan slecht of egoïstisch zijn. Die hersenscans kunnen dus best zeggen: De Gelder is een pechvogel, wij zeggen: De Gelder is de duivel. De waarheid is anders dan de werkelijkheid waarin we fuitjes uit wilgenhout maken om de duivel te verjagen.

Ik herinner me een cartoon uit mijn schooltijd. Als ik me niet vergis stond hij in een handboek Nederlands, een oranje boek. Met gesloten ogen zie ik een stad vol vlaggen waarop staat 2 + 2 = 5, daartussen loopt een individu met een vlag waarop 2 + 2 = 4 staat; hij wordt door twee ambulancechaufeurs opgepakt en naar het gekkenhuis vervoerd. Is het gevaarlijk om in een boom te klimmen met een vlag waarop 2 + 2 = 4 staat? Kun je dan niet beter beneden de kudde volgen? Er zijn verschillende antwoorden: van Nietzsche en van Anatole France bijvoorbeeld. Nietzsche zegt dat wie de kudde volgt uiteindelijk in de stront terechtkomt, de stelling van de gek, Anatole zegt dat je beter dwaas kunt zijn met alle anderen dan scherpzinnig in je eentje, een typisch politieke houding.

Wat moet je als schrijver doen, scherpzinnig zijn of dwaas? In de treurwilg klimmen of met beide voeten op de grond blijven staan?

Ik denk aan de schrijver die zich over de burger verbaast dat hij zoveel geld en eigendommen heeft, terwijl hij dat zelf onmogelijk kan hebben, en aan de burger die zich erover verbaast dat er mensen zijn voor wie geld niet de belangrijkste drijfveer is. Zelf ben ik eraan gewend geraakt dat ik niet veel geld heb, mijn geliefden ook. Waarschijnlijk staat op mijn hersenscan te lezen dat ik zelfdestructief ben, in zekere zin te lui om mij aan de wetten van de markteconomie aan te passen; ik kan literatuur onmogelijk als competitie zien. Ik gruwel als een schrijver zijn boek als een product omschrijft of met zijn boekhouder gaat dineren, ik griezel als hij me op een borrel geen zinnig woord over zijn boek wil vertellen omdat hij me als een concurrent ziet; in dit klimaat zullen we nog lang moeten wachten op de grote roman van deze tijd, al verschijnt volgens de achter-, voor-, en zijflappenschrijvers de ene klassieker na de andere. Ik ben me ervan bewust dat in bomen klimmen niets oplevert, met beide voeten op de grond blijven wel, maar ik ben een boomklimmer, ik heb scherpe nagels, sterke klauwen, fexibele tenen...

En makkelijk praten!

Het is de logica zelve dat een schrijver kritiek heeft op de elite tot hij er zelf deel van uitmaakt; iedereen is omkoopbaar en iedereen heeft een uitleg. Het is een kromme gedachte dat een schrijver vrijer

zou worden door een contract; integendeel, hij wordt een aap op de kermis. Ik hoorde een welgestelde Nederlandse schrijver zeggen dat het goed is dat er in de subsidies wordt gesneden, dat zo het koren van het kaf zal worden gescheiden, een gedachte die niet bij hem opkwam toen hij zelf subsidies kreeg. De boom in, zeg ik dan.

Ik verwacht niets van de toekomst en zolang ik mij kan terugtrekken in de treurwilg ben ik een geluksvogel. Ik kan alleen niet voorspellen hoelang ik nog in mijn nest zal kunnen vertoeven, ik heb aan den lijve ervaren dat het moeilijk zal worden. Na de beslissingen van het kabinet-Rutte heb ik al een paar veren moeten uittrekken om te kunnen schrijven, het wordt hierboven ook stilaan donker en geld voor verlichting is er nauwelijks. Gelukkig zijn er op heldere dagen de maan, de sterren en soms vuurwerk. Goed, ik verwacht niets van de toekomst maar ben er niet gerust op; het Vlaamse nationalisme is een hakbijl in de handen van een bende kinderen en ik vrees dat ze mijn treurwilg niet zullen sparen. In 2014 eisen ze zonder twijfel de ministerspost van Cultuur op, niet dat daar eer of aanzien te rapen valt, maar er kunnen hervormingen doorgevoerd worden die de kritische schrijver monddood moeten maken: Vlaams nationalisme met hollandaisesaus; ik hoop uit de grond van mijn hart dat ik een verkeerde analyse maak.

Kom naar beneden, Koubaa, 2 + 2 = 5, dát is de toekomst, de rest oude koeien! Je moet een positief verhaal vertellen, de mensen willen lachen, jij moet de aap zijn die het lach- en het traangas aanbiedt, het uitzicht, niet het inzicht. Kom naar beneden, anders gaat het je ook nog geld kosten... het is verboden om in bomen te klimmen.

Lachgas? Oké, een paar weken nadat ik de jongen in de treurwilg had gezien, stond in de krant dat een padvinder een boete had gekregen omdat hij in een boom was geklommen. GAS-boetes noemen ze het in België, Gemeentelijke Administratieve Sancties, vergelijkbaar met de Nederlandse Algemene Plaatselijke Verordening. Het komt erop neer dat een gemeente geen overlast wil en dat de bestuurders blijkbaar nogal lange tenen hebben. Vorig jaar werd in Mechelen een scholier opgepakt en drie uur op een politiebureau vastgehouden

omdat hij een broodje op de trappen van de kerk had gegeten, dat mag hier in het Grote Vlaanderen niet. Je mag hier ook geen eenden voederen en niet verkleed op straat lopen, behalve sinterklaas, Zwarte Piet, de kerstman en de paashaas - waarin zijn sinterklaas, Zwarte Piet, de kerstman en de paashaas dan verkleed? - maar goed, ook het oprapen en werpen van gebruikte confetti is strafbaar en als de confetti een diameter heeft groter dan tien millimeter hang je ook. Dat België en Nederland van elkaar verschillen zie je in de lijst van strafbare feiten: in veel Nederlandse gemeenten mag je bijvoorbeeld niet bedelen, in Vlaanderen daarentegen is het verboden om met taarten te gooien, wat voor een probleem zou zorgen als Nederland Vlaanderen zou annexeren: wat doe je als sinterklaas een taart in het gezicht van een bedelaar gooit? Wat doe je als de paashaas tegen een verkeerd geparkeerde fiets gaat staan wildplassen? Dat zou heel wat onderhandelingen vergen, maar dat alles zou nog klein bier zijn vergeleken met Limburg; ik citeer met enige tegenzin de krant (niet de mijne): 'De politie van Sint-Truiden gaat een foto van een drol onderzoeken die op Facebook werd geplaatst door het baasje van de hond. De man riskeert een gemeentelijke administratieve sanctie (GAS) omdat de drol op de openbare weg lag. "Prioritair is dit natuurlijk niet," zegt Alexander van Liempt, adviseur bij de politie van Sint-Truiden. "Maar het moet wel onderzocht worden."' Eénnul voor Nietzsche; beneden is de shit, ik blijf zitten waar ik zit.

Boven is het goed, boven is het beter, het zachte ruisen van de bladeren... hier beweegt alles, ook al zie je het niet... fluctueren, dat is het woord wat ik zocht, boven wordt het onovergankelijke werkwoord overgankelijk: ik fluctueer! Ik sta stevig in de grond geworteld, er wordt een naam in mijn stam gekrast, een jongen komt aangerend, springt en slingert als Tarzan aan mijn takken, een hond plast tegen mij... maar ik, ik fluctueer!

En je zaagt!

Inderdaad, de elite weet natuurlijk ook dat het in de boom beter is, vraag is hoe zwaar ze weegt. Hoe diep kan men de tak waarop ze zit inzagen? Voordeel is dat ze stil zit en daardoor een gemakkelijk doelwit is. God heeft het uitverkoren volk niet voor niets bevolen

om uit te zwerven; en had het uitverkoren volk beter geluisterd, dan zou het Midden-Oosten vandaag de wereld niet ontwrichten. ‘Zwerf uit!’ Literair zou je dat kunnen vertalen als: de schrijver kan het best onvoorspelbaar blijven, over het papier zigzaggen, anders leggen ze hem of haar in geen tijd neer en hangen ze hem of haar in de jachtclub als trofee aan de muur.

‘Zwerf uit, wees vrij!’ Of het nu van God komt of van onze vrije wil, het blijft een bevel. Vanuit mijn nest zie ik trouwens dat we een tol betalen voor onze vermeende vrijheid: iedere politicus, zoals elk romanpersonage, heeft in wezen gelijk; iedereen heeft een visie waardoor er geen visie meer is, 2 + 2 is alles en niets. Maar hebben vrijheid en uitzwerven niet meer betrekking op handelen dan op visie? De Gelder werd niet veroordeeld voor wat hij heeft gezegd. We kunnen met woorden goochelen zoveel we willen, op de dag des oordeels worden alleen onze daden gewogen, *zoals die in de boeken werden opgeschreven* door sinterklaas of God weet wie; ook voor een atheïst is dit een essentiële ethische richtlijn. En wat als je als schrijver je woorden als daden ziet? Ik blijf me afvragen wat er anders zou geweest zijn als het lot mij als jurylid voor het proces-De Gelder had aangeduid. Zou ik dan naar eer en geweten de volgende eed hebben afgelegd? Wat als ik de woorden bruikbaar, maar achterhaald vind: ‘Gij zweert en belooft dat gij de aan De Gelder ten laste gelegde feiten met de grootste aandacht zult onderzoeken; dat gij geen afbreuk zult doen aan de belangen van de beschuldigde of aan de belangen van de maatschappij, die hem beschuldigt; dat gij met niemand in verbinding zult komen voordat uw verklaring is afgelegd; dat gij geen gehoor zult geven aan haat of kwaadwilligheid, aan vrees of genegenheid; dat gij zult beslissen op grond van de bewijzen en de middelen van verdediging met onpartijdigheid en vastberadenheid zoals het een vrij en rechtschapen mens betaamt.’

Goed, de waarheid en niets dan de waarheid? Op deze bladzijden heb ik in ieder geval gelogen! Ik lees al jaren geen krant meer, er moeten te veel bomen aan geloven voor een krant. Ik had er dan ook geen mee naar het park waar de oma zich zorgen maakte over haar kleinzoon die in de treurwilg was geklommen. Ik was niet eens in

het park, ik zat op mijn schrijfkamer in de *Ethica* van Spinoza te fluctueren, maar zoiets zeg je niet. Het is wel waar dat ik het park vanuit mijn schrijfkamer zie, het park met de treurwilg waarin ik af en toe iemand zie klimmen. Ik lieg niet als ik zeg dat ik de treurwilg als Spinoza aanspreek: 'Goedemorgen, Spinoza, heeft u goed geslapen? Was dat een groene specht die ik tegen uw stam hoorde trommelen? Zal ik u nog eens fotograferen? Ja, Spinoza, als schrijver is er maar één waarheid: de wereldliteratuur, is het niet, en die is per definitie onpartijdig en verre van schreeuwerig, ja toch? Wat zegt u? Er is storm op komst? Ja, de mensen houden niet van valsspelers, en ze laten zich maar tijdelijk bang maken, het Vlaams nationalisme is zoals elk nationalisme makkelijk door te prikken, Rutte blijft in geen geval, de mensen zullen geen achterflappen of sterren blijven vertrouwen... het ancien régime is de koers kwijt, is het niet? De geest is uit de fles...'

Wat je zegt! En kijk, nu herinner ik me een cartoon van een schrijver die op een onbewoond eiland in een treurwilg een essay aan het schrijven is en uit de boom valt op de enige lege fles die er op het eiland te vinden is...

De geluksvogel!

Mowaffk Al-Sawad
Gedichten

Absoluut een advocaat

Zijn snor ziet eruit alsof de rechterkant is afgeknabbeld
door een enorme schaar
Zo daalde de schaar neer in een bliksemsnel moment
en tekenden de trekken zich min of meer definitief af.
Maar het is moeilijk om deze structurele onvolmaaktheid
te ontdekken
vanwege de elkaar kruisende en weer uit elkaar gaande
bewegingen van de advocaat.
En wanneer een van zijn ledematen naar beneden gaat
zie je een beweging waarvan je niet weet
bij welk lichaamsdeel die hoort.
Je ontsnapt aan een plotseling omhoog gaande beweging.
Zijn woorden donderen, net als de rechterkant van zijn snor.
Een voortdurend heen en weer gaand gemompel.
Zelfs de woorden die hij op een papiertje schrijft
dat voor hem ligt uitgespreid
zien eruit alsof zij een aanhoudende stapel roet zijn.

Absoluut een hond

Toen de hond zichzelf voor de eerste keer zag
in het water van de vijver
dat grenst aan het huis, waar hij bij hoort, blafte hij hevig:
waardeloze hond,
wie heeft jou naar mijn gebied gebracht en waarom heb ik
dat al die tijd niet geweten?
Ik zal je opjagen waar je ook gaat.

Maar toen een zomerwesp tegen de oppervlakte
van het water botste
en de kleuren uit elkaar geslagen werden en verdwenen
slaakte de hond een diepe zucht
nu hij zijn verloren koninkrijk had herwonnen.

Duif

Deze duif heeft geen relatie tot de duif van Süskind,
maar zij heeft voor ons een betekenis, die ons allang bekend was,
goedhartigheid, intimiteit en vrede,
wij hebben haar in de vroege ochtend gezien
terwijl zij achter de satellietschotel stond
en dunne strootjes legde in de openingen van de schotel.
Zij schrok zoals dat past bij een wilde duif.
Zij vloog boven het huis, dat naast ons huis ligt en streek neer op
de stenen toren.
Wij bleven haar enige tijd observeren
terwijl zij ons met een dwalende blik aankeek:
de schaduw van de satellietschotel gleed over de tegels
van de kleine binnenplaats
Wij wisselden bezorgde blikken uit
en besloten opnieuw het huis binnen te gaan.

Sinterklaas

Mijn rug is gebogen en mijn tong hangt
net als bij een hond in de woestijn
en dat alles omdat de goedheiligman
zal komen en zijn cadeaus zal uitdelen.
Ik moet hem zien te bereiken
terwijl ik versleten schoenen bij me draag
met daarin het adres van ons huis
en de achternaam van mijn enige zoon.
En als jullie een man
in storm en regen zien
die op hoorbare toon tegen zichzelf praat
vergewis je er dan van
dat hij versleten schoenen onder zijn oksel draagt
en niets anders dan dat.

Winter

In de huizen die in de winter geen open haarden kennen
zit de stilte op de banken
als een laatste droevige en tirannieke keizer,
de bewoners van de huizen zijn bijna niet zichtbaar
hun kinnen rusten uit op hun stevige knieën
en het geklapper van hun kiezen
neemt het geluid aan van oude zagen,
zij brengen geen enkel geluid voort,
zij zien eruit als donkere standbeelden op een verlaten weg;
het verblijf bij hen is een beproeving
en het weer naar huis gaan is een andere beproeving.

Daan Stoffelsen
Wandelzinnen
Over stijl, beweging, gemoedstoestand. Over Sebald, Cole, Nescio

De ontdekking

Ik besloot een wandeling te maken. 15 maart, niet te warm, niet te koud, een goede kans dat ik het droog zou houden. En alleen, want deze wandeling zou als casus dienen, als begin van een onderzoek, als eerste gedachte. De rest zou daarna volgen, het hernemen van de wandelzinnen van W.G. Sebald en Teju Cole en de minder 'lopende' zinnen van andere auteurs, het analyseren, het wikken en wegen over stijl, effect en kunstenaarschap, en hopelijk was ik dan verder dan ik bij deze eerste wandeling geweest was. Eerst zou ik een wandeling van Nescio, een van de grootste literaire wandelaars in onze literatuur, nalopen, de weg naar Schellingwoude uit 'Buiten-IJ' (*Mene Tekel*), waar de Titaantjes liepen. Maar het duurde even voor ik hun route vond, en er viel meer tegen.

I

Het Zuiderzeepad zou ik volgen vanaf het Centraal Station, tot waar het de Dapperbuurt in zou gaan, en daar het decor van Nescio's novellen en J.H.F. Grönlohs jeugd links laten liggen voor de Zeeburgerdijk, waar 'Buiten-IJ' begint. Maar al had ik een paar rood-witte markeringen van het langeafstandswandelpad gezien bij de Zeedijk, snel daarop bleek ik een afslag gemist te hebben en moest ik het zonder doen. Voor iemand die lange tijd in Amsterdam heeft gestudeerd en gewoond, en er nu nog werkt, moest dat geen bezwaar zijn, en ik besloot gewoon oostwaarts te lopen, om uiteindelijk bij de marinebasis tegenover het Bijltjespad vast te stellen dat ik veel te noordelijk uit zou komen. Ik moest terug, en dan een lange

straat afzakken - maar daar was dan toch de molen.

De Gooyer, de molen van Brouwerij 't IJ, was me al zeer vertrouwd van mijn studententijd, een klein decennium geleden, en misschien kwam de gedachte dat de Zeeburgerdijk nu, een ruime eeuw later, zo'n andere plek was dan die van Koekebakker, Bavink, Bekker, Hoyer en Kees, daarom als een schok. Misschien was het ook de sneeuw, die in vlagen mijn handschoenen in drie uur zou doorweken maar nergens beklijfde, die me de Nesciaanse euforie ontnam. Ik liep een grauwe, brede straat in, schijnbaar geschiedenisloos, in de meest letterlijke zin uitzichtloos, een doorgaande weg zonder poespas.

De weg naar Schellingwoude uit Nescio's verhaal kreeg een kale functionaliteit die ik maar met moeite kon negeren, alsof ik nu al langs de gemeentelijke veemarkt en slachtplaats op het Cruquiuseiland liep, ‘10 hektaren of roeden groot’, met slachtkamers ‘die 89, 83 en 47 M. lang zijn en aan 488 beesten plaats geven’, bij opening, begin juli 1887, was ‘de eerste koe, die er werd geslacht van den Heer J. Akkerman alhier’, en het kostte me even voor ik om me heen kon kijken en de nieuwe werkelijkheid kon waarderen. Toen zag ik, na het gebouw van de voormalige Openbare Lagere School der 1e Klasse op nummer 21-23, nu een kinderdagverblijf, in een alkoof in de muur van nummer 25 een zwarte handschoen op twee boeken liggen. Ze kwamen me voor als relikwieën, kleinoden van warmte en kennis, niet zomaar achtergelaten maar veiliggesteld in een muur die daar decennia had gestaan en eeuwen zou overleven, en toch openstond voor passerende wandelaars en lezers die keken, en die hun eigen offer konden doen, of een gebed konden wijden aan de afwezige eigenaar van de objecten.

Bij nummer 41, vlak voor de dorpel maar net niet beschut tegen de sneeuw, lag opnieuw een tweetal boeken, met bovenop *Tropenwee*, het succesdebuut van een man die vijf jaar eerder dan Grönloh geboren was, en op het moment van verschijnen, in 1904, al enkele jaren terug was uit Congo. Malaria had Henri van Booven gedwongen terug te keren, en aangezet door de dandykunstenaar Carel De Nerée tot Babberich, een naam die in serieuze fictie alleen de clown zou

passen, verwerkte hij zijn Congo-dagboek tot een werk dat Vestdijk zou aanprijzen als beter dan *Heart of Darkness*. Ik heb het boek laten liggen. Ik heb de tekst later opgezocht.

> Jules was aan wal gegaan, hij had er gewandeld langs een stijgenden weg, aan weerskanten acacia's en banana's, daaronder hutten en kraampjes, waarin negers en altijd lachende negervrouwen hunne vruchten, gebakjes, en koekjes en meerdere zoetigheid verkochten, en hij was in zeer nauwe, geheel verlaten straatjes geweest, meestal ongeplaveid, hij liep er op kalen rotsgrond of over zeer puntige keitjes zooals hij die ook in Las Palmas had gezien. En heel geheimzinnig had een wonderlijke beklemdheid hem bevangen, toen hij een oogenblik op de helling stil stond in een straatje, dat uitzag op een tuin waarvoor een lage, roodachtig geel gepleisterde muur. Boven dien muur uit zag hij zeer nabij de reusachtige, zeer breede, lichtgroene bladeren van banana's waaronder de kolossale vruchten die begonnen te gelen al. Bij een ijzeren hek, niet veraf, groeiden een tweetal stekelige agaven, achter hem stond een huis van steen, dat hooger dan de andere houten gebouwen was, de blinden waren gesloten, de deur stond aan, maar het scheen toch ganschelijk verlaten. Alles was zóó hel van zon verlicht, dat de dingen er gedeeltelijk door vernietigd schenen. Hij kon niet lang kijken naar al dit nieuwe, telkens voelde hij neiging zijne oogen half te sluiten.

Vestdijk moet geaccepteerd hebben dat dat ‘heel geheimzinnige’ alle mysterie verliest door het te benoemen, en dat een roman niet aan kracht wint door na deze zesde pagina elke tweede pagina weer de verlatenheid, de vernietiging, het helle licht te benadrukken. Maar hij zal gevallen zijn voor de persoonsverandering die Jules na een reeks dromen ondergaat, en zich vanaf dat moment ‘de witte’ begint te noemen.

Of wellicht voor dat enkele moment dat Van Booven het eens omdraait en het vreemde vertrouwd maakt: ‘De nacht was koel, de zuidersterren tintelden, er ging geen geluid van krekels of vorschen; dit alles geleek niets op Afrika, het was als een herfstnacht in Holland, hij ademde diep.’ Vergelijk dat met wat Grönloh in 1925 vanuit India aan zijn echtgenote schrijven zou: ‘Maneschijn & neveligheid weer zooals bij ons tegen half October, ik had m'n overjas aan, lekker. Zoo in 't halve donker kon 't wel ergens bij Oosterbeek zijn, breede wegen & veel boomen, geen eigenlijke stad.’ Elders is hetzelfde.

II

Maar de uitzondering bevestigt de regel, het is daar wel anders, en het vreemde roept op tot wandelen, het vreemde roept angsten op. Toen Paul Auster een drietal dagen in Amsterdam, de eigenlijke stad, verbleef, maakte hij van verdwalen een deugd en een beeld. Uit *Het spinsel van de eenzaamheid*:

> Alle drie de dagen die hij in Amsterdam doorbracht, was hij verdwaald. [...] Hij zwierf. Hij liep rond in cirkels. Hij veroorloofde het zichzelf te verdwalen. Soms, ontdekte hij later, was hij maar een paar stappen van zijn bestemming verwijderd, maar omdat hij niet wist welke kant hij op moest, ging hij de verkeerde kant op, zichzelf steeds verder van de plek brengend waar hij dacht naar toe te gaan. Het kwam bij hem op dat hij misschien in de cirkels van de hel ronddwaalde, dat de stad was ontworpen als een model voor de onderwereld, gebaseerd op een klassieke weergave van de plek. Toen herinnerde hij zich dat verschillende diagrammen van de hel als geheugensystemen waren gebruikt door som-

> mige zestiende-eeuwse schrijvers die zich met dit onderwerp bezighielden. (Cosmas Rossellius bijvoorbeeld in zijn *Thesaurus Artificiosae Memoriae*, Venetië, 1579.) En had zijn verdwaling misschien een doel, besefte hij. Afgesneden van alles wat hem vertrouwd was, niet bij machte enig aanknopingspunt te ontdekken, zag hij dat zijn voetstappen, door hem nergens te brengen, hem nergens brachten, behalve naar zichzelf. Hij liep in zichzelf rond, en hij was verdwaald.

Dat Auster niet op de Zeeburgerdijk liep, bij de slachtplaats, belette hem niet de slachtplaats naar de stad te brengen, en te verwerken in een driedubbel beeld, de helse tegenstrijdigheid van dwalen en herinneren. De slachtplaats van Nescio was maar tien hectare, Austers hel is zo'n honderdzestig hectare groot, een plek waar je niet weet waar, en waar je niet bent. Wie vol overtuiging ‘ik ben hier’ kan zeggen, die wandelt niet, die bevindt zich, maar voor wandelaars is die zin, staccato, kernachtig als een van de zeven namen van god, alsmaar in beweging, vloeiend, want waar ben ik dan eigenlijk, en wie?

Hier is geen horizon, er zijn gebouwen en bochten, en het besef dat voor anderen alle kruispunten en straatnummers corresponderen met plekken op een plattegrond, niet veel anders dan zo'n diagram, dat anderen wel weten waar ze zijn, dat besef maakt het gevoel alleen maar groter en zwaarder. Auster verlicht het door het vreemde te benadrukken: dit is exotisch, dit is Amsterdam, dat eigenaardige centrum.

Maar had hij de fysieke cirkels van de binnenstad verlaten, dan had hij zich snel genoeg gerealiseerd dat deze wandeldrie-eenheid ook geldt voor rechttoe-rechtaanstraten, ook die kunnen je verder brengen van waar je denkt naartoe te gaan. De veemarkt en de slachtplaats zijn verdwenen, hun locatie is aan het zicht onttrokken door nieuwbouw, en ook ik ben alleen, in het volle bewustzijn dat ik niet weet waar ik ben. De hel is onoverzichtelijk.

Ook dat zou Auster verkleinen tot iets therapeutisch, zoals hij met woorden zijn angsten bezweert, en met lopen in den vreemde het

trauma én de therapie denkt gevonden te hebben. Dat Auster ze niet in zijn eigen stad, New York, heeft gevonden, zal met de bekendheid met zijn woonomgeving te maken hebben gehad. Wie weet waar hij is en waar hij zijn moet, wie loopt van A naar B ziet niet de verhalen. Julius, een bijna-naamgenoot van de witte van Van Booven, loopt door New York in *Open stad*, het romandebuut van de Nigeriaans-Amerikaanse schrijver-fotograaf Teju Cole. Hij ziet de diepten wel.

> Toen ik de straat overstak en het tegenovergelegen steegje in liep, leek het alsof de hele wereld was weggevallen. Ik voelde me op een vreemde manier getroost hier midden in de stad alleen te zijn. Deze steeg, waar niemand graag doorheen kwam, naar welke plek dan ook, was een aaneenschakeling van betonnen muren en dichtgetimmerde deuren, waar schaduwen op vielen die zo scherp omlijnd waren als op een gravure. Voor me uit zag ik een hoge zwarte wolkenkrabber. Het bovenste gedeelte was maar half zichtbaar en had een matte tint, een lichtabsorberend zwart als van een geweven stof, en vanwege de streng geometrische verhoudingen maakte het de indruk van een vrijstaande schaduw of een kartonnen bord. Er stond een steiger in de steeg waar ik onderdoor liep en daarna stak ik vanuit Thames Street Greenwich Street over, om uit te komen op Albany Street, vanwaar ik een beter zicht had op de wolkenkrabber, hoewel nog altijd van een afstandje. Hij werd in zijn geheel omhuld door een zwart, dicht geweven net. Toen ik via die smalle, rustige straat uitkwam op Washington Street, zag ik rechts van me, ongeveer een blok verder naar het noorden, een grote lege plek. Ik kreeg onmiddellijk de voor de hand liggende gedachte, maar zette die al net zo snel weer uit mijn hoofd.

De hel is herinnering, en er zijn maar twee uitwegen: schrijven en lopen, ver lopen, tot je vergeet en het niet meer uitmaakt wat je weet of niet weet.

III

Ik liep door, de natte kou dwong tot beweging, ik verbeet me, en vervloekte de waarschuwing die Nescio's *Natuurdagboek* was geweest: Grönloh zou eind jaren veertig, begin jaren vijftig amper nog te voet naar Schellingwoude gaan. Vrijdag 22 mei 1953 fietste hij door de Eerste van Swindenstraat, over de stille Mauritskade. Door ging hij, de Zeeburgerdijk werd al niet meer genoemd, want behalve de molen en de school was er niets meer van vroeger. Herberg 't Vosje was gesneuveld, er was een nieuw gemaal gekomen, en na woningbouwvereniging Eigen Haard in 1913 was er elk decennium wel iets bijgebouwd, tot aan de lelijke hoogbouw aan het einde van de dijk, die elk vergezicht zou gaan belemmeren.

Pas aan het einde van de Zeeburgerdijk was er weer wat de moeite van het beschrijven waard, zoals Hoyer in ‘Buiten-IJ’ geen woorden meer heeft, ‘zoo stil als 't water, dat wittig blauw was, als de lucht er boven. En in 't noorden, achter den strekdam, was 't Buiten-IJ krijtwit’. In 1953: ‘De dijk naar Schellingewou, links in het gras overal naaktheid, soms zwemmend. Met het motorbootje binnen om de sluis. Het water!’

Door ging hij naar het water (!), en dat deed ik ook, en ik dwaalde even bij de toegang tot de Amsterdamsebrug, die in onderhoud was, en vanwaar nagenoeg niets van het Nieuwe Diep of het Buiten-IJ te

zien was. Ik zag ook geen alkoven en achtergelaten boeken meer, geen *Tropenwee* of andere exoten, ik lette er ook niet meer op, ik was ze vergeten.

Toen werd het beter, de Zuider IJdijk is een heerlijk dijkje, langs braakliggend terrein, onduidelijke garagebedrijfjes, een hondenschool en een tweetal verzamelplaatsen, althans de nette groene borden daarvan, op een hellinkje dat inderdaad de vader, de wens, de gedachte leek uit te spreken dat het gevuld zou raken. En toen de Oranjesluizen, en Schellingwoude. Nergens was het Buiten-IJ te zien, tenminste niet anders dan het rommelig geheel van de Schellingwouderbrug, twee elektriciteitsmasten, de tunnelingangen van de Zeeburgertunnel, woonboten langs de oever, rivieraken. En sneeuw, bij vlagen. Nog dagenlang zouden spierpijn, verkoudheid en een weinig geheimzinnige vermoeidheid me herinneren aan deze ondoordachte wandeling.

Nescio laat zich ook moeilijk verliezen in de vergezichten. Wat moet een mens met die lyriek zonder invulling, met die kleuren? Bleekblauwe luchten, wittig blauw water, een krijtwit Buiten-IJ, wat vertelt het? Nee, ‘de boomen van 't Jodenkerkhof hoog en knoestig’, ‘natte zware aardschollen glommen dof’, ‘een bakkerskarretje met een wit paard er voor’ en de gedachte aan ‘krentenbrooden’, dat is

waar je Nescio voor leest, voor de details. En alle euforie ten spijt, zonder details is het landschap leeg en komt elke emotie, elk verhaal, los van de werkelijkheid te staan.

De beschrijving

IV

De ideale wandeling heeft iets natuurlijks, iets weinig doelgerichts. Het is een achtergrondverhaal dat zich af en toe op de voorgrond dringt, als je je benen voelt, de route zoekt, pauzeert. Het is de beweging en het pad, en dat laat ruimte voor veel meer verhalen. Het landschap dat kantelt of zich verbergt. Kleine geschiedenissen in de berm. Medewandelaars. Tegenliggers. Een kwestie die je al langer bezighoudt (hoe nu verder met dat essay?). Een herinnering die op z'n plek valt. Een boek. Het water! De zon! De sneeuw!

De ideale wandeling is een strijd zonder onvertogen woord tussen verhalen, en aan het einde is er geen verhaal af. Als het de hel is, dan die van het gebrek aan overzicht. Als het een herinnering is, dan een van indrukken zonder samenhang, een halfbegrepen grap, niemand lacht, niemand onthoudt hem. De ideale wandeling is een essay.

Dit is niet het archetypische wandelessay à la *Walden*. Dat heeft nog dwingender kenmerken van de hel. Er is geen ontsnappen aan, en het heeft iets evangelisch. Rebecca Solnit (*Wanderlust. A History of Walking*, 2000):

> The walking essay and the kind of walking described in it have much in common: however much they meander, they must come home at the end essentially unchanged. Both walk and essay are meant to be pleasant, even charming, and so no one ever gets lost and lives on grubs and rainwater in a trackless forest, has sex in a graveyard with a stranger, stumbles into a battle, or sees visions of another world. The walking tour was much associated with parsons and other Protestant clergymen, and the walking essay

> has something of their primness. Most of the classic essays cannot resist telling us how to walk.

Solnit legt de lat wel erg hoog, en al vind ik de gedachte van de wandeling als droom aantrekkelijk, ik kan uitsluiten dat in de hierop volgende pagina's seks of slag geleverd wordt, of een visioen zich aan ons opdringt.

Dat is de wandeling, dat is het essay. Maar voor we een nieuwe afslag nemen (vanaf de Oranjesluizen rechtsaf, Schellingwouderdijk (van links komt het Zuiderzeepad)), in de beste traditie van het wandelessay, een negatieve definitie. Dat is dit niet: een stuk van A naar B, met een aanleiding en een conclusie. Een positiebepaling. Een academische oefening. Een opiniërend artikel in een dagblad. Een opstel. Een columneske clownerie of carnavaleske tocht. Slechts een mening.

En ten slotte: wandeling noch essay is gebaat bij veel bagage.

De Dwaling

V

Essentiële bagage is de gids, de routebeschrijving, een overzicht. Dat komt nu.

Er zijn overeenkomsten tussen wandelen en het lezen van literair proza. De traagheid. De mogelijkheid verrast te worden, zelfs op begane paden of bij herlezing. De gelegenheid tot introspectie. En als het goed is: een onontkoombaar ritme, een tempo dat je wiegt en onderhoudt. Daar wil ik over schrijven, over literatuur die loopt.

Er is ook literatuur die fietst (Valeria Luiselli) of treint (Rosa Liksom), en daar gebeurt hetzelfde: de zinnen nemen het tempo aan, of de verhouding snelheid-stop, of de toenemende vaart van de achtergrondhandeling. Mijn grote voorbeeld is W.G. Sebald, zoals in *De ringen van Saturnus*:

> Een goed uur kostte het mij om, na afscheid van William Hazel te hebben genomen, van Somerleyton naar Lowestoft te komen, te voet over de provinciale weg en langs de grote gevangenis van Blundeston, die als een versterkte stad in de vlakte ligt en waarin meestal rond de twaalfhonderd gedetineerden hun straf uitzitten. Het was al 's avonds na zessen toen ik de buitenwijken van Lowestoft bereikte. In de lange straten waar ik doorheen moest lopen vertoonde zich geen levende ziel, en hoe dichter ik bij het centrum kwam, des te somberder werd ik van wat ik zag. Het was misschien vijftien jaar geleden dat ik voor het laatst in Lowestoft was geweest, op een junidag met twee kinderen aan het strand, en in mijn herinnering was het een wat achtergebleven, maar verder heel vriendelijke plaats. Daarom vond ik het, nu ik Lowestoft binnenliep, onbegrijpelijk dat het in zo'n betrekkelijk korte tijd zo had kunnen aftakelen.

Lange zinnen. Inhoudsrijke zinnen. Complexe zinnen: bijzinnen, uitgebreide bepalingen, tangconstructies. Ouderwets, zegt zijn vertaalster Ria van Hengel. Ze lopen, en ze gaan maar door. Sebald heeft ze natuurlijk niet alleen gebruikt in wandelpassages, je merkt al dat er in het voorbijgaan menigten mensen en grote geschiedenissen worden geïncorporeerd, en niet alleen in *De ringen van Saturnus*. Zijn eigen stijlaanwijzingen, zoals ‘It's easy to write rhythmical prose. It carries you along. After a while it gets tedious’, en ‘Long sentences prevent you from having continually to name the subject (“Gertie did this, Gertie felt that” etc.)’, geciteerd uit zijn colleges door twee studenten, David Lambert en Robert McGill, gelden voor ál zijn zinnen.

Is dit wandelessay dan een stijlessay in het algemeen? Vooralsnog niet. Het begon immers in 2012 bij Teju Cole.

> Een wel heel wonderlijk eiland is dit, bedacht ik terwijl ik keek in de richting van de zee: een in zichzelf gekeerd eiland, waaruit het water is verbannen. De kust was een pantser dat slechts op enkele plekken toegang bood. Waar in deze stad aan het water

> kon men echt het gevoel krijgen van een rivieroever? Alles was in de hoogte gebouwd, in beton en steen, en de miljoenen die op dit piepkleine oppervlak woonden, beseften nauwelijks wat er om hen heen stroomde. Het water leek een beschamend geheim, een onbeminde, verwaarloosde dochter, terwijl de overbelaste parken aanbeden en vertroeteld werden. Ik stond op de promenade en keek uit over het water naar de onverstoorbare nacht. Alles was stil en aan de overkant lonkten de lichtjes van Jersey. Twee hardlopers kwamen geruisloos naderbij en passeerden me.

Coles zinnen zijn ook geschakeld, in grotere mate dan die van Van Booven en Auster, maar iets minder dan die van Sebald. Dit fragment eindigt met relatief korte zinnen, prozaïsche zinnen, een terugkeer naar een werkelijkheid van natte zwarte aardschollen. En Coles verteller is onthechter. Er is alle reden om depressief te worden van dit eenzame stadslandschap, en uit veel blijkt dat Julius dat ook is, maar hij zegt het niet. Al vraag je je af of hij zichzelf ziet in ‘een in zichzelf gekeerd eiland, waaruit het water is verbannen’. Even bedekt oppert hij in het eerste fragment dat ik zojuist citeerde die ‘voor de hand liggende gedachte’. Was dat bij u ook aan Ground Zero? Bij mij wel, en dat blijkt even later ook zo te zijn.

Open stad is, net als *De ringen van Saturnus*, een fenomenaal boek op vele niveaus, een boek over vernietiging, maar niet over die in de Oude Wereld (de Holocaust), maar die in Afrika en de Nieuwe Wereld. Psychologisch diepgravender ook (iets wat we bij Van Booven en Auster natuurlijk ook zien: de beweging en het bewustzijn lopen in elkaar over). En de structuur is die van een wandeling. De stijl en de structuur van twee geweldige boeken, kunnen we die in de Nederlandse literatuur terugvinden?

VI

Ik heb gezocht, op de voor de hand liggende plekken. Nescio:

> Bavink en Bekker liepen voorop, daarachter kwam Kees in z'n eentje, mij hadden ze met Hoyer opgescheept. Het was op een

> middag in November, achter ons stond 't lage zonnetje, midden boven den Zeeburgerdijk. Hoyer liep met z'n jas open, de eenige overjas die wij met z'n vijven hadden. Het was een bijzonder mooie, zoele dag. Rechts in de diepte lagen de weilanden, bleekgroen en drassig. Voor ons uit, onder aan den dijk, stonden de boomen van 't Jodenkerkhof hoog en knoestig en hadden een lila weerschijn. Bleekblauw was de lucht boven ons, als wij ons omkeerden zagen wij de zon in 't Spuikanaal schijnen en op de sjofele houten loodsen aan de overzij, de anders zoo onoogelijke grijze planken blonken in 't licht, de heele weereld om ons heen blonk in 't licht, de aarde gaf licht op en zoo ver onze oogen reikten was de wereld van ons, en verder.
> Wij liepen van de stad af, wij stapten hard, de zoolen van Hoyer, die heel waren, klepperden op de keien. Bavink zwaaide z'n stok boven z'n hoofd en gaf Hoyer een duw. Wij waren blij en uitbundig om niets, om 't mooie weer, om de zonneschijn, om de lucht om ons heen, die wij ademden en om de lucht boven ons, die wij zagen. Wij gingen uit om de wereld te veroveren, alleen Hoyer geloofde daar niet aan, die wist niet beter dan datti op den Zeeburgerdijk liep, bij de slachtplaats.

Nescio's schrijfstijl is euforisch, uit enthousiasme van de hak op de tak. Er zit wel ritme in, door het rijm, de assonantie (‘de zoolen van Hoyer’), de alliteratie (‘klepperden op de keien’). Er zit melodie in. Maar het wijsje houdt na elke zin weer op, zoals na ‘Wij liepen van de stad af, wij stapten hard, de zoolen van Hoyer, die heel waren, klepperden op de keien’, dat door de komma's ritme, een ademhaling krijgt, maar na de keien van focus verandert. (Een heel andere manier om Gerti dit, Gerti dat te vermijden.)

Er is een overeenkomst tussen literatuur lezen en wandelen, maar dat onontkoombare ritme zoekt Nescio niet. Hij wil zin na zin verrassen, en ook dat hoort bij wandelen, maar de stijl heeft meer iets van sprintjes afgewisseld met stukjes huppelen en een stevige wandelpas. Ook als je naar zijn *Natuurdagboek* kijkt, overheerst het uit-

roepteken, niet de komma. Uit de uitgebreide beschrijving van een fietstocht naar Durgerdam, diezelfde die ik hierboven citeerde, van 22 mei 1953:

> De Zuiderzij en het Muiderslot en de gebogen dubbele rij paaltjes, waar toen die reiger op zat toen ik voor 't eerst naar Kelk fietste (1947). De dijk naar Schellingwou, links in het gras overal naaktheid, soms zwemmend. Met het motorbootje binnen om de sluis. Het water! Naar Durgerdam. De 19de eeuwsche stilte.

Maar dat zijn dan dus fietszinnen.

VII

Ik heb ooit een toneelstuk voor de studievereniging geschreven. Ik had een klein rolletje. Onze regisseuse deed allerlei theateroefeningen met ons, en ze had één tip die me sindsdien is bijgebleven: als je een stilte laat vallen, laat hem dan net iets langer hangen. Maak het ongemakkelijk.

Ook die lange zinnen zijn ongemakkelijk, of, met Sebald, *tedious*, saai. En een monotone bezigheid als een wandeling is dus dubbelsaai als je die in lange, aaneengeschakelde zinnen uiteenzet. Dus varieer je.

> Het is een koele lenteavond. Mulder verlaat zijn huis in een houtje-touwtjejas. De ijzertjes onder zijn leren zolen tikken op het trottoir, hij springt over ruisende goten om een spat te ontwijken en treuzelt voor de etalages van de oude prentenwinkel waar de eigenaar wekelijks een andere collectie toont - nooit ging hij er binnen, al neemt hij zich elke avond voor er een oude kaart van Parijs te kopen, één waar zijn eigen straat op staat. De kerktoren op het plein slaat elf uur. Bij het café om de hoek recht Mulder zijn rug voor de keurende ogen op het terras, al zal geen mens zich herinneren dat hij voorbijliep.

Adriaan van Dis schetst in *De wandelaar* een zelfbewust, zeg maar gerust overbewust mens, met eigen overjas, en zolen die geluid maken. Deze wandeling is karaktertekening, en de tekening is onrustig. De komma's zijn bedrieglijk, ze suggereren een schakeling, maar het is een stapeling van opeenvolgende zinnetjes, die van uiterlijk naar beweging naar illustratie van 's mans twijfel naar de kerktoren naar de ogen van de anderen springen. Je wordt er zenuwachtig van.

VIII

Dat word je zeker ook bij Gerbrand Bakker, een schrijver die je flink laat dwalen tot je begrijpt waar je bent, in het hoofd van zijn personage, en hoe dat personage daar gekomen is. Maar vooral als je zijn werk zin voor zin gaat lezen. In *De omweg* wordt niet veel gewandeld, terwijl er een pad langs het huis van de hoofdpersoon loopt. En terwijl een van de andere hoofdpersonen zegt een langeafstandspad in kaart te brengen. Maar hier loopt ze dan toch, doelgericht.

> Haar eigen pad. Over de beek heen, door het kleine bos met de oeroude bomen, het steeds duidelijker spoor, de vrijgemaakte kissing gates. Het zingen van vogels die ze niet herkende, nooit gekend had, een eekhoorn. Ze liep dwars door de steencirkel heen en ging het dijkje in het moerassige land op. De kaart lag thuis, op de tafel. Voorbij het natte deel liepen runderen met lange haren en grote horens achter een ijzeren hek. Naast het ijzeren hek een stile, ze zou door het veld moeten waar die zwarte beesten liepen. Zonder te aarzelen klom ze over de stile en keek niet naar de runderen. Als ik doe alsof ze niet bestaan, zullen ze mij ook niet opmerken, dacht ze. Ze meende het pad langs de houtwal te zien lopen, zou wanneer het nodig was door het dichte struikgewas in veiligheid kunnen kruipen. Overal het golvende land, als ze vijftig stappen had gedaan en achterom keek, herkende ze niets meer. Ze had geluk, een kissing gate zonder draaihek gaf aan dat ze goed gelopen was, ze liet de zwarte beesten achter zich. Het land daalde, voor zich zag ze het water.

Ze is op weg naar het water. Ze gaat van A naar B, dus het gaat vooral over de route en de obstakels. Maar toch weet ze van het bosje op het zingen van vogels te komen op de steencirkel op de kaart.

Weer: krachtige zinnen, beeldend, en optimale variatie. Maar ondanks haar overtuiging dat ze het juiste pad beloopt, is er onzekerheid, en behalve in het nadrukkelijke niet herkennen, aarzelen, opmerken, geluk, drukt Bakker haar geestestoestand uit in steeds andere constructies.

Weer niet 'Gertie dit, Gertie dat', maar nog drastischer nu: telkens van het onderwerp wegschieten, eromheen dwalen, dan weer er diep induiken.

Nee, bij Bakker vind ik mijn wandelzinnen ook niet terug. Maar weer zie ik dat stijl en karaktertekening nauw samengaan. Van Dis liet een overbewust personage wandelen, Nescio drukte de euforie van zijn personages uit in een veel rustiger, maar niettemin gevarieerde stijl. Bakker beschrijft een maar niet berustende persoon. En Sebald en Cole? Hun personages zijn ziek. Dat wil zeggen, Sebalds verteller bekent al aan het begin dat hij zijn deprimerende wandeling moest bekopen met een lang ziekenhuisverblijf, en Coles hoofdpersoon is vooral depressief, misschien wel getraumatiseerd door gebeurtenissen in zijn geboorteland. Hun rollende, trage zinnen maskeren iets groots en zwaars.

Het beginpunt

IX

Is dat wat ik zocht? Somberheid? En was het afgrijselijke weer van 15 maart dan een lotsbeschikking, een bijpassend cadeau?

Ik zocht een stijl die je wiegt als een wandeling, die de tijd neemt, die je als bij die fysieke handeling bedwelmt en ontvankelijk maakt voor verrassingen, voor observaties en gedachten, maar je niet meteen dwingt tot conclusies. Ik zocht boeken die op eenzelfde manier als *De ringen van Saturnus* en *Open stad* verraderlijk onbevangen zijn, open voor indrukken, voor verhalen, die verdergaan dan de rom-

melige psyche van een personage. Maar ze onthullen veel meer over hun vertellers, grotere diepten openbaren dan het werk van de vrolijke Nescio, de actieve Van Dis, de omwegen makende Bakker.

X

Ik ben aangekomen in Schellingwoude, een prachtig dorpje, en ben via de Schellingwouderdijk, de Nieuwendammerdijk en de Meeuwenlaan naar de pont op het IJ gelopen, mooie huizen (daarvoor wil ik wel weer Amsterdammer worden), om terug te keren op mijn startpunt, het Centraal Station. Aan het einde kwam ik, ja mevrouw Solnit, thuis, en in essentie ben ik nog dezelfde. Ik ben hier in essentie, maar dat is geen wandelzin. Mijn vraag was niet veranderd, en is dat nog steeds niet, na deze uitgebreide inventarisatie zonder bevredigende uitkomst, maar er bleken veel meer vragen te zijn, en veel meer antwoorden. Ik moet meer wandelen en meer lezen en meer schrijven, dat zijn vergelijkbare zaken, zoals mijn bronnen me tot vervelens toe meldden, om ze te vinden. Proust, Mann, Joyce lezen. Sebald in het Duits. Wandelverslagen van voor de Romantiek. Wandelverslagen, niet slechts fictie. Stijl meer in samenhang met karaktertekening bekijken. Nescio nawandelen bij Muiden. Bij mooi weer.

Dan komt alles weer in beweging, de enige uitweg, dan wordt het ‘hier’ vloeibaar, en dan het ‘ik’.

Bernke Klein Zandvoort
De i in ik

Het woord ‘ik’ heb ik altijd problematisch gevonden. Vaak blijf ik in een zin even achter dat woord haken, of het nu gesproken wordt of op papier staat. Ook maakt het niet uit wie het gebruikt. Elke keer blijft het gewicht van de ‘ik’ onder de andere woorden door dreunen.

Nu ben ik anderhalf jaar geleden naar Londen verhuisd om de stad als wezen te bestuderen en waar dat wezen het overneemt van zijn makers. In Engeland wordt ‘ik’ met een enkele hoofdletter aangeduid. Het is een plechtige letter, die als een zuil op de pagina staat. Hij kan over het geheel heen kijken en is tegelijkertijd bouwstuk van dat geheel, wat natuurlijk alle letters zij n, maar de grafische vorm van de grote letter I belichaamt veel meer het idee van bouwmateriaal dan de kleine letter i.

Hoewel ik er nog steeds niet helemaal aan gewend ben de Shift te moeten indrukken als ik mijzelf wil aanduiden, ben ik synchroon met mijn wonen in Londen die I als veel behulpzamer gaan zien. Het is door, met en op die I dat een bouwwerk kan ontstaan.

Toen ik een jaar of tien was, stond ik voor de haag van mijn buurvrouw en plukte er een bes uit. De bes, zo groot als een middelgrote knikker, had een gat waar mijn pink in paste. Ik herinner me goed hoe ik daar stond, het besje heen en weer rollend tussen mijn vingers en dat ik dacht: dit hoeft niet echt te zijn. Dit hoeft niet hier te zijn, niet nu. En vanaf dat moment was niets meer *hier* en *nu*.

Het kopje op tafel, mijn fronsende moeder, een zin gesproken door een personage op tv, de kruimels gevonden op Mars, de mouwen van mijn shirt: het viel allemaal weg. Het vervulde me met angst, want klaarblijkelijk was er toch *iets*: ik kon nadenken en han-

delen en ik kon er niet onderuit dat wanneer ik mijn ogen open had, er van alles te zien was. Maar omdat ik ervan overtuigd was dat niets werkelijk aanwezig was, was de keerzijde van die visuele wereld een oneindig zwart. Niets. Een niets waarin al het bestaan zoals ik dat kende, verdween met het gemak waarmee je een foto omdraait naar zijn blanco achterkant.

Deze overtuiging is er nog steeds, zij het in iets andere vorm en afgezwakt in terreur. Ik besloot op een gegeven moment te onderzoeken wat er klaarblijkelijk wél is en hoe het er is. Elke ochtend open ik mijn ogen naar een wereld die present is. Maar wat bepaalt deze presentie?

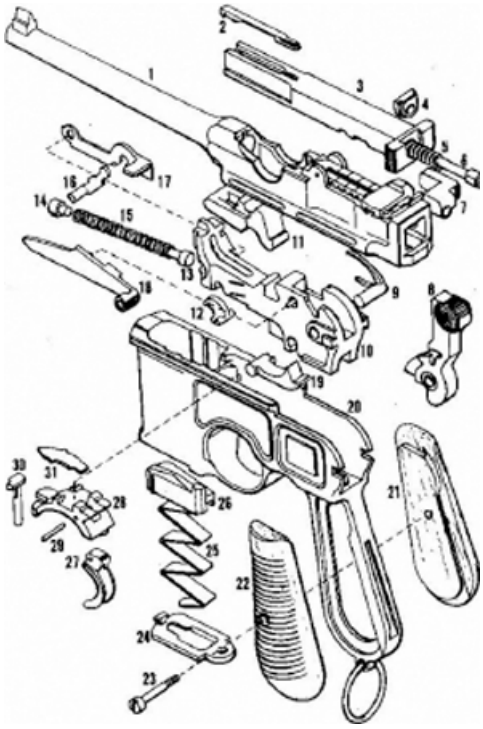

Een paar jaar geleden stuitte ik op dit plaatje, dat sindsdien als een soort handleiding dienst doet. Het is een zogeheten exploded view,

zoals je ze vaak in doe-het-zelfinstructies ziet. Het mooie van het plaatje vind ik hoe het voorwerp tegelijkertijd uiteenvalt en opbouwt tot wat het kan zijn.

Nu vervang ik het voorwerp door de wereld zoals ik daar elke dag weer in wakker word. Hier, nummer 8 is het afslaan van de water-koker. Nummer 9 is een werkdag. 14 is het aantal jaren bij dezelfde werkgever, 19 is een reusachtig billboard tussen twee rijbanen, 21 is wat het billboard mij te zeggen heeft. Hier is een bal in de lucht, hier is intimiteit, hier is iets dat lijkt op intimiteit, hier schuifelt een museumsuppoost, hier is geld, hier is het immuunsysteem, hier vuren de neuronen, hier zijn de eerste tandjes, hier is de tandenfee in een prentenboek, hier is slapen, hier is rust.

Met de ruimte tussen de verschillende onderdelen in de exploded view is het alsof je ze kan oppakken en herplaatsen. Ik kan daardoor hun verschijningsvorm onderzoeken. En ook wat hun ordening bepaalt.

Want wat zou het betekenen als ik altijd had geleerd dat het woord voor 13 eigenlijk 4 was en dat 12, het schuifelen van de museumsuppoost, in het boek van de tandenfee thuishoorde? Waarom ligt 23, de vloer van de oceaan, niet dichter bij 3, het nemen van een besluit? En is er in deze ordening wel ruimte om na te denken over wat een kopje is? Of de textuur van geur? Ook stelt het plaatje de taal ter discussie waarmee ik kan bevragen. Is het aantal woorden dat ik ken genoeg om iets te beschrijven? Of strekken ervaringen veel verder, onder zinnen uit?

In Virgina Woolfs *To the Lighthouse* staart Lily over een baai heen naar een punt in de verte. Een zeilboot heeft net een curve op het water gemaakt en is tot stilstand gekomen. Een somberte overvalt Lily, waarna zij denkt: '...because the thing was completed partly, and partly because distant views seem to outlast by a million years the gazer, and to be communing already with a sky which beholds an earth entirely at rest'.

Lily's blik is haarzelf vooruit, zo ver vooruit en ook zo ver uitge-

zoomd dat hij vanuit de lucht mee kan kijken naar de aarde. De blik is een soort materie geworden, die een leven los van Lily leidt, maar tegelijkertijd gaat haar gedachte over de ontastbaarheid van die materie, zoals ook de lucht en aarde vanzelfsprekend alledaags en onaanraakbaar zijn.

Zoals het uitzoomen aan het eind van een film, neemt de blik afstand om de aarde te kunnen zien. Hoeveel foto's zullen er in totaal wel niet genomen zijn van mensen die de zon tussen hun vingers houden? Ik doe een paar stappen naar achteren om een bergketen in mijn blikveld te passen. Gedoseerd ervaar ik even de grootsheid ervan, die siddering van de eerste aanblik, zoals ook de zee zich al in geur aankondigt terwijl je nog in de duinen bent, of zoals ik een keer op de Millennium Bridge deel was van een aaneenschakeling bruggen die aan weerszijden de horizon herhaalden.

Maar waar was het de brug en waar waren het mijn gedachten die de horizon herhaalden?

De tekening *Innenperspektive* (1886) van Ernst Mach onderzoekt de scheiding tussen binnen- en buitenwereld. Volgens Mach, natuurkundige en filosoof, kan de ik als persoon, als afgeronde eenheid, niet bestaan. De buitenwereld ervaren we als uitkomst van onze zintuiglijke gewaarwordingen van bijvoorbeeld ruimte, temperatuur, kleur en geluid. Maar, zegt Mach, we zijn ons te weinig bewust van

hoe het lichaam zelf ook deel uitmaakt van die ervaring. Onze binnenwereld is net zo goed een uitkomst van gewaarwordingen als de buitenwereld dat is. In de tekening worden de twee werelden met een blik overbrugd. Maar het kijken dat Mach voorstelt is statisch en feitelijk onmogelijk. Het uitzicht uit het raam is even scherp als de boeken langs de rand van de muur, de vouwen in de broek en zelfs net zo scherp als de neus waarlangs gekeken wordt. De tekening stelt het oog voor als een camera die met perfecte scherptediepte tussen twee keer knipperen een beeld vastlegt.

Maar zien is een aaneenschakeling van tijdelijke constructies. Toen ik een keer stond te wachten voor een brugdek dat zich net geopend had, drong ineens goed tot me door wat ik de hele tijd onbenoembaar vermoedde. Het zwarte vlak dat boven me uittorende, belichtte ook ineens de kade, een losse golf en de mast van het schip dat door de opening voer. Er was een gedempt geluid ergens achter de brug, de zon sloeg onder een bepaalde hoek in, er was een geur. Ineens besefte ik hoe groot mijn invloed op de maakbaarheid van dat moment was. Mijn vermogen om het voor een tel op die precieze manier te ervaren, waarbij zelfs mijn hand, losjes geponeerd over het stuur, deel uitmaakte van het wachten op een neerkomend brugdek.

Alva Noë, een filosoof die veel over de waarneming heeft geschreven, vergelijkt haar met honkbal. Hij zegt: ‘Everything is at work in the field of play’ en beschrijft vervolgens het waarnemen als een verrevelder die naar achteren rent om een bal te vangen. Hij rent met zijn handschoen omhoog. Alles is in beweging en zo is het ook met het zien. Niet alleen werken mijn ogen steeds aan de beste presentatie, ook zet mijn hoofd het geziene doorlopend om in betekenis. Hier een gele vlek, een trui die mijn beeld in loopt. Hier een losliggende veter.

Het is dat moment, waarop de bal een boog maakt en de handschoen tijdens het rennen omhooggehouden wordt, dat me interesseert. Het gaat om de wording van dat tijdstip, de wording van een plek. Steeds opnieuw vraag ik me af waar in die wording de gebeurtenis ligt.

Ik zag de fotoserie *Sections of a Happy Moment* (2007) voor het eerst in een veel te warm zaaltje in Londen, waar de gastvrouw de kunstenaar aankondigde als Davie Clarboe. Nu ik de foto's van de Belgische kunstenaar David Claerbout terugkijk op mijn laptop in een Amsterdamse zolderkamer, vraag ik me af wat de gebeurtenis is.

Misschien zijn het de mensen die gezamenlijk opkijken naar de bal of is het hun beweging, bevroren in staat van paraatheid? Maar de mensen zijn compleet door een computer opgebouwd, en lijken daardoor net iets buiten het moment te staan. Zijn de toekijkende flatgebouwen dan de gebeurtenis? De perfect afgebakende perken ertussen of is het gebeurde al veel verder vooruit, in de bal die is opgevangen en het spel dat doorgaat?

Wellicht ligt het gebeurde helemaal niet in het lezen van de betekenis achter deze foto's, maar staan de foto's achter de gebeurtenis. Het zou de afstand tussen mij en de foto kunnen zijn of mijn blik die tijdens het kijken samenvalt met een blik uit een van de flatgebouwen. Misschien is het gebeurde mijn gedachten die de juiste woorden zoeken om deze ervaring af te dekken, of de stoel die in de kamer naast mij ruw naar achteren geschoven wordt. Misschien is het de lucht die afwisselend groen en paars kleurt boven het Rembrandtplein of de hoofdletters SCHILLER HOTEL, die ik vanuit deze zolderkamer van de achterkant kan zien en die stil boven de stad op de uitkijk staan.

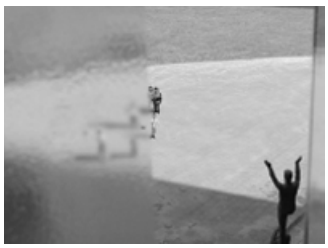

Cat Calcoen
De kaarten

De steekkaarten hebben in geen jaren licht gezien, ze ruiken muf. Met mijn vingers tik ik tegen de randen om de stapels zo recht mogelijk te krijgen. Zie ze hier staan, vierentwintig massieve blokken papier, verschillend in hoogte, en ze nemen ongeveer de helft van mijn bureau in. Elke kaart vermeldt een naam, geboortedatum, rijksregisternummer en adres. Bakken om de kaarten in op te bergen hoeven niet, zegt Freddy. ‘Laat voorlopig maar op je bureau liggen.’

Hij neemt documenten door voor zijn wekelijkse vergadering met de burgemeester. Ik hoor zijn pen over het papier krassen. Hij aait zijn baard, duwt zijn lippen naar voren, iets wat op tuiten lijkt. Ik neem een slok van mijn glas, een beetje water loopt naast mijn mond. Die spanning in mijn kop blijft zich overzetten op mijn spieren. De dokter zegt dat het normaal is, dat ik daar voorlopig niet van afkom. Met de mouw van mijn hemd veeg ik het water weg. Freddy heeft het niet gemerkt, hij blijft maar lezen en krabbelen. Op zijn voorhoofd staat een frons. Zijn ogen kijken door het brilletje met de ronde glazen. Ook Martine heeft niets gezien, ze is gestopt met tikken en onderzoekt iets aan de zoom van haar jurk. Misschien hangt er een draadje los, misschien wil ze de aandacht van Freddy trekken. Haar borsten zitten verpakt in een laag uitgesneden decolleté. Ze werkt in de hoek het dichtst bij de deur, vlak bij het enige raam in het kantoor. Voor het raam staat een oude eik die zijn schaduw naar binnen werpt. Doe het licht uit en het is hier donker.

Meer dan vijftienhonderd kaarten, hun randen vergeeld, hun letters vaag. De dorpsgenoten die bij de namen op de kaarten horen zijn gestorven, de meeste nog voor ik werd geboren. ‘Alfabetisch ordenen voor 12.30’, meldde de post-it die op de doos met kaarten

kleefde, in het handschrift van Freddy. Toen ik vanochtend arriveerde, stond de doos op mijn bureau. Steekkaarten uit de jaren veertig, vijftig en zestig.

Wanneer ben ik opgehouden met me te verzetten? Tegen Freddy? En ook thuis, tegen Vicky? Die kaarten hebben geen nut. Het zijn kladkaarten, ze horen bij het oud papier. De officiële steekkaarten zitten veilig in de archieven.

Mijn mond is alweer droog, mijn oksels kleven. Ik voel eraan, mijn hemd is nat. Zwart is een goede kleur voor mensen die zweten. Zouden ze het ruiken? Ik buig mijn gezicht naar mijn oksel, geen geur. Je eigen zweet kun je ruiken, toch? Een vlieg strijkt neer op de stapel met namen die beginnen met M. Ik knip met mijn vingers, het insect schiet weg, de hoogte in, naar de tl-buis. Ik kan niet naar boven kijken zonder tranen in de ogen te krijgen. Er hangen zes van die lange tl-buizen aan het plafond. Sinds mijn bureaulamp kapot is, heb ik nog meer last van koppijn. Nu moet ik wachten tot Freddy een nieuwe lamp voor me bestelt.

Vijf voor elf, zie ik op de klok. De deur gaat open, de hengsels moeten nodig gesmeerd, een vrouw stapt met korte passen het kantoor binnen. Het is Lydia. Ik ken haar van toen ik klein was. Mama praatte af en toe met haar, op straat. Sinds ik uit het ziekenhuis ben, heb ik haar al enkele keren gezien, maar ik fietste snel voorbij en zwaaide gewoon even.

Martine tikt verder, haar ogen gericht op de woorden die op het papier verschijnen. Ik kijk naar Freddy. Met zijn kin geeft hij me een knik, zijn lippen vormen een streep. Als ik niet reageer, gaan zijn wenkbrauwen omhoog. Ik schik mijn hemd goed. Zal ik kunnen praten met die droge mond? Nog een slok water nemen is riskant, ik ga morsen. Op weg naar de balie schraap ik mijn keel. Ik probeer te glimlachen. In mijn hoofd rolt een loden balletje van de ene kant naar de andere. Evenwicht zoeken.

‘Dag Lydia, waarmee kan ik je helpen?’

‘Dag Wim, ik heb een nieuwe pas nodig.’

De warmte in haar stem doet me aan vroeger denken. Ze schuift me een brief toe met daarop het bericht dat haar identiteitskaart ver-

valt op 15/10/1998. Dat is over een maand. Naast de brief legt ze een pasfoto, haar huidige identiteitskaart en enkele biljetten van honderd frank. Lydia Devos. Ze is mager geworden. Haar man is vorig jaar gestorven. Ze heeft een zoon, iets ouder dan ik, die bij haar inwoont.

'Ik heb gisteren je moeder nog gezien. Ze was aan het wandelen met de hond.'

Ze kijkt me aan, fonkelende ogen met rimpeltjes eromheen. Sinds mijn opname doen mensen overdreven opgewekt. Alsof ze willen bewijzen hoe prachtig het leven is. Ik probeer blij te kijken en voel de spieren rond mijn ogen samentrekken.

'Ja, die twee zijn onafscheidelijk.'

Ze buigt zich naar me toe. 'Hoe gaat het met je?' Haar stem klinkt stiller nu, dwingender.

'Prima, hoor.' Ik klem mijn hand om het hout van de balie.

'Is het leuk wonen in die straat bij de rijkswachtkazerne?'

Ik knik.

'Weet je nog, in het café van je grootmoeder, vroeger? Je speelde altijd op de flipperkast.'

Opnieuw haar hartelijke stem. Haar glimlach is breed, mijn wangen worden warm. Die flipperkast van Superman. Wat mis ik die flipperkast. Achter me hoor ik Freddy kuchen, een stoel verschuift, ik hoor het geritsel van kaarten die lijken te vallen of die ergens in worden gegooid. Mijn kaarten? Ik kijk naar Lydia, iets drukt op mijn borst. De voetstappen die naderen zijn van Freddy. Martine draagt hakken, deze stappen klinken dof en zwaar. Lydia's blik verandert, ik wend mijn ogen af. Het lijkt alsof mijn borstkas krimpt en om mijn longen gaat spannen.

Freddy komt naast me staan en kijkt me aan. De glazen van zijn bril maken zijn ogen kleiner. Als hij die bril afzet, om hem schoon te wrijven met een doekje, ziet hij er heel anders uit. Ik schrik daar altijd van.

'Wim, ga maar aan je bureau zitten. Ik denk dat Lydia graag een correcte identiteitskaart krijgt.'

Hij richt zich tot Lydia. Ze fronst, kijkt me afwachtend aan. Mijn

hoofd duizelt, mijn benen tintelen, ik moet zitten, zo snel mogelijk. Ik keer me om. Op mijn bureau staat de doos. Ik loop ernaartoe, in mijn schoenen is te veel ruimte, mijn voeten glijden, alsof de zolen zompig zijn. In de doos liggen de kaarten op een hoop, er kleeft een nieuwe post-it op, 'ordenen, aub'.

Ik laat me op mijn stoel vallen. Een rilling in mijn nek, mijn schouders. Ik wil naar huis, naar de poezen.

Martine mijdt mijn blik, ze lijkt te verzuipen in het tikwerk. Doet ze alsof? Ik kieper de doos om, de kaarten kletteren neer op het bureau, vormen een berg. Freddy en Lydia kijken naar me. Hij zegt iets. Ik draai mijn gezicht weg. Mijn handen trillen, ik krijg ze niet in bedwang.

Ademen, ik moet ademen. In de zak van mijn jas grijp ik naar mijn pillen. Ik neem er twee uit het flesje en duw ze mijn mond in, dan drink ik. De pillen blijven in mijn slokdarm steken. Ik drink nog eens, en nog eens, tot ik ze naar binnen voel glijden. Volhouden nu, tot het waas komt.

Freddy is klaar met Lydia, met een brede glimlach zegt hij: 'Tot ziens, mevrouw.' Lydia vertrekt en kijkt niet meer naar mij. Freddy keert terug naar zijn plaats. Hij knipoogt naar Martine, zij giechelt. Hij vraagt of ze koffie wilt. Ja, zegt ze. Hij loopt naar het koffiezetapparaat.

Had ik die kaarten verkeerd geordend? Alles in vierentwintig stapeltjes, geen familienamen die met X of Q beginnen. Ach, wat doet het ertoe? In die tien jaar heb ik nooit een identiteitskaart verpest. Morgen verzint hij weer iets nieuws. Het begon twee jaar geleden, toen ik hem vertelde over mijn depressie, over de ernst ervan. Sindsdien duwt hij me dieper en dieper. Na die maand in het ziekenhuis is het nog verergerd.

Ontsla me dan toch, man. Spuw je gal in het commentaar op het ontslagformulier. Je weet dat ik geen nieuwe job zal vinden, zonder diploma, met mijn ziekte. Laat Vicky maar panikeren, laat haar maar klagen en zagen tot mijn kop barst. Ze zegt het zo dikwijls, dat ik mijn job niet mag verliezen, dat we nu al amper de afbetaling van het huis aankunnen, laat staan met een werkloosheidsuitkering.

Druppels zweet lopen langs mijn rug. Een kwestie van afstellen en experimenteren met medicijnen, noemt de dokter het. Makkelijk praten heeft hij.

Zaterdagochtend haal ik de revolver op in Charleroi. Vicky is dan op haar werk, ze zal niet merken dat ik een paar uur weg ben. Ik moest per post een voorschot sturen. Altijd een risico, ze hebben het me al eens gelapt. Geen wetten op het internet. Met de Smith & Wesson schiet je binnen een afstand van vijf meter altijd raak. Zo liet die kerel het uitschijnen. Zes meter tussen het bureau van Freddy en dat van mij.

De druk op mijn borst mindert. Vanuit een ooghoek hou ik hen in de gaten. Freddy staat bij Martine, met de koffie. Ze fluisteren, kijken in mijn richting, ik hoor ze grinniken. Zoals hij daar staat, komt hij sympathiek over, beminnelijk zelfs. Hij heeft een lach die je inneemt, die vertrouwen inboezemt, een joviale lach. Als hij er niet is, als hij verlof heeft of naar een vergadering moet, spreekt Martine met me, kijkt ze me zelfs aan, soms. Zodra ze hem ziet, slaat het om. Freddy passeert en zet zijn lege kopje op mijn bureau, naast de berg kaarten. Ik zoek zijn ogen maar hij kijkt niet naar me. Hij loopt verder.

Ik zit naast de berg, mijn armen gekruist om mijn handen stil te houden. Om half een kan ik naar huis om te eten. Ik denk aan de poezen. Hoe ze ronken als ik ze over hun buikje streel, hoe ze zich tegen mijn benen vlijen als ik de deur binnenstap, hun snoepjes uit de kast haal. Een geluk dat Vicky er niet is tussen de middag. Rust is wat ik nodig heb, alsof die pillen de rust kunnen vervangen. Ik weet wat mij rust zal brengen.

Nog een halfuur. Freddy staat op, Martine ook. Zij nemen hun middagpauze vroeger dan ik. Meestal gaan ze samen lunchen in een brasserie op het marktplein. Martine slaat haar handtas om de schouder, Freddy zet zijn pet op, haalt een sigaar tevoorschijn. Over de kaarten heen kijk ik naar hen. Ondanks het waas voel ik mijn hart kloppen onder mijn ribben. Martine draait haar gezicht weg. Freddy glimlacht. Ik zie hem naar de lichtschakelaar grijpen. Een droge klik volgt. Het kantoor is donker.

Nanne Tepper
De Groninger en zijn gronden.
Een heiligenleven

Verhalen over volkeren
lopen het gevaar
de sluitspier van de geest te kneden;
hem een zucht van verlichting te ontlokken
die riekt naar eenvoud van vertellen
zodat men later roept: ‘Da's waar!’

Ik kies daarom voor de held
die aan wal kroop, lang geleden
in een leegte, zonder gronden
niet op zoek, nimmer bezeten -
en natuurlijk zonder geld -
ook niets aangetroffen, niets gevonden.

Hij kwam niet dansend over wateren
zoals volkeren hebben gedaan
Hij kroop uit de golven, op het slib.
Hij was het eerste slijk der aarde
die op deze plek uit onvrede droomde
van een schipbreuk op een klip.

Toen overzag hij pas de landen,
de lange laagten,
de einders broos als schuimkoppen op zee,
de paden gelegd door vreemde vaderen,
en bijna was hij in dit goddeloze landschap
voor nog weemoediger verlokkingen gezwicht.

Maar spijt sloeg om in woede
toen zijn weemoed zonder herinneringen bleef
en uit het niets, uit onverklaarbare verlangens,
ranselde hij een vrouw uit een ongebruikte dreef.
Daarna stichtte hij zijn landerijen.
Hij legde zelfs een hekwerk aan.

Nu was, op zijn geslagen vrouw na,
geen ziel voor hem die weg gegaan.
Hij behield een uitzicht op de wateren,
de broze einders en de leegte,
toen - omringd door donderwolken -
de eerste ziel zijn kant op kwam.

Hij wist niet beter dan een bloedneus voor te wenden
daar bezoek aan huis hem ongelegen kwam.
‘Gut,’ sprak de ongenode gast,
zijn blik op onze held z'n land,
‘daar waar ik vandaan kom heb ik gronden
die ik in een week nog niet bereizen kan.’

De stoel die hem was aangeboden
verdween nog net op tijd onder zijn gat
en terwijl de gast zijn stuit bezeerde
zei onze held: ‘Zo'n auto heb ik ook gehad.’
De Groninger in hem was opgestaan, en op die plek
greep een grijns zijn vroegoude stramme bek.

Volksempfinden is een geest die ik bestrijd
in het werk van denkers en van dichters.
Maar tot mijn niet geringe spijt
klonterden mannen, vrouwen en ‘de wichters’
tezamen om onze held, toen men zag
hoe die grijns de snuit zo fraai in tweeën splijt.

Van held tot voorganger, ondanks zijnen wil,
werd hij van dorpelingen de spil.
Men ploegde en bevruchtte om de tijd te doden
de vrouw, de geest, het land,
én een kind dat in een schuurtje prat ging
op een voorlijk lijfje en een laat verstand.

Al die tijd zat verderop - nu heet het daar Noordpolderzijl -
in de geur van mergpijp op zoet water
die vreemde gast die was weggejaagd
te schaken met de uitvinder van dat kind heur kwijl.
- God en de Duivel, zo verklap ik hier,
voelden zich door Groningers mishaagd.

'Het is uw beurt,' sprak God en Hij wees
naar bord en einder.
Maar ledig als de duivel was, sprak die:
'U speelt met wit, u bent begonnen,
het is uw spel, ik ben er slechts
als Ondermijnder.'

'Dat is geen woord,' zei God, 'ik zoek het op.'
'Wij spelen hier geen scrabble,' sprak zijn kompaan,
'maar schaak op dat houten bordje voor uw kop.'
God gaf zich gewonnen en ging op pad.
De gronden rijker dan in zijn waan;
was dit alles niet zíjn schat?

Graan en vee en volk en kerk
maar wel een voorganger met een starre blik
die geen weet had van het zwerk.
God beluisterde een preek -
er werd geraaskald over uit elkander gaan -
zodat Hij door een beroerte bijna bezweek.

‘Zoekt en gij zult vinden!’ klonk het van de kansel.
‘Maar wel een eindje verderop,
van uw nabijheid en uw zever
krijg ik pijn aan mijnen kop!
Een gemeenschap mag gezellig lijken;
wij kweken louter luim op onze lever.

Lazer op, zo luidt mijn boodschap,
zoek gronden die onontgonnen zijn
Zij die bij elkander kruipen
gaan zich gedragen als het zwijn.
Al wat wij als gemeenschap delen, sinds u allen kwam,
is een mesthoop waarop wij afgunst telen.’

God zag het volk uiteengaan,
allen met die hemeltergende grijns.
De Groninger keek uit over zijn hervonden gronden
als was eenzaamheid iets fijns.
Een besluit was snel genomen
God hulde zich in de grootheid van Bijbelse dromen.

Hij rees op vanachter sprokkelhout
een kolos zonder aangezicht
en zag tot zijn verbazing
een geweer op zich gericht.
‘Ik kwam eens vragen wat u van mijn schepping vond.’
‘Van mijn land af! Of anders een schot hagel in uw kont!’

‘Hagelen, stormen, kastijden, dat is mijn stiel,’
wierp God hem tegen.
Een snurk, geloken ogen, die grijns, en toen:
‘Bezorgt u me dan maar snel een buitje regen.’
‘Waar wringt hem hier de schoen?’
vroeg de Duivel, het strijdperk betredend met onder een arm zijn ziel.

‘Deze uit zijn gewaad gegroeide vent
komt als ik het goed begrepen heb
belasting innen voor deze tent.
Nu wil het geval dat alles wat u ziet
door mij is aangelegd en verrijkt -
bent u een vriend van deze zeurpiet?’

De Duivel wreef zijn handen warm
en wierp een blik op God als zeide hij:
goed dat ik geen minuutje later kwam.
‘Natuurlijk, Groninger, is dit alles uw bezit,
u bent de heer, niet enkel van uw harpij.
Daar waar deze pias uw ziel vermoedde, heeft u pit!’

‘De strooppot ontbrak er nog maar aan,
bent u net als die pias soms op weg gegaan
om mij en *mijn* wegen te doorgronden?’
‘Welnee,’ zei de Duivel, ‘ik ben uw handlanger,
wat u ook doet. De pias brengt u slechts uw zonden.
Ik bedien op wenken; hij daar maakt u banger.’

‘Voor wat dan wel? Ik heb niets te vrezen,
behalve die ellendig lange nachten
waarin ik de harpij beklim om voor nageslacht te pezen.’
‘Zelfs dat neem ik gaarne van u over,’
glimlachte de Duivel, aan zijn schedel ontsproten hoornen,
‘elk schuim dat ik opgeef is namelijk vervuld van tover.’

‘Welnu, u zoudt me zeer verblijden,’ zei onze held in dubio,
‘als u me van dat karwei kon bevrijden.
Maar dat zaad van u, stelt dat een beetje voor?
de eitjes van carnivoor, zijn al zo zo,
daarenboven heb ik net de buurtjes weggejaagd
en zag ik mijn land wel graag door eigen volk behaagd.

Ik zie dat mijn harpij u nogal ligt
en daar u mij op wenken wil bedienen
kunt u voor mij dan niet een voorlijk wicht
van zestien lentes, vol en zacht, verdienen?'
'Aan dergelijke meiden geen gebrek,' glunderde de bok,
'u wilt, neem ik aan, een met zo'n grijnsje om de bek?'

'Stop, genoeg, hier houdt het op!'
riep God vertwijfeld, 'duivel, vervloekt onzinnig beest,
houd eens en voor altijd uwen kop!
Groninger hoort mij aan, spits uw oren
u hebt van die zonden nog niets willen horen
in de last van het dragen ligt het feest.

Gebukt gaan onder banale zorgen
gaat zo onnoemlijk snel vervelen
niets te wikken en te wegen behalve wanneer te zaaien
uw fantasie mag nimmer buiten spelen
uw blik voorgoed gericht op verschrikker en op kraaien
uw kroost zal u niet kennen, waren ze ooit in uw schoot geborgen?'

En alweer had de Groninger koppijn van het gekwek
van de bok en die in gewaden gehulde gek.
Hij dacht aan rust van einders en van de zee
dacht: ik pak mijn boeltje en neem mijn schreden mee
ik ga terug naar mijn ontstaan
maar waar kwam ik in vredesnaam ook alweer vandaan?

'Laat mij bij mijzelf te rade gaan,' verzuchtte hij.
'Verlaat mij nu en kom weer als Pinksteren en Pasen tezamen gaan.'
God en de Duivel, beiden zeer ontstemd, slenterden henen.
De Groninger trapte op de drempel van zijn huis
zijn harpij op haar ellenlange tenen,
en zeeg neer in de rookstoel voor de buis.

Als dit het leven is: een en al gekrakeel,
dan is deze uitvinding mij gewoon te veel.
Ik heb, vrees ik, nog vele jaren
om meer koeterwaals van voorbijgangers te vergaren.
Ik wil mijn buks en de doos met ammunitie,
en schiet mij naar een vredige solutie.

Het zal mijn laatste kopzeer zijn.
Maar tenminste geen drup water bij de wijn.
En als ik nog een wens mag doen
voor ik mij beroof van last en leven
laat er in dat tweetals naam geen hiernamaals zijn!
Anders blijf ik hier nog even.

Terwijl hij peinsde en aan zijn pijpje trok
verscheen zijn harpij in een geur van zeep en haren
ze droeg, allemachtig, zelfs een rok.
‘Man van mij,’ sprak het besje fier,
‘slechts van de liefde spint men garen,
neem mij nu, het mag daar, het mag ook hier.’

De bezoeking van de nacht, voorheen klinkend
als een tweestemmig geuite jammerklacht,
bleek op de kleden voor de haard
wel meer dan drie bewegingen waard.
Terwijl de Groninger lang wachtte, alvorens hij
zijn lendenen leegschudde, dacht de vrouw aan kip noch ei.

Er daalde kalmte in hem neer,
na de liefde, voor het vuur.
Misschien, dacht hij, wacht ik met mijn laatste uur.
Hij wierp een blik op zijn harpij:
beter een goede vrouw dan om 't even welke buur.
Ze wil dat ik haar terstond opnieuw berij.

‘Wat is er, vrouw, bij Pan in jou gevaren?’
‘Ik heb, terwijl gij doende was vetes te vergaren,
mijn blik maar eens naar binnen gericht.
En uit de heksenketel van banale zorgen
viste ik de eenvoud van de huwelijksplicht,
die iets anders behelst dan u kroost en gerief te bezorgen.

Gij hebt allen van ons land verjaagd
en wenst in eenzaamheid te leven
een man die zo standvastig is,
doet mijn ziel en lijfje beven.
Ondanks het feit dat u mij veracht
verkiest u boven buur of vriend mijn lichaam in de nacht.

Gij hebt dat tweetal van daarnet
wijs kunnen maken dat ge geen weet hebt van het zwerk.
En dat terwijl gij in alle eenvoud
naar de lucht vloekt onder zwaar lichamelijk werk.
Ook uw geest is niet zo doods als die pias hier beweerde,
uw perspectief is weids, doch wel wat koud.

Wat me werkelijk de badkuip heeft in gejaagd
is dat gij vindt dat men op onze eindeloze gronden
niet enkel u, maar *ons* belaagt:
gij en ik en onze uit geworstel geboren kroost.
Er is een woord voor het heiligdom dat u bewaakt,
“familie” heet het, zonder God of Duivel uitgevonden.

Wees de vader van je landerijen
en de heer van je familie.
Is dat niet hoe gij wilt gedijen?
Wel, als u zich als een heer gedraagt
zal ik vanaf nu naast u strijden
wie er ook ons land belaagt.’

De Groninger stond herboren op
en voelde lichtheid in zijn ooit zo zware kop.
De strijd, zoals zijn vrouw hem schetste,
was hem liever dan alles wat hij wist.
Als zij nu ook nog eens wat minder zwetste,
werd het zweet des aanschijns voorgoed gewist.

Hem overviel, eenmaal buiten op zijn erf,
de vreugde van herinneringen,
aan de geboorte van een zoon,
aan zijn strijd tegen dorpsbederf.
De Groninger wist ineens waar het te zoeken:
op zijn erf, en niet in oude boeken.

Onder de meeuwen, aan het wad,
namen God en Duivel, tot in hun donder bezoedeld, een ijskoud bad.
‘Er is met de Groninger geen land te bezeilen,’
zo concludeerde een van hen.
‘Hij verkiest zijn gezin en zijn omheinde mijlen;
in godsnaam, duivel, pakt u eens een pen.’

Sindsdien staat ergens, het heet daar nu Noordpolderzijl,
in het slijk geschreven met gezegend bloed en ontuchtig kwijl
wat goden te doen staat mochten zij een Groninger ontmoeten:
‘Kies een andere weg, desnoods het hazenpad;
gebruik uw tenen, niet uw voeten,
anders schiet hij hagel in uw ziel of in uw gat.’

Over de auteurs

Mowaffk Al-Sawad (Basra, 1971) is schrijver en kunstenaar. Hij publiceerde twee dichtbundels: *Kort scenario voor een droom* en *Een middag wit als melk*. In 2002 verscheen zijn roman *Stemmen onder de zon*.

Cat Calcoen (1976) studeerde Germaanse talen aan de Gentse universiteit. Ze woont in Gent en werkt als copywriter. Wekelijks schrijft ze een stuk op haar weblog 'kat in de soep' (cattekop.wordpress.com), daarnaast werkt ze aan een roman. Het verhaal 'De kaarten' is haar eerste literaire publicatie.

Willem Claassen (1982) debuteerde in 2012 met de roman *Park*. Zijn verhalen verschenen o.a. in *Tirade, Passionate Magazine, nrc.next* en *Kutgitaar*. Hij werkt als programmamaker bij Literair Productiehuis Wintertuin.

Arjen Fortuin (1971) is literair criticus, columnist en redacteur van NRC *Handelsblad*. Hij schrijft een biografie van uitgever Geert van Oorschot, over wie hij in 2011 *Krullebol-Steilhaar. Het Vlissingen van Geert van Oorschot* publiceerde. Ook stelde hij de boeken *Ongenaakbaar Madrid* (met Hans Schoots) en *Bespottelijk maar aangenaam. De biografie in Nederland* (met Joke Linders) samen.

Jacob Groot schrijft poëzie, romans en essays. In 2004 publiceerde hij *Gelukkige lippen*, over het geheim van de zingende stem in de popmuziek. Zijn meest recente dichtbundel is *Divina Noir* (2010). In 2012 ontving hij de A. Roland Holstprijs voor poëzie. Eind 2012 ver-

scheen zijn omvangrijke roman *Adam Seconde*, een odyssee door het libido van een zomer aan zee.

Klaske Havik is architect en schrijver, en werkt als universitair docent architectuur aan de TU Delft. Daar introduceerde ze onder meer vakken over het verband tussen architectuur en literatuur. Ze was co-redacteur voor de anthologie *Architectural Positions: Architecture, Modernity and the Public Sphere* (2009). In haar proefschrift *Urban Literacy. A Scriptive Approach to the Experience, Use and Imagination of Place* (2012) ontwikkelde ze een literaire benadering van architectuur en stedelijke ontwikkeling. Havik is redacteur van *OASE, Tijdschrift voor Architectuur* en initieerde het platform writingplace.org en de gelijknamige conferentie die in november 2013 plaatsvindt in Delft.

Bernke Klein Zandvoort (1987) debuteerde in 2011 met zes gedichten in *De Revisor*, waarna begin 2013 de bundel *Uitzicht is een afstand die zich omkeert* bij uitgeverij Querido verscheen. Na haar opleiding Beeld & Taal aan de Rietveld Academie verhuisde ze naar Londen, waar ze taal en beeldende kunst parallel, en soms gelijk geschakeld onderzoekt. Voor het weblog schreef ze het feuilleton ‘English Hours’.

Bart Koubaa (1968) is schrijver en fotograaf en gastprofessor aan de Gentse School of Arts. In 2000 debuteerde hij met de roman *Vuur*, die genomineerd werd voor de ECI-prijs en bekroond met de Vlaamse Debuutprijs. In 2005 verscheen de roman *Lucht. Het gebied van Nevski* (2007) werd genomineerd voor de BNG Literatuurprijs. In 2009 publiceerde hij zijn controversiële roman *De Leraar*, die zeer positief werd besproken. In 2010 verscheen zijn grote België-roman *Maria van Barcelona* en een jaar later *De Brooklynclub*, die in Vlaanderen kwaad bloed zette. Momenteel werkt hij aan de roman *Jezus die langs het water liep*.

Erik Lindner (Den Haag, 1968) publiceerde vier dichtbundels: *Tramontane* (1996), *Tong en trede* (2000), *Tafel* (2004), *Terrein* (2010). In de zomer van 2013 verschijnt zijn eerste roman, *Naar Whitebridge*.

Jan van Mersbergen (1971) schreef zes romans, publiceerde verhalen in diverse tijdschriften en schrijft columns en artikelen voor kranten en weekbladen. Zijn werk is vertaald in het Duits, Frans en Engels.

Janita Monna woont en werkt op Bonaire. Ze schrijft onder meer voor *Trouw* en het *Antilliaans Dagblad*.

Martijn den Ouden (Nieuw-Lekkerland, 1983) studeerde in 2009 af aan de Gerrit Rietveld Academie, afdeling Beeld & Taal. In de zomer van 2010 debuteerde hij met de dichtbundel *Melktanden*. Behalve auteur is Den Ouden beeldend kunstenaar in de disciplines schilderen, collage en korte film. In het najaar verschijnt zijn tweede dichtbundel, *De beloofde dinsdag*.

Joubert Pignon (1978) is schrijver. Eind 2012 debuteerde hij met de zeer korte verhalenbundel *Er gebeurde o.a. niets*. Momenteel trekt Pignon samen met muzikant Mathijs Leeuwis langs diverse podia met hun literair-muzikale voorstelling *Waar beren drinken*. Daarnaast werkt Joubert aan zijn tweede en aan zijn vierde boek. Joubert Pignon woont en werkt in Haarlem.

Martin Reints werd in 1950 geboren in Amsterdam. Sinds 1987 woont hij in Brantgum. Hij publiceerde vijf dichtbundels: *Waar ze komt daar is ze* (1981), *Lichaam en ziel* (1992), *Tussen de gebeurtenissen* (2000), *Ballade van de winstwaarschuwing* (2005) en *Lopende zaken* (2010). Verder publiceerde hij de essaybundel *Nacht- en dagwerk* (1998). Hij ontving de Herman Gorterprijs 1993 en de J. Greshofprijs 2000 en hij werd zowel in 2001 als in 2006 genomineerd voor de VSB Poëzieprijs. In zijn werk verwijst hij o.a. naar Messiaen, Albert Ayler, Billie Holiday, Dvořák, Ives, Bach.

Daan Stoffelsen (Utrecht, 1981) is medeoprichter, redacteur en recensent van Recensieweb, freelance recensent voor o.a. NRC *Handelsblad* en coördinator van de website van Athenaeum Boekhandel,

Athenaeum.nl. Tevens is hij lid van de adviesraad van het Nederlands Letterenfonds.

Nanne Tepper (1962-2012) debuteerde in 1995 met de roman *De eeuwige jachtvelden*, die werd bekroond met de Anton Wachterprijs. In 1998 verscheen *De vaders van de gedachte* (genomineerd voor de Libris Literatuur Prijs) en in 2002 de korte roman *De avonturen van Hillebillie Veen*. In 2001 werd de Engelse vertaling van *De eeuwige jachtvelden* genomineerd voor de International IMPAC Dublin Literary Award. Hij schreef regelmatig voor het *Algemeen Dagblad* en NRC *Handelsblad*.

Rob Waumans (1977) woont en werkt in Amsterdam. Verhalen en reportages van zijn hand verschenen in *Park Magazine*, CJP *Magazine, Het Parool, Nieuwe Revu* en *nrc.next*. Begin 2011 verscheen zijn debuutroman *Als je de stad binnenrijdt*, die werd genomineerd voor de Academica Literatuurprijs 2012. Momenteel werkt hij aan zijn tweede roman, *De nacht van Lolita*, die in het najaar van 2013 zal verschijnen.

[2013/7]

Wytske Versteeg
Stank

De stank komt op een zondagochtend. Eerst denkt hij dat die vreemde lucht van buiten komt, misschien wel van het industriegebied dat weliswaar niet vlak naast hun huis ligt, maar er toch zo dicht bij in de buurt dat ze zich zorgen maakte telkens als er weer een ramp gebeurt. Het is een indringende geur die hij nooit eerder heeft geroken, en niet zou kunnen omschrijven als hij ernaar werd gevraagd, onmiddellijk aanwezig als hij wakker wordt bij een fabriek ver weg.

Zij slaapt dan nog, het is vroeg in de ochtend. Als ze uiteindelijk haar ogen opent kust hij haar op de lippen, vraagt daarna of ze het ook ruikt.

'Wat?'

'Iets rottends,' preciseert hij, 'een vuile geur.'

Ze snuift, maar duidelijk alleen om hem een plezier te doen.

'Ik ruik niets.'

Hij is niet verbaasd. Ze gaapt en sluit haar ogen weer. Terwijl ze slaapt kijkt hij naar haar, het zonlicht op de tere haartjes op haar wangen. Later snurkt ze, heel zachtjes. Dan staat hij op en maakt ontbijt, perst sinaasappels uit en bakt croissantjes. Terwijl de oven aanstaat staart hij naar buiten. Er zit een kat in de tuin, een cyperse met kille, gele ogen, zo dadelijk zal hij gaan schijten. Ze zeggen dat katten schone dieren zijn, maar de stinkpoep van deze beesten heeft het formaat van een hondendrol - ze worden al te goed verzorgd, ze krijgen te veel eten.

'Ksst!'

Hij timmert op het raam om de kat weg te jagen, maar die reageert niet, kijkt hem alleen vuil aan vanaf zijn plek onder de rozenstruiken. Dus opent hij de deur en stuift naar buiten, maar het dier maakt

rustig zijn drol af, kijkt hem onder het poepen verwaand aan. ‘Wegwezen,’ roept hij, ‘ga godverdomme de tuin uit!’

Boven hem gaat het raam van de slaapkamer open. Ze hebben de rozenstruik samen geplant, jaren geleden al. Bij gebrek aan kinderen is de tuin steeds belangrijker geworden, iets dat ze samen verzorgden, zagen groeien, de bloemen des te mooier door de fabrieksschoorstenen die erboven uittorenden, apocalyptische rook uitbraakten.

Gapend komt ze naar beneden, haar ochtendjas losjes dichtgeknoopt, daaronder haar magere benen, haar voeten in de konijnensloffen die hij ooit als grap voor haar gekocht heeft. ‘Waar maakte je je daarnet nou zo druk om?’ vraagt ze.

‘Een kat.’

‘Laat die beesten toch, het is slecht voor je hart.’

‘Ik ben geen oude man.’

Ze snuift, maar antwoordt niet.

Tijdens de koffie vraagt ze of hij het nu nog steeds ruikt en hij haalt zijn schouders op.

‘Het zal wel weg zijn nu.’

Ze knikt en slaat de bladzij van haar tijdschrift om.

Ze zijn nog niet zo oud dat ze niet meer hoeven te werken, maar ze zijn allebei begonnen aan het laatste jaar, zoals hun leeftijdsgenoten het wat spottend noemen, het antwoord op de vraag die hun allebei steeds vaker wordt gesteld: ‘Hoe lang moet je nog?’ Er is geen noodzaak meer om te presteren, alleen maar om het vol te houden en soms maken ze grapjes over de tijd daarna, de cruises die ze zullen maken. Daar praten ze nooit heel lang over door, het is een tijd waar ze naar uitkijken omdat dat nu eenmaal zo hoort, maar die ze ook, tegelijkertijd, licht vrezen.

Ze waren nog tieners toen ze elkaar op dansles ontmoetten. Zij was sierlijker dan hij, een klein en tenger meisje, maar als een van de weinige jongens was hij desondanks in het voordeel, hoewel hij lang en slungelig was en nooit de passen kon onthouden. Bij gebrek aan

heren, zoals de dansschool het stel puisterige pubers eufemistisch aanduidde, moesten de meisjes die als laatsten overbleven met elkaar dansen, een vernederend lot waarvan hij haar gered had.

Nu nog kan hij zich die avonden herinneren, het nauwelijks verborgen ongemak. In die tijd waren ze allemaal als vreemdelingen in een land dat niemand kende, zodat niemand iets te zeggen wist, of niet op het juiste moment. Ze leek toen ouder dan hij was, en daarom ontzagwekkend, en het had lang geduurd voordat hij merkte dat de rollen op de een of andere manier waren omgedraaid: dat zij naar hem opkeek en hij voor haar zorgde. Ze is niet hulpbehoevend, maar kwetsbaarder dan hij en machtelozer, misschien omdat ze altijd op meer heeft gehoopt. Ook daarover praten ze nooit, maar af en toe kan hij het voelen, vooral 's avonds, een doffe teleurstelling die ze maar nauwelijks achter te snelle, gespannen glimlachjes weet te verbergen. Het is een daad van liefde dat ze hem niets verwijt, maar juist dat irriteert hem; liever had hij zich verdedigd. Op slechte dagen stelt hij zich voor hoe ze samen zullen verouderen, hoe er elke dag steeds iets minder zal zijn, totdat er niets meer is.

'Moet je ruiken,' zegt ze, en wijst op de rozenstruik.

Hij buigt zich voorover naar de bloemen, snuift nadrukkelijk. Onmiddellijk vult de stank zijn neusgaten - de lucht van iets dat bezig is te ontbinden, maar bijtender en duidelijk kunstmatig, *vreemd*.

'Heerlijk hè?' vraagt ze, en zoekt zijn hand.

Hij knikt. Heel even staan ze zo naast elkaar, de doornige struik tussen hen in.

Later vraagt hij haar of er soms nieuws gekomen is van de fabriek, of de plaatselijke actiegroep nog post gestuurd heeft.

'Ik heb niets gehoord. Al heel lang niet meer.' Ze vouwt één been onder zich. 'Hoezo?'

Ze waren heel actief in het protest, toen pas was aangekondigd dat de fabriek er komen zou. Ze dachten dat ze in staat zouden zijn het te voorkomen, ze waren zelfs naar de rechter gestapt, ervan overtuigd dat iedereen zou inzien hoe onredelijk, hoe onrechtvaardig

het besluit was. Maar onrechtvaardigheid bleek in de rechtszaal niet van werkelijk belang. De fabriek kwam, en iedereen die ze er daarna over spraken leek verbaasd dat ze ook maar hadden geprobeerd om het te stoppen. Zonder hen direct naïef te noemen wisten zelfs goede vrienden die boodschap uit te stralen, zodat ze er na enige tijd niets meer over zeiden en zich ook terugtrokken uit de actiegroep, die inmiddels klein en sektarisch was, verscheurd door onderlinge ruzies. Nog steeds spreken ze nooit anders over de fabriek dan als 'dat vreselijke ding'.

'Niets,' zegt hij, 'het is niet belangrijk.'

Geërgerd wimpelt hij haar af wanneer ze vraagt wat er toch met hem aan de hand is, maar de geur is sterker nu en hij moet zich bedwingen niet te kokhalzen.

Hij slaapt slecht die nacht en kijkt met jaloezie naar haar, die nergens iets van merkt, en als hij de volgende dag opstaat is hij chagrijnig. Maar op zijn werk is de geur er niet, zodat hij langer blijft dan normaal en haar belt dat hij nog iets moet afmaken. Hij doet alsof hij de verbazing in haar stem niet hoort. Wanneer hij later, het is dan al donker, de voordeur opent, haast ze zich door de gang naar hem toe alsof hij thuiskomt van een lange, gevaarlijke reis. Met nog maar één voet op de deurmat ruikt hij de stank alweer, deinst terug als ze bij hem komt. Zij ziet het en draait nu zelf weg. 'Het eten staat in de keuken.'

Hij bedankt haar overdreven, terwijl ze al de trap op gaat en niet meer naar hem omkijkt.

Zo gaat het een aantal dagen. Elke nacht droomt hij onrustig, krijgt hoofdpijn van de stank. Wanneer hij op zijn kantoor zit kan hij zich de geur amper herinneren, zich niet eens voorstellen wat hem thuis toch zo verlamt. Hij denkt nu dat het misschien iets neurologisch is, de katten, of misschien toch de fabriek. Dat laatste zou het eenvoudiger maken, het zou hun een gezamenlijke vijand geven om samen tegen op te trekken, hoewel hij niet meer gelooft in het succes van een dergelijke onderneming. Even overweegt hij een bezoek aan de

huisarts maar die zal zeggen dat het stress is, of zelfs al de ouderdom. De man is te jong om te begrijpen hoe ingewikkeld die ouderdom in feite is en hoe meedogenloos ontmantelend, zelfs nu al, op een leeftijd die niet meer als oud wordt gezien.

Op internet vindt hij duizenden pagina's van meer of minder labiele vreemden. De meeste van hen hebben het contact met familie en vrienden al lang geleden verloren zodat het internet de enige klaagmuur is die hun nog rest. Hij bekijkt de virtuele uitwisselingen tussen al die slachtoffers van aardstralen en statische elektriciteit gefascineerd maar afstandelijk, want hij is een rationeel man - reden waarom hij het toen geen goed idee vond om nog een kind op deze overvolle, overbelaste aarde te zetten en zij was het met hem eens. Ze hoefden zelden echt te overleggen in die tijd; ze hadden idealen. Ze wilden schone lucht en helder water; roofvogels met eierschalen die niet door chemicaliën zouden zijn aangetast, verzwakt.

Hij leest over stilstaande lucht die, net als water, gaat rotten. Er moet in die verklaring iets ontbreken, maar de woorden blijven hangen in zijn hoofd. Hij vraagt zich af of het iets is in haar lijf, de verandering in haar hormonen, iets vrouwelijks waarvan hij het fijne niet wil weten. Hij stelt zich de lege holtes in haar lichaam voor, de opgedroogde poelen.

Hij koopt parfum voor haar, zoals toen.

Ze neemt het flesje van hem aan, sprenkelt de geur op haar polsen, giechelt. Opnieuw wendt hij zijn hoofd af.

In de tuin graaft hij de bodem af in een vergeefse poging de poep uit de grond te halen, alle resten te verwijderen, maar telkens als hij terugkomt is de stank er nog.

Het was maar één enkele keer, een avond, toen zij in bed lag met griep en hij wel naar Heleen was gegaan, die steevast gastvrouw speelde voor de protestgroep en dat iets te uitbundig deed, met zelfgebakken taartjes bij de thee en daarna wijn en port en toastjes, die ze hen bijna verontschuldigend serveerde. Het deed afbreuk aan het serieuze van de zaak, het maakte alles trivialer en natuurlijk dronk

hij zelf geen alcohol, zodat het zijn rol was om de anderen bij het onderwerp te houden, te voorkomen dat het overleg zou ontaarden in gewoon een gezellige avond. Maar hij was machteloos, alleen, en dat maakte hem kribbig, niet in de laatste plaats omdat het hem herinnerde aan al die keren dat hij als jongen de regels van het spel had uitgelegd aan andere kinderen die nooit echt naar hem luisterden, achteloos alles verstoorden.

Die avond bleef hij als laatste achter, omdat hij geen zin had terug te gaan naar huis, waar zij in bed zou liggen met de kruik, de dekens opgetrokken tot haar neus, haar voeten in dikke gebreide sokken. Heleen was jong getrouwd en vroeg gescheiden en duidelijk op jacht; soms vroeg hij zich af of de komst van de fabriek haar werkelijk iets uitmaakte, hoewel ze hevig beweerde van wel.

'Jij bent altijd zo serieus.' Ze kwam naast hem zitten op de leuning van de bank. 'Kom je wel aan jezelf toe?'

Ze droeg een blauwe jurk, die strak om haar borsten en billen spande. De hele avond had hij zijn adem ingehouden telkens als ze zich bukte om iemand in te schenken. Het was het soort kledingstuk waar hij graag commentaar op gaf en thuis met haar om lachte, maar nu, alleen met Heleen hier vlak naast hem, had die belachelijke jurk een effect op hem dat hij eerst nog met woorden wilde tegengaan en hij begon iets te zeggen, over de zaak en het milieu, maar zij legde een vinger op zijn lippen en daarna protesteerde hij niet meer.

Pas later, achteraf, toen het voorbij was en ze hijgend naast elkaar lagen in haar bed, al even boudoirachtig belachelijk, keerde de schaamte terug en stond hij op, trok zijn onderbroek aan met zijn rug naar haar toe en reageerde niet op haar vraag of hij nog iets wilde drinken. In de woonkamer keek haar kat hem aan met koude ogen. Hij gaf het dier een schop zodat het schreeuwde en van boven riep Heleen naar hem, bezorgd nu. Hij liep de kamer uit en deed haar voordeur dicht, trok hem daarna nogmaals beter dicht alsof wat er ook tussen hen had plaatsgevonden, wat er ook met hem was gebeurd, achter die deur zou blijven, in dat huis.

De bijeenkomsten daarna waren niet meer bij Heleen.

Ze had zich bij de secretaris afgemeld en niemand wist waarom.

Maar niet zo lang daarna zag hij haar in de supermarkt en eerst dacht hij dat ze gewoon te dik geworden was. Hij had iets willen zeggen, een conclusie willen trekken, maar deed een stap opzij zodat zij hem niet zou zien, verschool zich achter het schap met broodbeleg totdat ze weg was. Pas daarna merkte hij dat hij trilde, dat er iets in zijn borstkas was gebroken en hij staarde naar de vlokken, veegde zijn gezicht af en snoof.

Ze kijkt naar hem, hoe hij langzaam steeds kleiner, kwetsbaarder wordt. Ze kijkt naar hem terwijl hij gaten graaft en zoekt naar iets, ze weet niet wat. Nu pas merkt ze, tot haar verbazing, dat het verdwenen is, al die verbittering, de wrok waarmee ze sinds die tijd geleefd heeft. Op een ochtend moet het uit haar lichaam zijn gesijpeld, opgeheven - misschien was het een soort ziekte, die tijd opeiste in haar lichaam. Ze kijkt naar hem, naar zijn gebogen lijf en naar de gaten die hij graaft en ze heeft medelijden. Het is zijn hoop die haar vertedert, alsof hij met het groeien van de tuin de dood tegen kan houden.

Arnoud van Adrichem
Steun

Hallo.
Wij willen uw strijkmand bekijken, uw vriezer inzien,
alle laden en kasten doorzoeken op last van instanties.
Als uw hersenen afkoelen van de slaap bellen wij aan.
Gedurig maar ingetogen, met een ochtendnatte vinger.
Een adrenalinestoot verlicht de dag. (Dat is de schrik.)
De wijk ontwaakt, ramen glinsteren als contactlenzen.
In uw rechterooglid trilt een spiertje. Een aanwijzing?
Kwade vermoedens slierten bijeen in het doucheputje.
Aanvullend bewijs in uw asbak: lippenstift op filters!
Zegt de wet die camparirode mond kan u ook voeden.
Trek uw handje nu maar terug.

Gadver.
Iets zwaveligs walmt door het huis, dringt onhoudbaar
ieders neus binnen. Zet anders even een raampje open.
Buurtbewoners urmen. Die kredieten rotten als eieren.
Wat doet zoiets met iemand? Geuren betekenen niets,
ze veranderen de betekenis. Ter verstrooiing vouwt u
vogeltjes van aanmaningen. Na twaalven fladderen ze
naar een land zonder multomappen. Noteer dat, fiscus.
Als u uw grauwblauwe enveloppen likt en likt en slikt.
Wij wrikken het goud uit onze kiezen, melden ons aan
als gezonde proefpersonen (€ 150 per opnamedag) en
doen ons best lekker te ruiken.

Snel geld lenen?
Ons betreurt het gebrek dat u opbreekt, uw koopkracht
die jaarlijks afneemt wekt deernis bij onze kredietdesk.
Bovendien remt u, misdeelde, het toch al broze herstel
van moedertje economie dat haar bebloede voeten bet.
Kinderen richten hun speelgoedpistooltjes op u. Vuren.
Buren bekogelen uw huis met eieren. Ze hebben gelijk:
zelfs steuntrekkers besteden meer dan u. Steuntrekkers!
Keynes vroeg op zijn sterfbed om een glas champagne.
Neem er een voorbeeld aan. Een knikje naar de vitrine,
een stap richting etalage. Wij vervullen mensenwensen
met een muisklik.

Erik Lindner
Den Haag Den Haag *Twee*

‘Jij kan maar beter niet meer in Den Haag terugkomen,’ zei Alex me en het was niet Alex van The Gang maar het was de West-Vlaamse Alex uit Oostende met het helblauw van de zee in zijn ogen. Hij was een van de buitenlandse kunstenaars die door Stroom HCBK werd uitgenodigd een expositie te maken en is blijven plakken. Stroom is het Haags Centrum voor de Beeldende kunsten, je kreeg een atelier en een woning en ruimte in een galerie, en veel van die mensen hadden nog niet buiten hun eigen land of stad geëxposeerd. Je had Christophe uit Frankrijk en Sabrina uit Duitsland en Alex uit België. Het was alsof ik na dertig jaar Den Haag uit werd gedreven door hen die er net kwamen. Mijn vader had het altijd over het vreemdelingenlegioen, daarmee bedoelde hij de topfunctionarissen die aan de Oostduinlaan in het Shell-gebouw werkten, de medewerkers van instituten en ambassades, ze woonden allemaal op stand in het Benoordenhout en mijn vader is uit het Bezuidenhout en dat is een wereld van verschil.

Alex bedoelde het hoogstwaarschijnlijk goed en toch voelt het raar, een vreemdeling die je zegt dat je in de stad waar je geboren bent en waar je ouders geboren zijn en waar je familie woont beter je neus niet meer kan laten zien. Den Haag Den Haag, *this town ain't big enough for the both of us*, hoe bont heb ik het gemaakt, dat is het verhaal dat ik je wil vertellen. Als alles te veel wordt of de grond te heet onder de voeten moet je je in een keukenkastje verschuilen of ergens in de kelder en net doen alsof je er niet bent en als je eenmaal elders een bestaan hebt opgebouwd en publiceert en vertaald bent dan denken ze in Den Haag dat je nog steeds ergens in zo'n keukenkastje woont en je schuilhoudt. Zo is Den Haag, als je niet in dit

of dat café komt of op een opening van een clandestiene expositie in een huiskamer waar maar een paar mensen het adres van weten, georganiseerd door Tony Macaroni die er met de hele Maldororboel vandoor ging, dan besta je niet. Je mag dan wel bij de Bij uitgeven of voor *De Groene* schrijven of in *Le Monde* en de *Süddeutsche Zeitung* publiceren maar dat zegt allemaal geen fuck want dat is Den Haag niet en dan bestaat het gewoon ook niet. Het is zelfs allemaal maar onzin. Ik bedoel, je moet vooral niet denken dat ik er niet van houd, dat Haagse, ik ben er helemaal gek op en ik ken eigenlijk ook helemaal niet anders - was dat niet een wezen uit de film *De smaak van water* die in een keukenkastje woonde? - ik hou er in het diepst van mijn wezen van net zoals ik het verwerpelijk vind dat domme lokale dat kokette dwepen met de zelfkant, dat lamlendige, dat indolente en introverte, die stomme zelfgenoegzaamheid.

Alex dus en niet Alex de leider van The Gang die nog wel eens door de Repelaerstraat fietst in een gebreide slobbertrui en al helemaal niet meer in zwart leer en met zeep in zijn haar, die ook nooit je even aan zou kijken o jij bent een van die jongens die ik vroeger in elkaar ragde en die nu zijn schrijfhand niet normaal kan gebruiken, die langs fietst alsof er nooit iets is gebeurd. Niet die Alex, maar die andere. Iedereen hield van Alex en daar was ook reden toe, het was een lieve jongen. Op een gegeven moment was het pleintje rond de Grote Kerk af er waren allemaal nieuwe afgevlakte keien gelegd en Stroom HCBK kreeg een nette rij sokkels om tijdelijk beelden op te plaatsen. Kunst in de openbare ruimte, zoals zelfportrettenmaker Philippe Akkerman het vol afschuw weet te zeggen. De sokkels waren nog niet opgeleverd of daar ging Alex 's nachts op pad met een lasapparaat en een enorme springveer en een grote bokshandschoen en hij lastte die springveer op een van die sokkels en boven op die springveer bevestigde hij die bokshandschoen. De hele Haagse penoze die zo graag wilde matten om kwart over negen op donderdagavond als de koopavond voorbij was en de winkels sloten, al die eikels in die glimmende groene jassen die konden zich uitleven op die bokshandschoen. Kijk dat is nou eens kunst en ook nog eens functioneel. Alex dus, want Stroom had wel door wie het had ge-

daan, werd meteen ontboden op het kantoor en kreeg een kopje koffie en een fijn therapeutisch gesprek, nee ze waren heus niet boos ze wilden gewoon weten wat hij met het *statement* had bedoeld, was het een kritiek, stelde hij er iets mee aan de kaak, moesten ze soms iets anders doen. Alex wilde altijd dialoog, daarom vond geloof ik iedereen hem zo lief. Op een muur in een of andere stad in de Bijbelbelt plaatste hij de tekst 'Help me om jou te zien', in neonletters die aan en uit springen. Je krijgt er soms de kriebels van maar dat krijg ik vaak zoals je weet als kunstenaars tekst gebruiken, je voelt je dan toch ergens in het kruis getast, maar goed iedereen doet wat met taal, ook als ze het beter kunnen laten. Alex had een ongelooflijk wijze en slimme vriendin, een echte intellectueel. Ze was samen met Maarten die boven me woonde in het Lamgroen naar Brazilië geweest, samen met twee Zwitsers die er een dialoog begonnen tussen straatkinderen en politici, en die Duitse was zo'n beetje van haar kunst af. Ze noemde het nog wel kunst, maar begon projecten met Duitsers die pal na de oorlog in Nederland hadden gewoond om bijgevoed te worden en hun herinneringen eraan, interviews, en de artefacten van die tijd waren fysieke herinneringen, objecten, die werden kunstwerken. Ze begon in sloopwoningen in Transvaal tijdelijke expositieruimtes te organiseren. Alex was in wezen een eenvoudige jongen en als hij eindelijk zijn vriendin weer eens zag en die intellectuele gesprekken begon te voeren, wilde hij ook wel eens wat anders, dat snap je. Op een gegeven moment had hij zijn buurvrouw bezwangerd en ze lieten het niet weghalen en hij moest als de sodemieter geld verdienen, liefst met zijn handen, begon een schildersbedrijf en later ook nog een of ander esoterisch adviesbureau en kon zelf ook maar beter Den Haag uit.

Den Haag wat ben je traag. Den Haag is een oud dametje met lippenstift naast haar mond die een grijzig hondje uitlaat in een verlaten straat en het schemert en ze is zo'n beetje aan het mompelen en aan het vloeken tegen dat hondje dat ooit wit is geweest en dat aan een veel te korte hondenriem naast haar loopt, een riempje waarop het dametje allemaal parelmoeren knoopjes heeft genaaid en waar ze telkens aan trekt als het ergens aan wil ruiken of net als het wil

plassen. Den Haag is precies zo'n dametje dat de hele tijd mompelt tegen haar hondje en als je langsloopt en haar passeert dan wordt ze een beetje zenuwachtig en begint nog drie keer zo hard tegen het beest te foeteren. Ik heb dat dametje van mijn vriendin Anne-Marie en die kon het weten want die komt ook uit Den Haag en die wist vast en zeker dat ze later ook zo'n dametje zou worden, een oude vrijster. Ze heeft het niet kunnen meemaken want ze trouwde een Hongaar en ging naar Amsterdam en kreeg een knappe zoon mee die nog geen puber was of Anne-Marie kreeg galblaaskanker en op het eind piste ze cola en stierf. Pisti heette haar man, zoals ze alle Hongaren die Istvan heten noemen, en hij kon mooi trompet spelen en heel goed klagen, waar Hongaren goed in zijn, en hij had er reden voor. Ik weet het je vraagt je nu af wat heb je nu aan al die zotte verhalen en ik heb je ook nog niet verteld over Ondine Wasmachine en Jan de Weerd van de band Niet-Reëel Aanbod en de hit 'Ik ben geen reclamezuil', over Hansje Boogmans die op het kerkorgel van Wateringen de punkklassieker 'haai pippi langkous die doet haar eigen zin' speelde en daarna drieënveertig dia's van zijn vader liet zien, over mijn Hongaarse vrouw Pètra die uit Transsylvanië kwam en die als ik met haar vree op een Chinese leek. Over mijn vader die altijd een geeltje op de schoorsteenmantel legde zodat ik boodschappen kon doen of iets kon kopen en me mijn gang liet gaan.

Den Haag Den Haag ik zou er geen voetstap meer kunnen zetten, dat zegt Alex me. Bestijg nooit de Thalys zonder een valies vol met dromen parafraseerde Arjan Peters een of andere dichter, en verdomd op een gegeven moment nam ik de Thalys naar Den Haag, liep naar de Kamer van Koophandel naast het Provinciehuis, schreef me uit als secretaris van stichting Maldoror en liep terug naar het station. Bij een ambassade op het Voorhout was een demonstratie, ik zag ingegooide ruiten. Achter het Provinciehuis wist ik m'n oude school, het Haags Montessori Lyceum, het HML en daarachter het huis van mijn grootmoeder. En het voelde als een magneet, ik wilde mijn geboortehuis terug, of niet mijn geboortehuis want ik kom uit Mariahoeve en kwam pas op mijn vierde bij haar, maar wel dat statige oude huis in de Dedelstraat. Ik wilde erheen, maar

knapte pal tegen de magneet in de band en liep terug naar dat station, *carry home, I have returned, through so many highways*, de Thalys in. 'HML, HML, voor jullie is het allemaal maar kinderspel,' brieste Arf door een microfoon in de Blauwe Aanslag, waarschijnlijk had hij een ex-vriendinnetje van bij ons op school en was hij kwaad. Punk was in ieder geval voor Arf geen kinderspel, hij kwam uit Groningen gelift, had er in hooibergen geslapen. Crass was ook geen echte punk volgens hem, dat waren intellectuelen die appels aten en filtersigaretten rookten en dachten daarmee anarchist te worden maar zo eenvoudig was het niet. Arf had natuurlijk ergens wel gelijk, die neopunks uit de E-klas van bij ons op school die met zijn allen in kleermakerszit op de dansvloer van het Paard van Troje gingen zitten, allemaal rijke ouders, dat was natuurlijk niet *the real thing*. Maar wat punk dan wel is, daar kan je beter je mond over houden. Tony boekte een Hongaarse band in Iets Vrijers, dat was vroeger Nastasta, een gekraakte disco inderdaad naast Asta, daar is nog sloten geld mee verdiend, reken maar uit een discotheek zonder huur, en die lui hebben daar De Zwarte Ruiter van gekocht. 'Jezus Maria Palinkar,' riep Tony de hele tijd toen de band naar Nederland zou komen. Bedoeling was wel dat hij voor barpersoneel zorgde, de mensen van Iets Vrijers deden niet mee. Ik had er plezier in drie klanten tegelijk te helpen, de ijskast openen, flesjes ontkurken, wisselgeld tellen. Ik hou eigenlijk heel erg van werken, zoals jij ook wel weet. In de loop van de avond kreeg ik schwung of noem het adrenaline, ik douwde met mijn heup Tony de koelkast in, de anderen hadden zoiets ga jij lekker alleen verder als je je zo uitslooft. Op dat moment kwam mijn zus met Royal en Sefa binnen, twee kleerkasten van Ghanezen die nog door onze familie een verblijfsvergunning hebben gekregen en die hun handen voor je in het vuur steken. Ik zag ze dansen op de Clash en vond dat een maf gezicht, twee grote zwarte mannen die staan te springen en zei vanachter de bar tegen mijn zus dat ik het mooi vond, Afrikanen dansend op punkmuziek. Meteen kwam er een vuist van tussen de mensen aan de bar naar mijn kaak, hij greep me bij mijn kraag en trok me over de bar, grapjes maken over punk dat ging niet, punk, ik wist niet wat dat was. Tony was meteen ner-

gens te bekennen, dat snap je, en de mensen van Iets Vrijers vonden het mijn probleem. Ik moest dus een bar bedienen waaraan een of andere skinhead met een spin in de nek getatoeëerd stond die me in elkaar wilde slaan zo gauw ik erachter vandaan kwam, met allemaal mensen die dansten en mijn zus die net met haar twee kleerkasten vertrok. Je zou de skinhead natuurlijk gelijk kunnen geven, punk, wat weet ik daar van, ik ben net van erna maar ja dit is Den Haag en daar gebeurt alles zoals bekend eeuwen te laat. Natuurlijk weet ik van Tony die wel van Crass hield dat The Clash fout was, dat ze veel te goed konden spelen ook en dat was verdacht en dat maakte ze demagogen. The Clash waren dertigers die tegen twintigers riepen dat ze stenen moesten gooien naar de politie, *A white riot, I wanna riot, a riot of my own*, een beetje zoals Harry Mulisch in de jaren zestig in een witte Mercedes rond het Leidseplein reed en een duim uitstak naar de provo's, jongens, jullie zijn goed bezig. Ik stond dus achter die bar en die skinhead was zo vals als wat en had het op me gemunt en op een gegeven moment verdween ik achter een zuil en was hij me kwijt en toen hij naar de bar liep had ik de trap al onder mijn voeten en was weg.

Maar dat is niet waarom ik uit Den Haag weg ben, zo simpel is het niet, dat is ook niet waarom Alex helemaal naar Parijs kwam om me te zeggen weg te blijven. Er is altijd een meisje in het spel, dat heb je nodig in een verhaal, wil iets je in die mate aangrijpen dat het misgaat dan moet er een meisje zijn. Voor het meisje Mo moest er iemand zijn waar ze 's nachts heen kon als ze het niet meer uithield, iemand bij wie ze weg moest kunnen kruipen en daar kwam toch weer het een en ander van. Er moest iemand zijn die die hele tas met de papieren van het proces bewaarde. En die dat niet op eigen houtje zou gaan lezen, ook al zou ze maandenlang wegblijven.

‘Zij een beatstad dan wij ook een beatstad’ was de titel van het artikel. De mensen van Iets Vrijers hadden een cd uitgegeven van vijfentwintig Haagse bands om te laten zien dat het er in de jaren tachtig of nee het was inmiddels negentig net zo aan toe ging als in de Haagse gouden jaren zestig. Maar ze waren niet zo goed allemaal en de scene was mat en totaal niet levendig, alleen Hallo Venray wist

een publiek nog in vervoering te krijgen. Ik schreef dat op in maandblad *Konfrontatie* en smeekte de songtekstschrijvers ('I am dreaming in my sleep. / My dreams are imaginations') of ze alsjeblieft een LOI-cursus tekstschrijven wilden gaan volgen. Nu bestaan vijfentwintig bands uit heel veel muzikanten en zo groot is Den Haag niet, al zal je net zien dat de vegetarische drummer bij de ene band de zanger ('kep kippe geslacht kep kippe geslacht kep kippe geslacht') is van de andere band. Ook dat geeft niet want die jongens, want het zijn altijd jongens, zijn dan wel gehumeurd maar durven nog niets te doen als ze naast je zitten. Het probleem is dat ze altijd vriendinnen hebben, die muzikanten, de meeste dan, kippen geslacht of niet. En vriendinnen willen nooit dat je iets negatiefs schrijft over hun vriendje. Ook niet als ze ook nog eens in Iets Vrijers werken waar jij nog een skinhead met spin in zijn nek op je nek kreeg. Je had het natuurlijk kunnen uitrekenen, van tevoren, als je een beetje slim bent. Maar o nee, ook dat is niet de reden.

Op een dag waren we op het strand en Royal die die dag bij Bokma in Zoetermeer had gewerkt had een fles Bols mee, die hij had ingegraven in het zand, en er stond een picknickmand, en Royal en Sefa speelden kaart, een Ghanees spel dat vlot gespeeld moet worden zoals mijn vader het nog in zijn rubriek schreef, en we renden naar de zee en weer terug en mijn moeder was er en mijn zus ook en na afloop kleedden we ons aan bij het prikkeldraad en omhelsden elkaar en de jongens gingen op de fiets weg en de dames ook en ik stapte in lijn twaalf op het Markenseplein bij Duindorp, wat de mooiste plek op aarde is, een lus van de tramlijn gaat rond het plein en in het midden zijn volkstuintjes, boven de duintoppen zie je scheepsmasten, de duinen nabij zijn nog ruig, de tram heeft op het plein een begin-of eindpunt zonder remise, er staat een kleine snackkar en de jongens zwaaien op hun fietsen en de tram begint te rijden en terwijl ik als enige in de tram zit ergens achterin mompelt bij iedere halte de bestuurder de naam van die halte, eigenlijk tegen mij alleen, al heeft hij dat waarschijnlijk niet door, pas bij het Juliana Kinderziekenhuis stappen andere passagiers in. Het is mijn tijdelijke familie, de twee Ghanese jongens, of nee Sefa was Ghanees en Royal Nigeriaans, en

ze zouden alles voor me doen, ook naar Iets Vrijers gingen we voortaan met zijn drieën en ze weken niet van mijn zijde, of ik nu wilde dansen of wat drinken of naar de plee ging, de skinhead dacht zijn kans te zien maar droop af bij het zien van die kleerkasten. Ze waren broers al waren ze formeel zwager en stiefvader, en we wisten allemaal wel ergens dat ze snel hun verblijfsvergunningen kregen en paspoorten, dat mijn moeder en mijn zus weer andere mannen leuk zouden vinden. En het riep de vraag op wat is een vreemdeling, wat is een familie, wat betekent het ergens toe te behoren daar op het strand bij Duindorp, waarom moet ik nog zeggen ik kom uit Den Haag, ik ben hier geboren, wil ik dat nog wel, wat betekent dat dan eigenlijk, ik woon hier. Mijn zus deed onderzoek naar Duindorp, die Haagse wijk in het duin verscholen naast Scheveningen. Duindorp is een arbeiderswijk maar opvallend blank. Ze kwam erachter dat er geknoeid werd met woningtoewijzingen, er was een zogeheten *white power movement* die zorgde dat Duindorp blank bleef, volgens wie alle wijken aan lijn twaalf vanaf de Stationsbuurt, de Schilderswijk, de straten rond de Haagse markt, Transvaal en het Valkenboskwartier gevallen waren aan de buitenlanders. En zij zelf bleven verscholen achter de sjieke wijk rond het kinderziekenhuis, de laatste staande dominosteen, zij zouden koste wat kost blank blijven. En daar zaten wij pal naast op het strand kaart te spelen en stonden ons om te kleden bij het prikkeldraad aan de duinrand. Het is nog redelijk goed in de pers gekomen dat onderzoek en daarna kreeg mijn zus een grote kluif, een volgend onderzoek bij de Haagse politie naar gelijke behandeling van agenten en gearresteerden. Daar is ze snel vanaf gehaald, de baas van Bureau Discriminatiezaken was een PVDA'er net als de korpschef Haaglanden, en die lui dekken elkaar bij het leven, zoals bekend. En mijn zus die ook niet de makkelijkste is, was haar baan kwijt.

Den Haag Den Haag wat ben je traag, Den Haag mijn maag. Tegenover mijn huis was de Duinwaterleiding en in het kraakpand ernaast ging Arjan Peters op bezoek. Mooie bedoening, zei de taxichauffeur die hem afzette. Peters zag er een jongen met een dik boek in een versleten leunstoel en ging de kunst bekijken, iets met ver-

brand piepschuim of zo. Daarna liep hij nog even heel Haags met zijn armen op de rug gevouwen door de Prinsessentuin naast Paleis Noordeinde. Ik las het in de krant in mijn leunstoel en keek door het raam naar de galerie aan de overkant en naar het water van de Houtzagerssingel waar de huls van een televisiescherm in lag waarop een fuut op een hoek ging zitten die heel hard fuut riep. Het scherm dobberde heen en weer maar bleef altijd op de hoogte van mijn huis, het was net alsof er geen stroming in de Haagse Beek zat. Later zwommen de Canadese zwanen voorbij. Het meisje Mo kwam wel eens daar aan de overkant en had de sleutel van mijn huis, ook al wilde ze geen relatie, want wat is dat nou een relatie, met de bakker heb ik ook een relatie. Achter het huis stond het zwembad met de glazen pui en de supermarkt met het fotokopieerapparaat waarvan de schuifdeur telkens openschoot als je er een papier op legde en Bar Ernst waar de vriendin van de uitbater danste in het multicolore van de lampen.

'Jij kan er beter niet naar terug gaan.' Als je eenmaal weg bent moet je verder, steeds blijven reizen, *don't look back, don't go back*. Misschien wist Alex helemaal niet van de tas met het dossier van de vader dat ik op een nacht opende en begon te lezen en het meisje Mo dat toen ik dat vertelde begon te rennen en als een gek doorrende en nooit meer zou stoppen met rennen, heel Den Haag door, de stad uit zou je denken maar dat kan niet, want ga je vanuit de binnenstad Zuid-West dan kom je helemaal geen stad uit, dan ren je door het Zuiderpark en de eindeloze flatwijken, door de glastuinbouw in de richting van Hoek van Holland, er is geen stad meer maar ook geen land, je kunt eindeloos door blijven rennen en je komt er nooit meer uit. We liepen een kerk binnen in Parijs en we liepen weer naar buiten. Sabrina en ik draaiden ons om en liepen weg. Maar Alex kon dat niet, je mag als West-Vlaming je rug niet keren naar het altaar, onze onverschilligheid deed hem pijn. En toch is het zo simpel, je draait je rug om en bent weg.

Guido Favié
Over 1

en nergens nog resten
rest dan nog alleen
de verlopen weg langs
in nergens gevonden
daarom ongebaand
de stilte uitgeademd
de spinsels uitgezet en gevlogen
in hemelgrijs met ongelopen tijd
waar taalgebrek dichtgeklapt vloekt
door weggesneden dromen
met kapotte bewegingen razend
in onontvankelijke tederheid

en in gespiegeld spervuur
misschien sneller ook dat
met alsmaar dagen uit het mislukt verhaal
door slijtvast gemis in taal in verraad
in onuitspreekbare idioterie
verdwijnt het oude liedje
van geluid ontdaan
in reeksen van tevergeefs verpulverd
en in verstikt lawaai weggewist
ten einde in alsmaar als

en de vertoning daarna
als hardhorende bladzijde
op commando veranderd
als windvaan en dove echo
met het overjarig taalgebrek
weer uitgekotst erna
al te rooskleurig bewerkt
als dode uitsteeksels
afgesneden tot op het bot
tot bloed stinkt vanouds
als miskraam zonder

Over 2

en vertrok
de vertrokken plaats uit
langszij het tijdpad langs
voorbij schoof
over voorbij
en verschoof
de verschoven ruimte
al te ruim
voor plaats en tijd

en liepen
herinneringen over
in herinneringen
waar ergens
nergens en nergens
ergens was
en poetsten
daar van elk
de lang geleden plaat
van waar hoe het was

de plaat verbeeldde
het beeld
door ruimte zonder lijn
begaan
maar merkte omheen
geen omheen
keerde dan in de draai
de draai tolde er
in een stip
en maakte erover
uiteindelijk een punt
uit een streep erdoor

Over 3

en als invalspunt om poëzie over de meervoudige
overdrachtelijkheden van zinnen heen te wringen
zowel via de krukkige omgang als de invalide
uitgang en pasklaar te maken met een ook
help dan jezelf service in verband hiermee
niet ingevulde retour afzender gegevens op de
voorzijde of onder en achterkant van de lichamen
te doen en bij de eventuele vermelde onnatuurlijke
ontvangsten aan te kruisen op wat daar helaas
toch nog niet van toepassing is en zoek het via
onbekend en onbemind tevens te verwijderen
ook bij een latent gebrek aan voldoende ver
splinterde polsen met knieën en elleboog
gewrichten eventueel te compenseren via
combinaties van been en vuist slagen als ook
te genereren via buitensporige overschrijdingen
en zo nodig gewoon te corrigeren bij begrafenissen

en sowieso productonderscheidingen de normale
uitvaartmarkt laten volgen en doodgewone
personen steeds uitvlakken op de registratie
papieren ook verwijderingen bij crematie grofweg
meestal gewoon toe te staan als mede ook natuur
producten nog steeds via rouwrituelen direct de
afvalkoker in te doen en gevoelens met kleurrijke
gebaren ook zeker mogelijk erbij in te frommelen
en gewoon zo gewoon mogelijk achteraf te
verdonkeremanen en ontheffingen van hieruit
met vuistregels naderhand opleggen en recht
vaardigheid en genot erbij doen via steen en been
klagen zo ook ongelijke gevoelsoverschrijdingen
erna af te zonderen ook uitstapjes van zins op te
nemen om andere affecten af te stoten en om
al deze zaken en hun bijproducten deugdelijk en
natuurlijk fatsoenlijk verantwoord te incorporeren

en eindtijdprofetieën te laten vergaan in kant
tekeningen en kastijdingen van medewerkers
die tevens te indoctrineren om hun edele boek
delen te offeren en mogelijk ontstane opstanden
te diverteren met seksuele symboolteksten ook
tegenstrijdigheden zien uit te wissen via niet
dissonante bronverklaringen mede door het
in de greep geraken van je kunt iedereen wel
denken te zijn ook met van pas te komen invasies
van zelfbeschadigingen en afkeren en als ook
de spoedtrainingen in herbeleving wel echt
gespannen ondergronds te beleven ook op zich
zelf staande zelfaandoeningen zoals in diepe
wonden te pulken en bestaande nog andere
preoccupaties hieraan voorafgaand negeren
of dit met vertelsels of spreuken zoals met
het duurt altijd zolang het duurt te blameren

Kiki Coumans

Vier dichters in een busje
Over eigenheid en verwantschappen in het werk van Eva Gerlach, Tonnus Oosterhoff, Mustafa Stitou en Menno Wigman

Wat gebeurt er als je vier dichters - niet de personen zelf, maar hun oeuvres - samen op vakantie stuurt? Als je ze in een busje zet voor een weekend in de bossen, waar ze een tijdje op elkaars lip zitten - bij wijze van spreken dan, in het hoofd van een lezer. Het is een beetje het idee van vier goede vrienden die elkaar onderling niet kennen, tegelijkertijd in je huis uitnodigen: delen ze, behalve de vriendschap met jou, iets met elkaar? Lijken ze op elkaar, vullen ze elkaar aan? Wie trekt naar wie, wie hebben elkaar nauwelijks iets te zeggen?

Uit een dergelijke nieuwsgierigheid besloot ik het werk van vier dichters een tijdlang door elkaar te lezen. De dichters zijn niet per se heel verwant of heel verschillend, ik koos ze vooral op persoonlijke voorkeur. De dichters zijn min of meer toevallig in opeenvolgende decennia geboren: Eva Gerlach (1948), Tonnus Oosterhoff (1953), Menno Wigman (1966) en Mustafa Stitou (1973). In dit rijtje zou je misschien meteen buitenbeentjes of verwanten kunnen ontwaren: staat Wigman niet verder van de anderen met zijn vormvaste poëzie? Zitten Stitou en Oosterhoff niet te dicht bij elkaar? Maar ik wilde juist zonder vooroordelen lezen, het bijeenbrengen niet te doordacht maken, de dichters gewoon een tijdje dicht bij elkaar zetten om met eigen ogen te zien welke eigenheden, contrasten en verwantschappen zich voordoen.

Eerste indruk: visueel

Zoals een eerste indruk bij personen vaak visueel is, zo geldt dat ook voor gedichten. Het werk van Tonnus Oosterhoff en Mustafa Stitou trekt in typografisch opzicht meer de aandacht dan de overzichtelijkere, regelmatigere gedichten van Menno Wigman en Eva Gerlach.

De teksten van Oosterhoff en Stitou verschillen enorm in vorm en lengte, en vallen op door hun visuele avontuurlijkheid: ze gebruiken voetnoten, Stitou streept woorden door, drukt hier eens iets vet, zet daar eens een kadertje om een gedicht heen en plaatst zelfs ergens een piepklein portretfotootje midden in een gedicht. In zijn latere poëzie is hij overigens iets 'rustiger' geworden. Oosterhoff blijft zichzelf hierin vernieuwen. In vroeger werk gebruikt hij verschillende lettergroottes en af en toe lichtere inkt, in *Wij zagen ons in een kleine groep mensen veranderen* schrijft hij zelfs met pen in of dwars door gedichten, in een niet altijd even leesbaar handschrift, weer later werkt hij veel met Paul van Ostaijen-achtige witte plekken in gedichten. Ook in zijn bewegende gedichten op internet, soms met beeld of geluid, geeft hij blijk van vindingrijkheid in de verschijningsvorm van gedichten.

Daarnaast valt in de poëzie van deze twee het intensieve leestekengebruik op. Tonnus Oosterhoff spant de kroon, alleen al in zijn laatste bundel, *Leegte lacht*, telde ik 34 uitroeptekens en - eigenlijk nog verrassender - 52 vraagtekens. Dat heeft vooral te maken met zijn veelvuldige gebruik van gesproken taal, en het opvoeren van personen die zich iets afvragen of iets uitroepen.

De poëzie van Eva Gerlach is typografisch veel rustiger. Haar gedichten zijn vaak in één oogopslag te overzien en met name in de vroegere bundels zijn de gedichten gelijk van vorm. Haar gedichten zijn heel geconcentreerd. Gerlach beent haar zinnen uit, snijdt al het overtollige weg tot er elliptische regels overblijven, zoals 'het wou maar niet over, de warmte, we vroegen ons af' of 'Het verband zei je, dat te zien en daarna te vergeten, zodat alles nieuw'. Haar kernachtigheid maakt, vind ik, de teksten des te geladener, en de soberheid van haar interpunctie versterkt de meerduidigheid. Je hebt als lezer weinig houvast aan hoofdletters, komma's en dergelijke, de trappetjes en gangetjes die helpen bij de oriëntatie in de zin, en dus moet je meer zelf je weg zoeken: je 'maakt' de betekenissen meer zelf. Zo is het in het onderstaande fragment haast alsof je de windvlaag van de voorbijzoevende man even voelt, zo druk ben je doende met het in elkaar puzzelen van de betekenissen:

Een man die fietste zo hard dat wij hem bijna niet zagen
kwam langs en riep met schorre stem pas op
maar voor wij iets konden doen was hij al weer voorbij
en voor wij hem na konden kijken was hij al zowat weg.

Spleen

Menno Wigman is van het viertal de meest vormvaste dichter, zijn gedichten bieden veel houvast door de regelmaat in strofevorm en ritme, en vaak ook rijm. Samen met veel aandacht voor klankeffecten maakt het zijn gedichten het muzikaalst, hij 'zingt' het meest:

Het is een volk van stugge gutturalen.
Het gromt en godverdomt zich door de dagen.

Als de meest klassieke dichter is Wigman ook de enige die 'och' en 'ach' in zijn gedichten toelaat: 'O jij. Je zweept de hoogste hemel op. O jij!'. Hij benoemt emoties heel direct ('zo moe') en romantische verzuchtingen zijn hem niet vreemd: 'Ik wil de hemel', 'Creperen, nee, we zullen niet creperen'.

Nu ik ze kriskras door elkaar lees, springt het contrast tussen de vormvaste poëzie van Wigman en de andere drie dichters plotseling duidelijker in het oog. Het verschil tussen klassieke poëzie en autonome poëzie is groter dan ik dacht. Een verzuchting als 'Nee, die juli bracht bepaald geen revolutie in mijn bed' (Wigman) is bijvoorbeeld ondenkbaar in het werk van Tonnus Oosterhoff. In diens werk welt ook wel eens een zuchtje op, maar dan altijd met een *twist*. In een zin als: 'O, denkt O, kon dit maar eigen maaksel zijn; het zou mijn werk net dat beetje extra geven dat het nu voorgoed moet missen' uit het lange gedicht 'Meneer met pinksteren', speelt de dichter met de 'O' van 'Oosterhoff', en niet toevallig nadat die 'met genegenheid in de poëzie van J.H. Leopold' heeft zitten bladeren. Ook elders in dezelfde bundel, *Robuuste tongwerken, een stralend plenum*, speelt hij met het dichterlijke 'O': het is de zee die 'O' roept, waarop er haast letterlijk luchtbellen in het gedicht opstijgen:

O, roept de zee in de kwal
De zee in de kwal roept o
o
o
De zwevende mond legt zich aan
om de infinitief, o, o, roepdrinkt o.

Het valt me nu overigens pas op dat Oosterhoff, als bijna-oudste van het stel, in veel opzichten het experimenteelst is: typografisch, grammaticaal ('Ouwe Truffoto heeft de mutorreclamebron geslagen') en op woordniveau (neologismen als 'roepdrinkt', 'tulpeschedel', 'zwijng'). Soms is dat op het brutale af: hij haalt regelmatig geintjes uit met de verwachting van de lezer. De titel van zijn laatste bundel, *Leegte lacht*, is bijvoorbeeld een vrij onverwachte verwijzing naar de naam van VVD -kamerlid René Leegte, en een gedicht met de titel 'Twee stellingen' blijkt betrekking te hebben op kasten in een magazijn, terwijl je grote uitspraken over de wereld verwacht.

Terug naar Menno Wigman. Nu ik hem naast Gerlach, Stitou en Oosterhoff lees, valt me des te meer op hoezeer zijn vocabulaire van walging doortrokken is. De dichter die op zijn twintigste *Les fleurs du mal* van Baudelaire vertaalde, verloochent zijn affiniteit niet, een beetje bladeren levert woorden op als 'stinkt', 'waanzin', 'creperen', 'ziedend', 'pest', 'doodsstrijd', 'fascistisch', 'jichtig huisraad', 'vadsig', 'lelijk', 'kapot', 'wrede', 'vernielzucht', 'gore', 'zieke adem', met als uitsmijter: 'zwart vocht dat uit een koelkast welt'. Zelfs als er iets moois een gedicht binnenglijdt, overheerst bij hem het besef van het tekortschieten in het beschrijven daarvan:

Oneindig wakker is ze, warm en trots en zacht
en mooi, zo mooi, ik krijg het niet gezegd.

Het is een liefde die. Het is een wonder dat.
En alles wat ik van een lichaam heb verlangd
staat voor mijn ogen naakt te zijn

Wigmans spleen betreft voornamelijk de ontgoocheling, de desillusie over de lelijkheid en verdorvenheid van het bestaan in het algemeen, en die van de hedendaagse (consumptie)maatschappij in het bijzonder. Hij giet dat in zeer treffende frasen als ‘hoe elke stap je tot een prooi verlaagt’ en ‘eerder verbaasd dat alles wat zo laag en lelijk is zo sterk en stevig staat’.

Tot mijn verrassing vindt hij medestanders in de twee meest experimentele dichters van het stel: Tonnus Oosterhoff en Mustafa Stitou, in wier werk de hedendaagse buitenwereld ook sterk is vertegenwoordigd. De poëzie van Eva Gerlach maakt wat dat betreft een tijdlozere indruk. Toch laat ook zij wel eens iemand door de Leidsestraat lopen, een patatje op straat eten of pinnen bij een tankstation; ze dicht bepaald niet vanuit een ivoren toren. Ze kiest veelal voor neutralere, niet-tijdgebonden omgevingen, zoals huizen of natuur (opvallend vaak wegen), en soms ook is de ruimte in haar gedichten geen eenduidige of zelfs reële ruimte, maar een die (deels) uit een droom- of imaginaire wereld voortkomt:

> Er is een huis, het grootst voorstelbare.
> Schrik woont er met ons in een halve vleugel
> en houdt de beste kamer voor zichzelf.

Tuincentrum Osdorp

In het werk van de jongste twee van de vier, Stitou en Wigman, is de buitenwereld juist heel letterlijk en herkenbaar benoemd, in hun werk zou je zo een dagje kunnen shoppen: beiden noemen de Burger King en V&D (al heet die bij Stitou ‘Droom & Vreesman’) en verder komen het door Wigman onsterfelijk beschreven tuincentrum Osdorp, de H&M, de ‘troostelоosheid van copyrettes’ langs, en bij Stitou bijvoorbeeld Albert Heijn en een ‘beautysalonnetje’.

Toch is de aanpak van de twee generatiegenoten heel verschillend, zoals duidelijk te zien is in twee gedichten die ze schrijven over de obsessie met ‘jongheid’, over cosmetische chirurgie en de verjongingsindustrie. Wigman, die zijn gedichten titels geeft als ‘Koop-

avond', 'Uitverkoop' en 'Koopmuziek', benoemt de hardheid van de hedendaagse wereld en zijn verbittering daarover vrij direct in het gedicht 'Lelijk zijn we':

> Te koop, te koop, de winkelstraat vergaat
> van jeugd en hoop op een gelikter hoofd,
> geliefden lopen glashard door je heen.

Stitou verwerkt dit thema in een lange monoloog van een handelaar in cosmetische diensten, met uitspraken als 'Want iedereen heeft het recht een lekker ding te zijn' en 'En geloof me, geloof je geliefde niet als hij zegt je kutje is prima schatje'. Hij besluit met:

> [...] Zeg dus maar
> dag tegen je haveloze vagina,
> wuif je morsige labia maar uit, wij
> leveren maatwerk.

Stitou spreekt geen direct oordeel uit, maar laat de wereld die hij verwonderd gadeslaat zélf spreken, waardoor hij die op een tegelijk weemoedige en grappige manier onderuithaalt. Hij grijpt de taal zelf, de manier waarop dingen worden gezegd, aan om de werkelijkheid te onderzoeken, te analyseren en zijn bevreemding erover zichtbaar en voelbaar te maken.

Readymades

De manier van werken van Stitou doet me sterk denken aan die van Tonnus Oosterhoff, die enkele jaren vóór Stitou debuteerde en met iedere bundel zijn grenzen opnieuw verschoof. Ze werken allebei veel met het procedé van de readymade, of 'sampling'. Ze gebruiken gevonden taal ('Zet je storyboard om in echte video', of 'De luchthaven is op circa twee uur rijden, er is een prima shuttle-service') en voegen die samen met andere elementen tot een heterogene tekst die zijn betekenissen niet meteen prijsgeeft. Deze gedichten *don't tell* (vertellen, benoemen, zoals Wigman veel doet), maar *show*. Al in de

eerste, nog vrij verstilde bundel van Oosterhoff past hij dat procedé toe door een gedicht zo te beginnen:

> U treft een kind bewusteloos aan
> voor een vonken sproeiende kachel.
> Wat doet U?

Erg mooi is een gedicht van Stitou (uit *Varkensroze ansichten*) dat bestaat uit (bewerkte) briefjes die zijn bovenbuurvrouw in zijn woning achterliet (‘Je koelkast heb ik een paar dagen geleden ontdooid. Het pakje boter staat nu bij mij. Er zat veel onzichtbaar ijs in.’). Stitou en Oosterhoff maken taal uit de hen omringende wereld tot een deel van hun poëtisch universum, en gebruiken de taal op een meerduidige wijze, vaak ook humoristisch. Niet zelden schemert ironie door: ‘Christenhansworst kondigt barbapappa aan: “Ditmaal verandert hij zich in een boor die in een kussen boort! Ik ben benieuwd!”’

Tonnus Oosterhoff reflecteert in zijn werk op deze manier van ontlenen, bijvoorbeeld als iemand in een gedicht aan een ander vraagt: ‘Zit je stomweg uit de *Handelspost* over te schrijven?’ (Antwoord: ‘Niet goed?’ ‘Nou, ik schrik er een beetje van.’) Het gedicht vervolgt met:

> Er is zoveel dat me pakt. Alles interesseert me.
> Ik hoor alle ritmes, ritmes in alles. [...]

Samplen is onder andere het veelvuldig gebruiken van citaten, opgevangen taal. Ook Eva Gerlach integreert nu en dan gesproken taal, maar sampling zou je dat niet zo gauw noemen. In tegenstelling tot de heterogene bouwseltjes van Oosterhoff (en in mindere mate Stitou), die alle kanten op springen, vormt de ontleende taal in haar gedichten juist een hecht geheel met de rest:

> hoe zij het washandje uitknijpt over haar voorhoofd,
> ogen dicht, ‘hoe ben ik als ik slaap’,
> zich afdroogt, één been strekt, nog juist niet omvalt.

In het werk van Menno Wigman vind ik ook een paar onvervalste readymades. De eerste is een erratum (duidelijk met ridiculiserende bedoelingen) uit een *Revisor* van 1977, en in *Mijn naam is Legioen* staat een authentiek ogend tekstje van een persoon die zich kennelijk in een paranoïde bui richt tot een ‘rodmoordenaar’, waarvan dit een fragmentje is:

> Maak dat manisch en crisofreen maar eens
> duidelijk *waar*; en schrijf mij de symphtonen
> eens op papier, *stuk verdriet & Leugenaar*.

Het gedicht is een aangrijpend en fascinerend stukje taal, maar het vertelt eigenlijk vooral iets over de persoon die dit heeft voortgebracht. Bij Oosterhoff en Stitou is er geen onderscheid meer tussen ‘eigen’ taal en gevonden taal. Hun ontleningen zijn bouwstenen van een poëtisch universum waarin ze tegelijkertijd iets over de wereld en over zichzelf zeggen.

Dieren

Als ik ze door elkaar lees, vallen me de overeenkomsten meer op dan de verschillen. Maar juist in overeenkomstige thema's zie je het duidelijkst waarin de dichters verschillen. Een voorbeeld van zo'n thema is dieren. In de stadse poëzie van Menno Wigman is nauwelijks ruimte voor dieren. Maar in de enkele gedichten waarin ze voorkomen, zeggen ze veel over zijn visie op de wereld. In zijn debuutbundel, *'s Zomers stinken alle steden*, vertelt de ik hoe hij vroeger, toen hij ‘de prins van kikkers, vlinders en libellen’ was, kevers in zijn handen liet kruipen, doodstak en ‘kistte [...] in doosjes’; hij noemt zichzelf de ‘Mengele van machteloze mieren’. Dieren vertegenwoordigen hier de pure onschuld, die, zoals zoveel in de poëtische wereld van Wigman, gedoemd is, en door toedoen van de verdorven mens wordt omgebracht.

Eva Gerlach beschrijft in een vroege bundel een vergelijkbare kinderwreedheid: wormen die in de grond onder stroom worden gezet. ‘Ik wachtte: als ze zich ontspanden trok ik ze in enen uit de grond

omhoog'. Ook zij beschrijft 'gekiste' dode dieren uit haar jeugd, maar dan meer als angstaanjagende relikwieën:

> Ik had een kistje (*Schimmelpenninck, Flor Fina, Assortiment*), daarin bewaarde ik
> wat mij angst aanjoeg: hagedissestaarten,
> een slangevel, het skelet van een boktor.

In een ander gedicht bestudeert de 'ik' mieren die vleugels krijgen: 'Ook zag ik er, die aan hun vleugels knaagden', een observatie die zó in het zwartgallige werk van Wigman zou passen.

Gerlach beschrijft dieren vaak als een betekenisvol onderdeel van de omringende wereld, dat geboeid wordt gadegeslagen:

> Er waren er zoveel, een school, ik zwom
> er overheen, ze gingen niet opzij.
> Hersens, darmen wriemelend binnenin
> heldere lichaampjes. Dat je er geen zag, nooit

Dieren vormen bij haar een aanleiding voor vragen over het leven (die overigens onbeantwoord blijven). Zo brengen pissebedden de 'ik' tot de vraag: 'hoe overwintert een dier dat zo lijkt op herinnering'. Mieren - die vaker voorkomen in haar werk - geven aanleiding tot de vraag:

> Maar de mier dan, riep ik, zijn rennen
> over de grond en hoe hij
> zandkorrels, eieren draagt,
> zijn nest bouwt onder de plant en de vrucht daarvan dan
> en de wortel die groeit in het zand?

Ook is er sprake van identificatie met dieren, door inleving in een dier of doordat er een band mee wordt aangegaan. Zo wijdde Gerlach een reeks aan de verstandhouding tussen een onderzoek(st)er en een miereneter ('Voel je de mieren als ik ze inslik ruik je de grond

als we lopen tsjaktsjak'). In een andere reeks is een 'ik' opgescheept met een ietwat duistere, haast groteske pad: 'pissend, gif uit zijn oren, bloed aan hem, hart in zijn keel', die vervolgens menselijke trekken aanneemt: 'Pad staat op, danst. Ontwaakte vulkanen zijn wratten'.

Als ik Tonnus Oosterhoff lees, zie ik dat dieren haast altijd en in veel sterkere mate menselijke trekken hebben. In *Leegte lacht* passeren achtereenvolgens een poes 'met een godsdienstige inborst' die 'in het boek der natuur' leest, een muis die zijn 'handen' tegen zijn oren houdt, en 'denkt', en een varken dat verhaal haalt. Een paar bundels eerder komt een uitermate kordate vis 'aan land om een regeling te treffen':

> De vis rechtte zijn rug:
> 'Mensen: drie wensen.'

Zo zijn er nog tientallen voorbeelden. Dieren zijn in zijn werk bovendien niet zelden dragers van wijsheid. Het poep gooiende 'aapje pietje' uit het openingsgedicht van *Leegte lacht* heeft duidelijk spirituele en filosofische aspiraties:

> Aapje pietje klom steeds hoger.
> Het ging hem niet om hoger
> maar om verder. Of eigenlijk
> om weten. [...]

Elders houdt 'de dikke vogel op mijn kinderbroekriem' er een duidelijke poëtica op na: 'Heeft ie geen ideeën dan? Jawel, beste ideeën! Maar piet vindt die zing je niet.' Met andere woorden: poëzie is er niet om ideeën te benoemen, maar om te zingen. Er moet muziek in zitten, dat weet een vogel als geen ander.

Koeiensuite

Ook in het werk van Mustafa Stitou spelen dieren een prominente rol. In zijn allerjongste bundel, *Tempel*, is het aantal runderen (koei-

en of stieren) werkelijk overweldigend. Zijn ‘Koeiensuite’ opent met:

> Waar denk je aan, Doortje,
> Wanneer je de robot betreedt,
> Zijn laserstraal je uier aftast -

Koeien (en stieren) zijn voor Stitou bij uitstek ‘bruikbaar’ vanwege hun culturele en symbolische betekenis, iets waar hij in zijn poëzie veelvuldig mee speelt. Maar zoals uit bovenstaande regels blijkt, zijn ze ook voor hem onderdeel van een mega-industrie. Net als Oosterhoff vermenselijkt Stitou de dieren en kent hij ze een zekere weldenkendheid toe. In het gedicht ‘Belijdenis’ hoort de ‘ik’ een eekhoorn spreken: ‘je dood is het eerste werkelijke dat je zal overkomen’. Elders in de bundel brengt een neerstrijkende kraai de dichter iets ‘in herinnering’, wat Stitou brengt tot de constatering:

> Van alle vogels heb ik bij kraaien het gevoel
> dat in een vogel een ander wezen, een mens
> waarschijnlijk, gevangenzit, het sterkst.

In hun aandacht voor het lot van het dier in de bio-industrie zie ik bij Oosterhoff en Stitou ook verwantschap. Een van de gedichten uit *Tempel* is een intrigerend dialoogje over een niet nader benoemde diersoort met melkkoe-potentie:

> [...] *En die bent u gaan melken?*
> Die ben ik gaan melken. We kijken ook
>
> of we er kaas van kunnen maken harde kaas,
> er is wel kaas van op de wereld
>
> maar die is meer kwarkachtig

Oosterhoff schrijft in *Wij zagen ons in een kleine groep mensen veranderen* voelbaar verontwaardigd: ‘Koeien worden als ze gedwongen elkaars merg en kop hebben gedronken bij duizenden over de kling gejaagd’, en in de laatste bundel: ‘Koeien krijgen van de wet een vijftien centimeter hoger plafond op hun tocht naar de slacht. Zo blijft ze de rug heel.’ Stitou voert een werkelijk deerniswekkende fokstier ten tonele: ‘wanneer ik het verrijdbare, zwartbonte fantoom bespring op bevel mijn stijve in de kunstschede schuif - groot genoeg voor ontgoocheling zijn mijn hersens’. Wie kan nog volhouden dat dichters niet begaan zijn met de problemen in de wereld?

Eigen busje

Zo kan ik nog talloze observatietjes beschrijven die zich aandienen bij het kriskras door elkaar lezen van deze vier dichters. Tonnus Oosterhoff die met Eva Gerlach een ‘Hendrik de Vries-factor’ deelt die hun werk soms iets unheimisch geeft; Gerlach die net als Menno Wigman een scherp oog heeft voor de duistere kanten van de mens, Oosterhoff die soms even als Wigman klinkt (‘het zaad had de kleur van oud lamplicht’). Alleen de oeuvres van Stitou en Gerlach lijken elkaar niet zoveel te melden te hebben; haast nooit riep het werk van de een een echo van dat van de ander op.

Maar daarnaast overheerst het besef van eigenheid en eigenzinnigheid van de afzonderlijke dichters, het unieke karakter van ieder van de ‘vrienden aan mijn keukentafel’. De dichters hebben allemaal hun eigen stem en aanpak: de ingenieusheid waarmee Eva Gerlach de waarneming van de ongrijpbare werkelijkheid vastlegt, de muzikale trefzekerheid waarmee Wigman zijn weltschmerz vormgeeft, de originaliteit waarmee Stitou de hedendaagse westerse wereld naadloos verbindt met oude culturen, en de fascinerende verbeeldings- en vernieuwingskracht van Oosterhoff, die water zich kan laten schamen en de darm (‘vol zenuwen’) tot ‘broer van de hersenen’ weet te maken.

Het is een weinig verrassende conclusie, maar het is mooi te zien hoe de oeuvres hun eigen weg gaan en elkaar aanvullen. De grote verschillen zijn vooral een bewijs van de rijkheid van ieders poëzie.

Zoals het samenbrengen van je beste vrienden je waarschijnlijk zal doen inzien dat je ze allemaal op een andere manier waardeert. En wat de dichters zelf van hun weekend in de bossen vonden? Ze vonden het ‘wel boeiend’, maar de volgende keer gaan ze toch liever ieder apart op vakantie.

Marieke Rijneveld
Vlaamse reuzen

Mijn moeder had iemand vermoord. Nu zat ze op kamernummer zestien, tweede verdieping, naast de tomatenplant met twee vruchtjes als verschrompelde levers. Haar buren in de gevangenis hielden van tuinieren en hadden tien jaar gekregen voor het houden van wietplanten. Het was hun taak om de tomaten water te geven maar ze liepen er alleen maar mee rond door de trappengangen. Voorbijgangers moesten fluisteren, de plant ligt te slapen zeiden ze terwijl de pot met het boompje in een jas gewikkeld in de armen van de buurman lag. Er was ook een meisje dat iedere week bezoek kreeg van twee vrouwen. Ze bonkte vaak met haar hoofd tegen de muur. Soms ging mijn moeder in de luchttijd voor haar staan zodat het voorhoofd van het meisje steeds tussen mijn moeders schouderbladen belandde en niet tegen de stenen omheining met krulletjes ijzerdraad erboven. Aan de wanden in mijn moeders kamer hingen tientallen ansichtkaarten met op de voorkant steeds dezelfde kerstboom. Ze schreef ze zelf en ik moest ze voor haar op de post doen. Met een theatraal gezicht maakte ze iedere vrijdagochtend de enveloppen open en zei: ‘Annet toch, goed mens en zo trouw. Daar zouden er meer van moeten zijn, dit soort vrouwen slaat vlinders en plakt ze vervolgens in een doosje om ze te koesteren.’

Telkens als we bloemkool aten dacht ik aan de verkoolde engeltjes en het brandende loof van de coniferen. De geur van een oude portemonnee in de kachel.

Het was de jaarlijkse kerstbomenverbranding op het veld net buiten de stad. Met mijn broer Lucas verstopte ik me tussen de opgestapelde dennen die in groepen verspreid lagen. Tussen de besneeuwde

takken door keken we naar onze ouders en vooral naar Annet, mijn moeder. Samen dansten ze om de vlammen heen en Hans, mijn vader, zoende haar in de nek. Ze giechelde meisjesachtig. We zagen ze zelden zo. Het was de eerste keer dat ik erachter kwam hoe jaloersheid voelde. Lucas vergeleek het gevoel met een slak die een rood spoor vanuit je hals naar boven trok. Waarom ik precies jaloers was weet ik niet meer, misschien omdat ik in haar nek wilde liggen of dansen wild en uit de maat, misschien was er geen reden.

Ik haalde een lucifer uit mijn jaszak en streek hem langs de zijkant van het doosje, wierp hem nonchalant tussen de dennen. Mijn vader redde Lucas tussen het brandende loof vandaan, die de hele weg naar huis toe onbewogen naar mij staarde. Door zijn reddingsactie was mijn vader de held en hij bleef maar herhalen: als ik er niet was geweest dan, dan... Steeds weer viel mijn moeder snikkend in zijn armen bij het idee, op de bank werd haar hoofd een hond, ik keek toe hoe hij haar mocht aaien en grijnzend naar mij keek.

Ze klaagde die avond niet over zijn botheid en gooide niet met serviesgoed wanneer hij ons de nacht in stuurde naar de tuin, later noemde ze dat een motief.

Mijn moeder kreeg in de gevangenis een verpakte cracker met kaas, een bruine volkoren boterham met een kuipje kersenjam, een hardgekookt eitje en een klein pakje halfvolle melk. De pakjes melk bewaarde ze net zolang tot het op de gangen zuur begon te ruiken en er iemand van de schoonmaakdienst moest komen. Ze speelde ermee als een kind met een blokkendoos. In de hoek van haar kamer stond een klein teeveetje waarop we naar series keken of kookprogramma's, samen op haar matras met de ruggen tegen de muur, mijn vingers vlochten zich in de hare. We maakten plannen voor enorme lasagneovenschalen in de vorm van de Europese landen, te beginnen bij Polen.

‘Ben je gelukkig?’ vroeg ik. Ik verplaatste een kruidentheedoosje en een tijdschrift over antieke meubels en relatieproblemen. Soms dacht ze heel lang na om uiteindelijk zwijgend naar een andere zen-

der te zappen. Iets met muziek. Ze hield van Schubert, maakte van haar arm een viool, haar hoofd wiegend in haar nek en haar ogen gesloten. Dan keek ik toe en trok mijn conclusie: ze was gelukkig. Een andere keer zocht ze zakdoekjes in de enige kast die het vertrek had met maar één la. Pas wanneer ze ze had gevonden, begon ze met lange uithalen te huilen. Niets kwam onverwachts bij mijn moeder. Alles was gepland.

Als ik op vrijdagmiddag bleef eten en ik deed mee met de dagelijkse activiteiten, zag ik hoe goed mijn moeder het met iedereen kon vinden. Na de lunch gingen we klei bakken. Ze werkte al maanden aan een mannenhoofd met strakke jukbeenderen en kuiltjes in zijn wangen, hij leek op mij. Ze gaf hem de werktitel Hans. Een uur later liet ik Hans vallen. Ik zei dat het aan de structuur van de vloer lag. Even keek ze mij strak aan, stond op en omhelsde me. Ik hield haar zo stevig vast dat ik haar ademhaling hoorde veranderen. Zoals iedere vrijdag droeg ze een hemd met een olifant erop. Mijn moeder was gek en gekke mensen werden kinderen die kleding gingen dragen met dieren erop.

Eén keer had ze de buurman omhelsd met de tomatenplant tussen hen in. Hij had verteld over zijn tuin op zolder waar ze een kweekruimte hadden gemaakt. Hoe op een dag de stroom in de stad uit was gevallen en de ventilatoren waren gestopt met blazen. De politie was op de rottende geur af gekomen en had de hele zolder doorgespit. Ze werden per busje vervoerd, hun zoon zorgde voor de katten.

Mijn moeder had hem teder over zijn wang gestreeld en ik zag hem opbloeien. Diep in mij viel een pak sneeuw, het voelde zwaar en smolt niet. Toen ik opkeek lag de buurman op de grond. De bloempot naast zijn hoofd in scherven. Geschrokken keek ik naar mijn moeder, die door de bewaking mee werd genomen. Ze zwaaide en de olifant danste.

Mijn vader hield meer van zijn konijnen dan van zijn dochters. Op verjaardagen zat hij in zijn rookstoel in de woonkamer en aaide

werktuiglijk de vacht van een Vlaamse Reus. Eén keer, toen de visite net weg was, probeerde ik op zijn schoot te kruipen. Steeds weer vergiste ik mij in de rol die hij de hele dag had gespeeld tegenover de gasten, hij had mij zelfs vriendelijk in mijn wang geknepen toen oma riep dat ik steeds groter werd en of ik dacht dat ik papa in zou halen. Koud keek hij mij aan.

'Ben jij een konijn?'

'Nee,' zei ik en keek naar de aders op zijn voorhoofd. Ze leken donkerder dan anders en hadden iets weg van de grauwe wormen in de moestuin die stil op je hand bleven liggen als je ze uit de aarde trok.

'Wat ben jij dan?'

'Ik ben je dochter.'

'Juist. Jij bent mijn dochter en geen konijn. En waar horen dochters als er geen visite is?'

'In de ren in de achtertuin.'

'Zie je, je weet het wel. Wat doe je hier dan nog?'

Ruw duwde hij mij van zijn schoot af en volgde mij net zolang tot ik het haakje van de houten deur achter mij had dichtgedaan en neerdaalde op mijn hurken. Pas tegen etenstijd mochten Lucas en ik eruit.

In de ren maakten mijn broer en ik plannen om te ontsnappen en onder te duiken. Ieder jaar werden ze spectaculairder maar zodra we mama door het raam zagen dansen, waren we de ziekenhuishelikopters en de spinnen zo groot dat ze het gaas kapot trokken als kauwgomslierten, alweer vergeten. Op woensdagmiddag kregen we luchttijd. Opa en oma kwamen dan altijd langs en wij mochten in de stad spelen. De Vlaamse Reuzen zaten weer in de ren. De laatste middag na onze wekelijkse vrijlating had Lucas mij gebeld toen ik op de fiets zat.

Hij was die nacht niet thuisgekomen. Alleen een berichtje met de tekst dat hij een nachtje naar Berlijn moest met een zakenpartner. Mijn vader werkte in een autofabriek en rook naar terpentine als hij thuiskwam. Lucas had op mijn antwoordapparaat ingesproken dat

ze papa hadden gevonden en dat ik nu naar huis moest komen. Twee straten voor mijn eigen straat hoorde ik de sirenes al. Ik dacht aan hartaanvallen en wij met z'n drieën aan zijn sterfbed, wisselde het af met een eindeloze pieptoon en dan weer het gejuich van een arts om zijn geslaagde operatie en mama die huilend van geluk in mijn armen viel omdat hij weer kleur kreeg.

Het huis was afgezet. Mannen in witte pakken liepen in en uit. Niemand mocht naar binnen. Ik zei dat de konijnen geen eten meer hadden maar dat werkte niet. Een mevrouw trok mij aan mijn arm mee en sleepte me naar een zwart busje. Mijn moeder en Lucas stapten in een politieauto met zwaailichten, wat ik eigenlijk niet eerlijk vond omdat de hele buurt op de dijk stond en mij in dat stomme busje zagen. Op de snelweg reden we twee keer naast elkaar. Ik probeerde hun blikken te vangen maar ze keken allebei strak voor zich uit. Misschien waren ze bang dat ze gingen huilen als ze mij aankeken en vader daarmee zouden opgeven.

In het busje verzon ik motieven die ik in series had gezien. Ik besefte dat ze de laatste weken niet meer gedanst hadden en dat de toevallige aankoop van een nieuwe messenset misschien niet zo toevallig was. Dat de konijnen het allemaal op hun geweten hadden, maar het was mama die het mes in eigen hand had genomen.

Na de cursus klei bakken hadden we nog een halfuur de tijd om afscheid te nemen. Samen lazen we de laatste ansichtkaarten over de konijnen die ze op de verroeste barbecue hadden gebraden, en ik glimlachte steeds weer omdat ze iets in mijn drinken hadden gestopt dat roze was en bruiste. Lucas kwam meestal op zondagmiddag en bracht dan fotoalbums mee. We bladerden door de jaren heen en lachten om de foto' waarop we uitdagend onze tongen naar de camera uitstaken en op de achtergrond onze dansende ouders en hun enige geluksmomenten. De foto' waar mijn vader te duidelijk op stond hadden we eruit gehaald want dan werd mijn moeder verdrietig en zei ze dat ik ziek was. Dat ik gauw beter moest worden

omdat ik verhalen door elkaar haalde en mij vaak voordeed als een held die zichzelf probeerde te redden met een hoofdrol in een zielig verhaal, dat ik een geurkaars was waarop langpootmuggen zich dood vlogen.

Elmar Kuiper
Vijf gedichten

Zwaluwen

Zwaluwen spietsen muggen aan hun snavels.

Een man ligt op zijn rug in het gras. Hij wil de wereld
in één zin samenvatten, maar kan niet

uit de wirwar van zijn gedachten komen. Wolken
persen zich samen tot één krop.

Zwaluwen, waarom vliegen ze
naar hun aangekoekte nesten,

net nu die man onder de wolken zijn mond openspert?

Verdriet

Morgen laat ik de wenkbrauwen van de oever fronsen,

eisen kaaimannen, vechtend in een mondje water,
hun laatste plek op.

Vandaag kan ik de rivier laten vollopen, over laten
lopen en later zal ik zeggen: wat een geluk.

Sterren

Hoe ze je bespelen, met hun glimmende
handjes en koontjes van geluk. Hoe ze de inzet
verhogen, luchtig doen over zware verliezen. Sterren,

als psychologen, als beroepscriminelen dreggen ze
eigenaardigheden uit je brein, moffelen ze
hebberigheden weg.

Sterren, waarom knipogen ze? Is hun inzet te hoog?
Maken ze zich oprecht zorgen, om hun baan,
hun gloeiende staart?

Hebben ze buikpijn, plassen ze in hun broek
als een kind bij de schoolarts?

Jij daar!
Waarom sta je hier
suf met de handen in je zakken?

Sterren. Ken je hun uitzonderlijke capaciteiten?
Houd je het droog als ze, miljoenen jaren ver,
moeten seinen met hun knijpkat, omdat hun
gemiauw te hartverscheurend klinkt?

De engel

De engel in je lijf

in je gespierde jasje, is dat lachen
man

dat pezen en spieren
ook treuzelen.

Ai ai

de witte roedel jankt
en jij hoopt

de wanhoop
te botvieren

de engel in je gespierde
jasje te laten.

De taal van de geesten

In zijn huis plakt hij de stopcontacten af.
De geesten spreken zijn taal.

En jij? Spreek jij

de taal van de geesten? Zeg hem
dat het goed is.

Zo te zijn. Gewoon de mond
open te doen.

De geesten te spreken. Zijn taal te laten.
De stopcontacten af te plakken in zijn huis.

Daan Stoffelsen
Het literair couvadesyndroom
Over bevallingsscènes, pijn, eenzaamheid, inleving

I

‘De volgende wee diende zich aan. Ik dacht dat ik doodging.’ Ik verbeterde: ‘De volgende wee diende zich aan. Pijn!’ Ik heb wel eens een bevalling herschreven, maar het werd geen literatuur.

In augustus 2012, bijna tien maanden na de eerste bevalling die ik bewust meemaakte, als vader, las ik een betoog op de website van *The Guardian*: ‘Why doesn't fiction deliver birth scenes?’ Goede kop. En de auteur, Alison Mercer, maakt een goed punt: de bevalling is een ijkpunt in het leven van moeders, en in mindere mate van vaders, het is niet zelden een fysieke, eenzame strijd, een gebeurtenis die mensen en hun omgeving definieert, op de scherpe scheidslijn van nieuw leven en bijna tastbare overlijdenskans. De bevalling is bepalend in elk levensverhaal, en waarom zou het dan ook niet in de literatuur een terugkerende meesterproef zijn?

Goed punt dus, maar waar Mercer slechts op scènes bij Margaret Atwood, Margaret Mitchell en Stephenie Meyer kwam, kom ik in de wereldliteratuur al snel ook op Hemingway, Grass en Tsjechov. In de Nederlandse literatuur vond ik alleen al bij Bordewijk, Hella S. Haasse, Kees 't Hart, Belcampo, Kristien Hemmerechts, A.F.Th. van der Heijden, Jeroen Brouwers, Joost Zwagerman, Anna Enquist,

Thomas Rosenboom, Jan Wolkers en Heleen van Royen uitgewerkte beschrijvingen.*

De variatie is groot, in perspectief (artsen en verloskundigen en een apotheker, wachtende, hulpeloze vaders langs de lijn, moeders in weeënroes, met pijn, hij, zij, wij, ik), in toon (paniek, berusting, strijdlust), in intensiteit, in lengte, in realisme. De beste van die scènes tonen de mens in zijn volle kwetsbaarheid, de pijn in al zijn felheid, beelden, zinnen en woorden in hun krachtigste vorm. Ze roepen een plaatsvervangende baringspijn op: de passant wordt patiënt. De lezer is erbij.

Ik was erbij, met die vaststelling begint dit essay. Maar ik lag daar niet. Ik moest het aanzien, ik moest het lezen. Welk verschil maakt dat?

II

> Door de pijn, het vele schreeuwen en het kreunen raakte ze afgestompt. Ze hoorde, zag, praatte soms, maar begreep niet veel en besefte alleen dat ze pijn had of straks pijn zou krijgen. Voor haar gevoel was de naamdag al heel lang geleden, niet een dag, maar een jaar, en duurde haar nieuwe, pijn lijdende leven langer dan haar kindertijd, haar kostschooltijd, haar studietijd, haar huwelijk en zou het nog heel lang, nog eindeloos doorgaan.
>
> [...]
> In de avond verrichtten twee dokters - de een benig, kaal, met een brede, rossige baard, de ander met een donker, joods gezicht en een goedkope bril - bij Olga Michajlovna een of andere opera-

* Op http://www.revisor.nl/tag/de-bevalling staan de geraadpleegde boeken. Hier wil ik in ieder geval *Nieuw leven. Geboorte in fictie* (2012) noemen, dat, samen met suggesties van bekenden op Facebook en Twitter, de basis leverde voor mijn corpus. Verder dank ik in het bijzonder Ewoud Sanders, en mijn eigen verloskundige.

tie. Dat vreemde mannen haar lichaam aanraakten liet haar volkomen koud. Ze had geen schaamte meer en geen wil, en iedereen kon met haar doen wat hij wilde. Als iemand haar op dat moment met een mes had aangevallen, of Pjotr Dmitritsj had beledigd, of haar het recht op het kleine mensje had ontnomen, dan zou ze geen woord hebben gezegd. [A.P. Tsjechov, 'Het naamdagfeest' (1888), in de vertaling van Anne Stofel (2006)]

- Wat? Waarom? Wat is er aan de hand? Het doet zo'n pijn. [...] Zeg me wat er is!
Ze legde een arm om Anna's schouders, hield een hand in haar hand. Ze voelde het trillende lichaam verkrampen. Te veel pijn.
[...]
Anna ademde en perste. Pas later zou ze beseffen hoe hard de jonge vrouw in haar handen had geknepen. Ze kneep terug, tot haar vingers dezelfde hitte voelden. Hetzelfde verlies. [Gustaaf Peek, *Armin* (2006)]

'Mijn hele lijf zit in mijn onderbuik, elke zenuw, al mijn bloed. Ik ben pijn. Korte momenten van geen pijn tussendoor. Ademhalen. Iemand bet mijn gezicht. Iemand geeft me een hand. Ik knijp een hand. Samen met de hand ga ik de wee in. Laat maar zakken, laat maar komen. Ik zit in een cocon van pijn. Ik adem in stootjes, ik hijg, wee na wee. Ik laat zakken, duw zachtjes mee, zit in een cocon. Plots wordt de cocon meedogenloos opengescheurd. Energie gulpt door mijn lijf. Ik klem mijn tanden op elkaar, bal mijn vuisten, span mijn lichaam. Ik duw. Ik duw al mijn ingewanden naar buiten. Ik duw het bloed mijn aders uit. Ik vermorzel de hand in mijn hand. Ik word opengereten, opengescheurd. En dan is er geen pijn meer. Mijn onderlichaam davert tegen de bodem van het bad, mijn tanden klapperen, ik kan mijn lichaam niet onder controle houden. Ik laat de hand los en geniet van geen pijn. Het is erg stil. [Kristien Hemmerechts, *Een zuil van zout* (1987)]

> Ik hoorde iemand gillen. Heel hoog en heel hard. [Heleen van Royen, *De gelukkige huisvrouw* (2000)]

Tsjechov is te mooi om over te slaan in dit stuk, dat zich verder op Nederlandse literatuur zal concentreren, vanwege de ouderdom en het realisme. De reeksen "hoorde, zag, praatte soms, begreep niet veel, besefte alleen" en "kindertijd, kostschooltijd, studietijd, huwelijk" geven ritme en lengte aan de passage. Ze beschrijven niet alleen, maar tonen ook in de zinsopbouw de terugkerende en niet-aflatende klappen die de vrouw moet doorstaan. Tsjechov hanteert een personaal perspectief. Dat creëert afstand, maar die afstand klopt, hij voelt als de afwezigheid van de vrouw, als een verdrietige onverschilligheid. Het kind wordt dood geboren.

Peek vertelt het verhaal ook personaal, maar dan vanuit de verpleegkundige die deelt in de intense ervaring, die terugknijpt. Dit is hoe de eenzaamheid van Olga Michajlovna tegengegaan zou kunnen worden: gewoon een hand in haar hand. Peek hanteert een neutrale, bijna kleurloze, precieze taal (geen "schaamte", geen "wil"). Bij hem niet de bevalling zelf, maar de verbinding tussen twee vrouwen, de hitte en heel omineus dat "verlies". Moeder en kind leven immers - nog wel.

Hemmerechts beschrijft juist wel die fase, waar Peek volstaat met "Anna ademde en perste", en haar ik is de eindeloze pijnfase voorbij die Tsjechov beschrijft, we zitten er middenin, de uitdrijving is begonnen: eindelijk actie. De vage gemoedstoestand van Tsjechov vertaalt zich bij Hemmerechts in een grammaticale onbepaaldheid ("iemand", het lidwoord bij "hand" en "cocon"), en ook in de weëe zorgfrasen ("samen", "laat maar komen", "stootjes"). Maar in de afwisseling, als van wee en rustpauze, zit de kracht van de scène: pijn en geen pijn, bepaald en onbepaald, oudtestamentisch geweld en samen: "Ik vermorzel de hand in mijn hand." Maar het is erg stil - ook hier een doodgeboorte.

Stil is het niet, stil is het nooit bij Van Royen. De aanloop naar dit moment duurt pagina's lang. De verlostang wordt ingebracht. Weer dat onbepaalde "iemand". Vergelijk het met "een of andere ope-

ratie", een formulering die Tsjechov niet uit onwetendheid - hij was arts - maar doelbewust gebruikt, vergelijk het met Hemmerechts' 'iemand' en 'een'.

Lees het als de vervreemding van die ene persoon in die ene toestand, als een moment buiten de ervaring. Als er zijn, en niet zijn.

III

Kan het zonder pijn? Kan het zonder het woord 'pijn'? Ja, ontdekte ik toen ik ook een paar streekromans aan mijn corpus toevoegde, dan gaat het bijvoorbeeld over 'het bleke meisje dat het in het grote slaapvertrek zo ontzettend hard te verduren had. Na lange, lange uren zou de spanning toch breken en de opluchting kende geen grenzen toen Beatriz het leven schonk aan een welgeschapen, flinke zoon'. [Gerda van Wageningen, *Laat je door niets verontrusten*, (1982)] Nou, zo voel je de onrust, het hard verduren, de spanning en de opluchting wel. Of aan de andere kant van het spectrum Richard de Nooy improviserend op Facebook, toen ik er de vraag stelde naar bevallen zonder 'pijn': 'Het aardse lijden. De oerkwelling. De woeste scheppingswraak. De diepe klappen, stoten, bliksemschichten, mortierinslagen van het verzengende leven. Godverdeoerkut. Brandendevleeshel.'

Waarom zou je zonder 'pijn' willen? 'Ze denkt aan het moment dat de pijn zich samenbundelde en hij geboren werd. Het was niet een soort pijn die ze kende, van een schaafwond, van wanneer je je stoot, van een verdoving bij de tandarts. Die spuit die in je gehemelte prikt. Het was groter dan pijn.' [Jan van Mersbergen, *Zo begint het* (2009)] Omdat het woord blijkbaar tekortschiet. Baringspijn is groter dan pijn, voorbij de pijngrens. Het is ook niet precies. Deze pijn is anders dan schaafpijn, stootpijn, prikpijn, dus wat zegt dat woord me dan? Het beschrijft, het omschrijft, het toont niets, het maakt niet invoelbaar. Het is als rouw, als liefde, ziekte, verdriet, grote woorden die te individueel ingevuld worden om nog iets over

te brengen. Het is een woord dat eenmaal uitgeschreven niet meer doet inleven.

IV

Maar dat is het gekke. Pijn is wel anders. Het is geen streekroman-woord, het is kort, krachtig, hard, als een scheut, een steek. En het was ooit wel heel precies. In het Vroegmiddelnederlands stond het juist voor barenspijn. ‘In pinen gaen’, gaan bevallen. ‘In pinen sijn’, bevallen, een kind krijgen. En ‘wee’ zat al in hetzelfde betekenisveld, als in ‘wee te doghene ende pine’, wee en pijn te ondergaan.

Dus wee na wee pijn benoemen, dat gaat blijkbaar zonder dat je je eraan stoort. Het werkt beter dan ‘Ik dacht dat ik doodging’, al was het maar omdat de ik niet denkt, maar ervaart. Ondanks zijn leegte en kaalte en universele toepasbaarheid klopt het woord, tijdelijk, in afwachting van een context en een verdieping, van de klappen, de stoten, de cocon. De hitte.

‘Pijn’ is een vaak terugkerend woord in Rosan Hollaks *Scherptediepte* (2012), waarin onder anderen een gehandicapte, een bokser en een barende vrouw geportretteerd worden. Maar dat viel me pas op toen ik in een digitaal bestand de bevallingsscène doorzocht. In het verhaal van de bevalling valt het woord slechts driemaal.

> Toen het donker begon te worden, gilde ze dat ze bang was. De pijn. Het was te veel. Hoorde dit? Waarom wist ze dit dan niet? Ze begon te ijlen, bleef dezelfde woorden herhalen. Dit kon niet, het kon niet, het kon niet. Kruipend op handen en knieën. Echt bizar. Het werd een cadans, een ritme. De woorden begonnen zich in mijn hoofd vast te zetten.
> Di-ko-ni-di-ko-ni-di-koni. Goede beat.’

Hollak kiest voor het perspectief van de aankomende vader (beroep: dj). Hij is de verteller, en hij rapporteert heel realistisch: korte zinnen, amper persoonsvormen, directe rede. Maar het kindje komt

nog niet, het is nog niet zover, en Hollak draait de volumeknop van de hij weer open: ‘Echt bizar.’ En: ‘Goede beat.’ Een treffende analyse van haar ijlen, en een passende karakterisering van de vader: onconventioneel, fris, én lomp. Als je verder zoekt op ‘pijn’, wordt dat nog helderder: ‘In de taxi lag Mila zwetend tegen me aan, opgerold, met haar nagels diep door de stof van mijn broek heen in mijn benen. Het deed fuckin' pijn. Maar ik zei niks. Ik moest toch ook iets voelen.’

Je hebt pijn en pijn. Je krijgt wee. Je voelt smart. Je hebt zeer. De termen verhouden zich tot elkaar, maar ze zijn niet identiek, en het lijkt alsof Hollaks verteller dat onderscheid niet kan maken. Karaktertekening weer, subtiel, treffend.

Ben ik die man?

V

Die vraag stelde Joost Zwagerman zich in zijn alternatieve Boeken-weekgeschenk *Tomaatsj* (1996), een hilarisch consequente uitwerking van het ideaal van het samen bevallen:

> Terwijl we met de aangeleerde ademhalingstechnieken iedere wee tot een goed einde probeerden te brengen, zag ik kans om me over die pijn te verbazen. Dit was het dus. Dit was de blender, het ‘uit elkaar knappen’. Ja, dit was het. Je had geen pijn, je werd de pijn. De pijn ging over de pijngrens. In overeenstemming hiermee traden wij buiten onze gangbare fysieke begrenzingen. Zoiets zag ik tenminste bij Anneke gebeuren, zeker wanneer de weeën lang aanhielden en zij kreunend en hoofdschuddend haar ademhaling in bedwang probeerde te houden. Door te puffen en te blazen maakte ze van die wee een gedaante, een naamloze schim die op een gegeven moment als een geest uit de fles haar lichaam via haar mond verliet. Hierna legde ze de wee, de geest, de schim, met een laatste ademstoot voorgoed om.

Wij, schrijft Zwagerman, en inderdaad, Joris ziet de weeën bij Anneke, maar hij heeft zelf ook weeën. Het Couvadesyndroom heet dat, en meestal beperkt het zich tot vergelijkbare zwangerschapsklachten (rugpijn, misselijkheid, slecht slapen, gewichtstoename). Zwagermans beschrijving heeft wortels in de werkelijkheid, geoogst met de goede bedoelingen van de moderne zwangerschap, uitzonderlijk goed voorbereid (ademhalingstechnieken), met een sterk beeld (het bevallingsspook). Maar om de Couvade over te brengen op de lezer is meer nodig. Hoe een personage zich tot pijn verhoudt, hoe die pijn zich verhoudt tot de pijngrens, dat is analyse. Hoe de ik zich in wij metamorfoseert, dat is humor. Het is beschrijving, iets wat de ratio raakt, niet het ruggenmerg.

Ik voel het niet. Ik ben die man niet, en ik ben zeker die vrouw niet.

VI

Waarom zou ik dat ook willen? Romans uitpluizen, scènes isoleren en er dan alles van te eisen wat je literatuur kan vragen? De juiste woorden, en niet te veel, de juiste toon, het goede tempo. Om te begrijpen? Om te helpen? Om te delen in dat heldendom?

Er zijn apparaten die weeën simuleren met stroomstootjes. Er zijn handboeken. Er is acceptatie.

VII

Ik heb moeite te accepteren dat literatuur dat niet vermag. Waarom dan niet?

Raken die scènes mij niet omdat ze onrealistisch zijn? Want dat is het niet snel: geen pijn is hetzelfde, geen bevalling is hetzelfde. Voorweeën kunnen langer duren, de ontsluiting korter, de uiteindelijke uitdrijving kan een vloek en een zucht zijn. De voorbereiding varieert van optimaal (Zwagerman) tot knullig (Van Royen). Elke

vrouw beleeft het anders. Zelfs het afdwalen, zoals Tsjechov dat beschrijft, is waarheidsgetrouw. En de helderheid waarmee Olga Michajlovna haar artsen portretteert, dat ook. A.F.Th. van der Heijden, in *Het leven uit één dag* (1988), dat drie maanden na de geboorte van zijn zoon verscheen, laat zijn bevallende hoofdpersoon wegkijken:

> Acht lange meiden speelden basketball. [...] Van eentje sprongen telkens de zware borsten omhoog, alsof dié het netje in wilden in plaats van de bal. Ik had wel wat anders aan mijn hoofd dan op het spel te letten. De weeën gingen door. [...] Op een gegeven moment kregen ze ruzie en moesten ze door de ordedienst uit elkaar gehaald worden (denk niet dat ze niet kunnen bijten en krabben, want dat kunnen ze, die langgestraften). Toen niet - niet bewust, bedoel ik - maar nu, veel later pas, zie ik ze staan ruziën. Wat ik vooral voor me zie zijn die rare schaduwen tussen hun voeten. Alsof het de schaduwen van tot een prop verfrommelde lijven zijn, waaruit af en toe een arm losschiet.

De tot een prop verfrommelde lijven voorschaduwt zijn beeld van de pasgeboren mens, ‘die gezwollen, zwaar neerhangende ledematen, [...] een bos peen, of meer nog [...] een tros bleekblauwe worstjes die ik een keer bij de slager in de etalage zag hangen’. Smakelijk. Maar het kan extremer. Anna Enquist, in *Contrapunt* (2008) ziet bij de aankondiging van de tangverlossing (‘Het is net het dekseltje van een jampot’) een heel andere scène voor zich:

> Ze had een gedekte ontbijttafel voor zich gezien in een landhuis op de Veluwe. Benen servetringen en zilveren deksels op de jampotten, met een inkeping erin voor de lange lepel. De gynaecoloog als klein, maar al volkomen bekakt jongetje op een hoge stoel aan tafel geschoven.’

Het beeld is niet realistisch, het afdwalen wel.

VIII

En afdwalen doe je mee. Zo'n gekke scène heeft effect: vertraging. Om een hele bevalling, van voorweeën tot en met geboorte, in de echte tijd te beschrijven, heb je al snel een flinke roman nodig. En dat is dan een ongecompliceerde bevalling. Parallel aan zoals bevallingen herinnerd worden, zoeken schrijvers manieren om samen te vatten (‘Pijn!’, Enquist: ‘doodop al van urenlang pijn en onrust’), om de tijd te verkorten, om de aandacht af te leiden van de strijd op het bed. Op scènes van een of enkele pagina's werken de woordreeksen van Tsjechov en de beelden van Van der Heijden en Enquist zo. Maar op hele boeken zie je de afwisseling tussen hoofdstukken in de tegenwoordige en verleden tijd bij Zwagerman en Van Royen, en bij Hollak tussen haar harde, met tl-licht beschenen werkelijkheid van de bevalling en zijn rozige, met beats en partydrugs verzachte ervaringen als dj. Pijn - geen pijn.

Geen pijn, en dan zet Enquist het volle drama met klemtoontekens in, wat verhult dat het slechts om een kleine ingreep gaat:

> Mééwerken, dat nooit. De inkeping maakte hij in háár, gewoon, zonder verdoving, met een schaar. Verbijsterd en verslagen had zij alles ondergaan. Op het laatst was ze ervan overtuigd dat ze op de verlostafel zou sterven. Het was in orde; doe maar, dacht ze. Het kind wil niet, ik wil niet - en toch gebeurt het.

Het gebeurt, en de vrouw heeft verloren, een eerste slag in de strijd die ze zal verliezen, de strijd om haar kind bij zich te houden. Dat martiale beeld, op leven en dood, zie je in menige scène terugkeren. ‘Geweld, dat is het, geen pijn,’ schrijft Fleur Speet op Facebook, in reactie op Richard de Nooys improvisatie, ‘Het is een oefening in omgaan met buitensporig geweld.’ Een aanval, maar dan van binnenuit. Enquists hoofdpersoon is verslagen, die van Hans Münstermann, in *Ik kom je halen als het zomer is* (2010), begint net met vechten.

> Het plafond spreidt zich boven haar uit als het witte doek waarop alles zichtbaar zal worden. Het lijkt of iedereen deze geboorte zal zien en meemaken. Roerloos ligt zij op bed. Ze ziet de handen die haar lichaam zullen aanraken. Handen die klaar zijn om het leven vast te pakken. In haar buik is de rust definitief verstoord. Je zou kunnen zeggen: haar kind is op weg gegaan om zijn moeder te verlaten. Ze is nu helemaal helder en hoopt dat het snel zal gaan. Dat het leven ineens tevoorschijn komt, zoals een kind van een glijbaan omlaagsuist. Maar ze weet dat elke centimeter bevochten moet worden. Het moet heel precies en geduldig gebeuren, zucht voor zucht, stapje voor stapje, als de koorddanser op zijn slappe koord. Ze voelt hoe langzaam haar lichaam zich opent, en hoe met de ontsluiting van haar lijf de pijn groeit. Pijn die haar doet zuchten en kreunen en grommen.

IX

Zo gaat het, Münstermann beschrijft het adequaat. Die verstoring, het kind op weg, de centimeters, de precisie, het geduld, de opening, de pijn, het zuchten, kreunen, grommen - het klopt. Maar ik sta ernaast, of eigenlijk bij het raam zoals Tsjechovs Pjotr Dmitritsj, aan wie Olga zag dat hij ‘eraan wende binnen te komen, lang bij het raam te staan en weer weg te gaan’. Münstermann mag de komende pagina's steeds meer aan de oorlog (het is 1941) refereren, ik heb het gevoel dat ik een krantenartikel lees over hoe het slagveld erbij ligt. Ik ben er niet.

Het is wonderlijk hoe niet het woord ‘pijn’ zelf me op afstand heeft gezet, maar de vele pogingen de pijn te beschrijven en om te leiden. Zoals Enquist zich overschreeuwt, Van der Heijden kletserig wordt, zo fluistert Münstermann te veel, hij maakt de ervaring indirect. Die vaststellingen maken realisme irrelevant. Münstermanns Marianne is helder, dat wil ik wel geloven, ze hoopt, ze weet, ze voelt, ze presenteert een beeld van de bevalling waar ik naar kijk. Ik onderga het niet.

X

Ik heb moeite het te accepteren, omdat ik geloof in een taal die de ervaring vertaalt zonder eraan af te doen, in een literatuur die toont en ruimte geeft aan een eigen begrip van een tekst. In een literatuur die woord voor woord, zin voor zin doordacht en effectief is. Ik geloof in meer dan informatie. Ik geloof in goed lezen, en ik kan niet ontkennen dat ik het dan ben die de poging daartoe doet. Deze tekst gaat ook over zijn schrijver. Maar slaat het dan meteen nergens op?

Goed, literatuur is er ook om de gebeurtenis groter te maken, de wereld te betrekken bij het detail. Om beelden toe te voegen aan de kale werkelijkheid. Maar mag literatuur me niet ook betrekken bij wat er gebeurt in dat boek? Mag literatuur niet knijpen? En hoe moet dat dan? Münstermann:

> De barenswee overvalt haar nu met al zijn macht. En de koorts, met alle aan stukken rijtende waanzin van iemand die elke controle verliest. Clark Gable wordt verzwolgen in dit dolgedraaide kraambed. Hij met zijn glimlach. Dit hier gebeurt echt. Dit is geen grap. Dit hier is de hoogste ernst die er bestaat. Niemand kan deze pijn verzachten. Geen ster. Geen film. Geen circus. Haar vrouwelijkheid wordt uit elkaar gescheurd.

Kort. Ernstig. Vreemd.

XI

Maar weer niet zo direct dat je zelf oxytocine aanmaakt, de controle verliest. Er is te veel beeld, te weinig werkelijkheid; overvallen, rijten, verzwelgen, scheuren gebeurt in literatuur, het is niet iets wat je meemaakt.

Neem ook de afleidingsscènes, neem de beeldspraak. Hoe realistisch en knap De Nooys Facebooktirade ook moge zijn, hij raakt me niet. De hyperbolen reiken te ver. ‘Ik dacht dat ik doodging’ is me te

dramatisch. Zelfs Hemmerechts, die de perfecte scène lijkt te hebben neergezet, brengt die weëe cocon in die me alsnog in de weg zit.

Ja, welke schrijver schrijft een bevallingsscène zoals ik hem lees? Los, zwaar, precies, als levenservaring? Is mijn eis onredelijk? Hollaks verhaal gaat meer over de vader dan over de moeder. Peek gaat het om de verpleegster. De bevalling is slechts een tussenstation. Maar het merendeel van de schrijvers die ik erover lees, lijkt zich wel bewust van de waarde, het belang van zo'n gebeurtenis, en amper van of het meer dan dat moet zijn. Het lijkt wel alsof ze het nastreven, een bevallingsscène om te bekijken veeleer dan te beleven, als symbool, als een slap aftreksel van die krachtige scène van Bordewijk in *Karakter* (1938) waarin Katadreuffe geboren wordt:

> Hij zag onder zijn instrumenten het bedwelmde meisje verwelken. Zij sloeg in een uur het tijdperk der volwassenheid over, hij vreesde voor het hart, maar het hart bleef heel gezond. De zieke deed niets dan snel verwelken, gelijk een bloem in gifgas. Tegen alle zekerheid hoopte hij dat het bij zou trekken. Niets daarvan. Ze had alleen den fellen, ernstigen, den ras-blik gered uit de ruïne van haar jeugd.

Ja, de bevalling als middel. Niet om de ervaring over te dragen, maar om in bloed een voorspelling uit te schrijven. Wee u!

XII

Een slap aftreksel, zeg ik, want Bordewijk beschrijft geen menselijke ervaring, maar een levensreddende operatie. Bordewijks Joba is ‘onder zijn instrumenten’, nadrukkelijk niet ‘onder zijn handen’. Hij trekt haar bevalling ook de loopgraven in, waar het gifgas slachtoffers maakt. Het is, net als bij Enquist, een verloren slag in een slepend conflict. Het is, om Hemmerechts' tegenstelling weer op te pakken, uitsluitend pijn, niet geen-pijn. Wel een kind, geen troost.

Nee, voor troost hoeven we deze scènes niet te lezen. Kijk naar

de handen. Doelgericht bij Münstermann (de scène besluit met een snelle handdruk van de arts), vermorzeld bij Hemmerechts, en bij Peek is het terugknijpen het voorspel voor ‘hetzelfde verlies’. Al overleven moeder en kind dit strijdtafereel, de verwelking en ten slotte de dood zijn al gegeven. Dát is de voorspelling.

En vader blijft alleen achter, lees Jeroen Brouwers, *Joris Ockeloen en het wachten* (1967). Of zie de vaders vertwijfeld bij Van der Heijden of Tsjechov. Dan is de ‘fuckin' pijn’ bij Hollaks vader in spe mooi meegenomen: je kunt tenminste nog iets voelen.

XIII

Zelfs als je, zoals bij Kristien Hemmerechts, zoals bij Peek en Hollak, een moment gedeeld hebt in de intensiteit, als je onderdeel bent geweest van een geslaagde meesterproef, zelfs dan blijf je als lezer alleen achter. Pijn is, zoals seks en dood, slechts een vluchtig symptoom van dat ene grote dat alle goede literatuur bepaalt: eenzaamheid.

Dat moet het voornaamste misverstand zijn dat aan mijn lezen voorafging: dat pijn, dus ook baringspijn, universeel is, ook door mij, een man, invoelbaar is. Dat is niet zo. Het is groter, voorbij de pijn die ik ken. Nee, dan eenzaamheid. Je kunt haar weglachen, zoals in *De gelukkige huisvrouw*. Je kunt haar meemaken, 33 pagina's lang in ‘Het naamdagfeest’. Die eenzaamheid voel ik. Als vader, als lezer. En je weet niets, maar je weet: ik kan niets anders dan terugknijpen.

Eva Meijer
Hoe we licht meten

Er vliegt een kleine blauwe vlinder door het open raam naar binnen. Ze merkt hem niet op. Ze zoekt naar de juiste woorden. ‘Het is een soort monster dat altijd onverwacht komt en me onderuithaalt. Het maakt me volkomen alleen. Hoe zou jij het omschrijven?’

‘Ik zou het geen monster noemen. Ik ben het zelf. Het komt niet van buiten, het is niet vreemd.’ Ik aarzel. ‘Zelfs op de momenten dat ik niet in de schaduw leef, is het aan de binnenkant van mijn huid aanwezig. Als een doffe donkere plek, uitgesleten door eerdere episodes.’

‘Het is waden door drijfzand. Met elke stap, elke tegenbeweging druk ik mezelf er dieper in.’ Ze houdt haar hoofd scheef om me beter te bekijken.

‘Het is een einde dat zichzelf herhaalt.’

Ze schudt haar hoofd. ‘Nee, het is het moment voor het einde, waarop je weet dat het komt en er bang voor bent, en dat voortdurend.’

De vlinder gaat op haar bovenarm zitten. Alsof hij daar hoort, eindelijk zijn plek teruggevonden heeft. Ze lijkt zo gaaf, als ik een vlinder zou zijn, zou ik daar ook gaan zitten. In een reflex veegt ze hem van haar arm, het dier vliegt op, de vleugels van vlinders zijn makkelijk te beschadigen maar er lijkt niets beschadigd. Ze glimlacht en ik kijk weg. ‘Wil je koffie?’

We hebben elkaar zeven maanden geleden ontmoet op een forum. Ik werk aan een artikel over de fenomenologie van depressie en ik was op zoek naar ervaringen. Zij was degene die kon formuleren, die begreep wat ik bedoelde. Na een aantal maanden mailen stelde ik voor dat ze naar me toe zou komen. Ze schrijft proza en het leek

me interessant om samen te werken. Ik betaalde haar reis omdat ik daar geld voor heb en zij tijd heeft om te reizen.

Ze ziet er anders uit dan op de foto bij haar profiel - levendiger, jonger. Nonchalanter. Haar zwarte schoenen zijn te groot voor onder de oude zomerjurk die ze draagt en ze is niet echt blond, haar uitgroei is donker. Ik zie er misschien ook anders uit. Ik had een foto van mezelf van tien jaar geleden gebruikt. Het is een van de weinige foto's waarop ik niet streng kijk - mensen zeggen altijd dat ik wel goed op foto's sta maar zo streng kijk. Ik wilde op het forum vriendelijk en vertrouwenwekkend overkomen, als iemand aan wie mensen dingen willen vertellen. Ik zie er niet veel ouder uit dan tien jaar geleden. Ze had zich vast ook een beeld van mij gevormd en ik zie er saai uit, grijs.

In de kantine kom ik Hedwig tegen. Hedwig onderzoekt de morele betekenis van intenties. Ik vraag haar wat ze van mijn overhemd vindt.

‘Prima, gewoon een leuk hemd. Netjes.’

Ik kijk teleurgesteld.

‘Een prima hemd, niks mis mee. Hoezo, moet je ergens naartoe?’

‘Ik heb bezoek. Van een meisje.’

‘Een meisje nog wel.’

‘Een vrouw, weet ik het.’

‘Ik plaag je. Je ziet er goed uit. Heel aantrekkelijk. Maak je geen zorgen.’

‘Dank je.’ Ik draai me om en stoot mijn scheenbeen tegen de tafelpoot.

Ze lacht en loopt de keuken uit. ‘Succes, mop, ik hoor het morgen wel.’

Als ik terugkom, staat ze bij het raam te roken, de zon schijnt op haar haar. Ik geef haar een beker koffie, me bewust van de ruimte tussen ons. Lichamen zijn onhandiger dan woorden, preciezer ook, ze tonen altijd meer dan we willen. Ze vertelt dat ze die ochtend bijna het vliegtuig miste omdat haar trein vertraging had. Toch was ze op tijd, we wonen in uren uitgerekend helemaal niet zo ver van elkaar.

Haar geschreven Engels is vlekkeloos maar als ze het spreekt, kan ik horen waar ze vandaan komt.

Ze wijst naar het schilderij met de paarden dat naast de boekenkast hangt. ‘Als kind heb ik veel paard gereden. Toen ik ging studeren, stopte ik ermee.’

‘Iemand maakte dat voor me toen ik voor het eerst opgenomen werd.’ Het gebeurde alweer bijna dertig jaar geleden. Ik was net afgestudeerd en ik wilde met mijn handen werken. Een vreemde uitdrukking, alsof alleen de handen werken en niet het hele lichaam - ik wilde juist met mijn hele lichaam werken. Ik wist nog niet wat ik na de zomer zou doen, ik wilde er niet over nadenken, ik vond dat ik even genoeg nagedacht had en wilde het studeren van me afschudden. Maar ik kon geen werk vinden op het land, dus ik ging naar het huis van mijn ouders om zoals ieder jaar sinds mijn vijftiende op de bank in de naburige stad acceptgiro's te sorteren. Mijn collega's op de bank plaagden me met mijn graad in de filosofie, door het raam van de bus zag ik het gras iedere dag geler worden. Alles leek precies op het jaar ervoor.

Terwijl ik praat maakt ze aantekeningen, wat me ontroert, alsof je dit verhaal niet gewoon kunt onthouden. Ze neemt af en toe een slok koffie, haar gezicht blijft geconcentreerd. Misschien kom ik in een verhaal terecht, het lijkt me prettig om op die manier bewaard te worden.

De dagen dikten in, werden taaier en stroperiger, ik kreeg moeite met opstaan, mijn gedachten dikten parallel aan de dagen in, met toenemende snelheid, tot ik op een ochtend niet meer in staat was om uit bed te komen. Wat me het meest had getroffen was het verlies van betekenis - dat er geen enkele reden meer was om op te staan en me te bewegen. Mijn ouders maakten zich zorgen, haalden de dokter erbij. Hij zei dat het mijn leeftijd was, dat ze niet te zacht voor me moesten zijn. Mijn ouders waren zachte mensen.

‘Het werd steeds erger. Ik kon niet meer slapen, liep 's nachts uren door die kamer, kreeg pillen om te slapen, spaarde ze op.’

Iemand klopt op de deur. Ze schrikt en laat de gele beker met koffie vallen. Hij breekt als hij de grond raakt, de koffie vormt een vol-

maakt ronde plas naast haar schoenen. Hedwig steekt haar hoofd om de deur. ‘Heb jij misschien een nietapparaat?’ Ze kijkt naar mijn bezoeker, stelt zich voor, stapt in de koffie.

‘Hedwig komt uit Duitsland,’ zeg ik, terwijl ik haar het nietapparaat overhandig en de gang op dirigeer. Op de wc haal ik een paar papieren handdoekjes. Als ik de kamer weer in kom, vraag ik of het wel gaat. Ze neemt het papier van me over en dept de koffie op. ‘Met mij gaat het goed.’

‘Wil je een nieuw kopje koffie? Het geeft niet hoor, dat die beker kapot is, alle bekers hier zijn oud.’

Geïrriteerd schudt ze haar hoofd. ‘Misschien is het goed om het nog even over dat stuk van jou te hebben. Ik wil vanmiddag graag de stad in, nu ik er toch ben.’ Dan glimlacht ze, misschien was ze niet geïrriteerd maar voelde ze zich ongemakkelijk. ‘Misschien wil je wel mee? Ik was van plan om naar het museum te gaan.’

Als we een opzet hebben gemaakt voor ons project verlaten we de universiteit - de late zomerlucht is warm en ik begin te zweten. We kunnen met een taxi naar de stad maar ze neemt liever de bus omdat ze het openbaar vervoer een goede manier vindt om een stad te begrijpen. Deze bus is vooral een goede manier om studenten te begrijpen, maar ze staat erop.

Ik check in met mijn Oyster Card en koop voor haar een kaartje. Ze loopt voor me uit alsof we dit iedere dag doen, houdt een plek voor me bezet. Onderweg kijkt ze uit het raam als een kind. Ze drukt net niet haar neus tegen de ruit, verheugt zich over alles wat ze ziet. Het valt me weer op dat ze zo levendig is, zo licht lijkt - we hebben alleen over het donker geschreven. Ik vraag er niet naar omdat ik bang ben om haar stemming te verstoren.

‘Daar zwom ik vroeger altijd. En daar kuste ik voor het eerst mijn grote liefde.’ We komen ook langs het gebouw waar ik ooit anderhalve dag op het dak zat omdat ik er niet af durfde te springen en ook de moed niet had om naar te beneden te gaan en mijn leven te hervatten. De enige die me kon zien was de conciërge, een magere kale man in een blauwe stofjas. Hij nam me de tweede avond zonder

iets te zeggen mee naar zijn kantoor waar hij een borrel voor me inschonk en een taxi belde. Toen die er was, bracht hij me aan zijn arm naar buiten.

Het doet haar denken aan de keer dat ze door een raam sprong en op een dakje landde dat ze niet gezien had. Het was meer uit wanhoop geweest dan uit de wens te sterven, toch viel het tegen. Hoe het nu met haar wanhoop gaat? De medicijnen werken goed.

In het Tate neem ik haar mee naar *Disappearance at Sea* I van Tacita Dean. De film laat de lampen in een vuurtoren van dichtbij zien tijdens de overgang van dag naar nacht, van daglicht naar kunstlicht. Soms is vooral het glas te zien, soms vooral de zee. Het is hypnotiserend en rustgevend om er een tijd naar te kijken - licht, donker, licht, begeleid door het geluid van een draaiende lamp. Steeds gebeurt hetzelfde, steeds gebeurt het net iets anders; het laat het verstrijken van de tijd zien door hem bijna stil te zetten. Het vertraagt de toeschouwer, de film vraagt om tijd, en tijd is misschien het belangrijkste dat we elkaar kunnen geven. Dean maakte de film als onderdeel van een groter project in reactie op Donald Crowhurst, die rond de wereld wilde zeilen met de verkeerde boot, deed alsof het hem zou lukken en spoorloos verdween toen het eind van de reis in zicht kwam. Het verhaal doet er niet zo toe - het licht in de vuurtoren is onverschillig, brandt ook voor degenen die wel terugkomen, de lamp gaat altijd aan als het donker wordt. De schaduwen veranderen met het licht van kleur, gaan van grijs naar zwart, van blauw naar dieper blauw.

Ik ga op het houten bankje in het midden van de zaal zitten, zij loopt een rondje. De mensen die voor ons in de ruimte waren, vertrekken tegelijk. Ze komt naast me zitten. Haar ademhaling vertraagt tot we in hetzelfde tempo ademhalen. Als ik opzij kijk, zie ik het licht over haar gezicht gaan. Ze glimlacht, kijkt me niet aan. Ik voel haar been tegen het mijne, kort genoeg om per ongeluk te kunnen zijn.

Aan het eind van de middag lopen we langs de Thames richting Waterloo Station. De lampjes in de platanen zijn aan, op het zand aan

de oever beneden liggen twee zwanen met hun hoofd tussen hun vleugels, de man met de boeken is al aan het inpakken. Ze kijkt of er iets tussen zit, een aandenken. Ik raad haar af om moeite te doen omdat de man nooit goede boeken heeft en de schilderijen kitscherig zijn. Ze staat erop - alweer. In de bak met ansichtkaarten vindt ze een vergeelde kaart: een foto van een vuurtoren in zee met de groeten uit Beachy Head. Lachend laat ze hem aan me zien.

Op een bankje bij de rivier kijken we naar de mensen. Een vrouw die een kinderwagen met twee hondjes voortduwt, zwaait naar ons, een man met een kerstmuts op zijn hoofd wenst ons een fijne avond. De joggers zien niets en de toeristen vragen de weg. Ze had lang niet zo'n leuke dag gehad, zegt ze, en ze pakt mijn hand om erin te knijpen. Ik dacht net hetzelfde, het is alsof de dag buiten de andere dagen valt. Alsof we hem cadeau hebben gekregen, alsof hij ook nadat hij voorbij is netjes naast de tijd zal blijven liggen, misschien lichtgevend.

Tijdens het eten in mijn favoriete curryrestaurant vertelt ze over het boek dat ze aan het schrijven is over haar oma. Haar oma was een onuitputtelijke bron van ouderwetse spreekwoorden. ‘Waar het komt is het toch donker,’ zegt ze over de onappetijtelijke substantie van de curry. En als ik vertel over mijn ex: ‘Een mens takt wat af in zijn leven.’ Als we opstaan vraag ik wat haar oma zei als het niet goed met haar ging. Ze lacht en geeft me een por. ‘Dat gaat wel over voor je een jongetje wordt.’

We drinken bier in een pub, omdat zij vandaag toerist is, en als die om elf uur sluit, lopen we door de donkere stad naar haar hotel. Ik loop vaker 's avonds laat door de stad, als ik niet kan slapen en niet in huis kan blijven. Lopen werkt alleen aan de randen, als het nog mogelijk is om te bewegen. Beweging is onderdeel van het regime dat de ziekte me oplegt, ik moet minstens drie keer per week hardlopen. Verder drink ik weinig alcohol, ga ik op tijd naar bed, eet ik gezond; het is belangrijk om het leven zo gelijkmatig mogelijk te laten verlopen. Ze knikt instemmend. ‘Ik moet voor iedere uitzondering betalen.’

Op het forum hadden we het hier al over maar we lopen nu naast

elkaar als echte mensen en we moeten alles opnieuw vertellen. De stad beweegt om ons heen als een machine en wij lopen tussen de wielen door zonder goed te zien wat er gebeurt, omdat we naar elkaar kijken, en soms naar de grond, om niet te vallen.

Een paar straten voor het hotel bukt ze zich naar iets aan de stoeprand. Pas als ze het optilt en in het licht van een straatlantaarn houdt, zie ik dat het een vogel is. Het is een duif. Hij leeft nog. Voorzichtig inspecteert ze de vleugels.

'Deze vleugel is gebroken en de duif is heel mager. Hebben jullie een dierenambulance?'

Ik heb geen idee. 'We kunnen de RSPCA bellen, de dierenbeschermingsorganisatie.' Ik zoek het nummer op en informeer naar de procedure voor gewonde vogels. Ze kunnen de duif komen ophalen, we kunnen hem morgenochtend ook zelf naar een dierenarts brengen, dat laatste is waarschijnlijk sneller. Er is een opvang voor zieke en gewonde vogels aan de rand van de stad, die zijn ook pas morgenochtend weer open. Ik noteer het adres, bedank de vrouw en hang op.

'Is het hotel nog ver lopen?'

'Een minuut of tien.'

'We hebben een kartonnen doos nodig.'

Ik loop een avondwinkel in en vraag om een doos waar een duif in kan. De man achter de helverlichte balie geeft geen krimp en zoekt er een voor me uit. Er hebben chocoladerepen in gezeten.

Ze doet de duif er voorzichtig in. 'Waarschijnlijk kunnen ze er niet zoveel meer aan doen. Maar als we de duif laten zitten, wordt ze misschien opnieuw aangereden of pikken andere vogels de ogen uit.'

'Doen duiven dat?'

'Nee, meeuwen of kraaien.'

Onderweg naar het hotel houdt ze de doos tegen zich aan. Ze praat in het Nederlands tegen de duif. Ik kan niet verstaan wat ze zegt, het klinkt lief.

In de hotelkamer vult ze een bakje met water dat ze in de doos zet, ook verkruimelt ze wat brood. De duif begint meteen te eten. Het

lijkt me een goed teken. Ze geeft de duif meer brood. Als ze daarna de minibar opendoet, breekt het handvat af. Ik hang het terug in het frame. Heidegger schreef dat de dingen ons niet opvallen zolang ze doen waar ze voor gemaakt zijn. Pas wanneer ze stuk gaan, kunnen we over ze na gaan denken als de dingen die ze zijn.

'Net als bij een depressie?'

'De structuur van de situatie is misschien hetzelfde, maar ik vraag me af of een depressie de wereld of jezelf echt laat zien.'

Ze schudt haar hoofd. 'Andere mensen leven in de waan dat het wel goed is.'

'Je kunt de wereld op verschillende manieren bekijken. Maar ik denk niet dat de gedachten tijdens een depressie de ware zijn.'

'Je houdt jezelf voor de gek. Dat is goed.'

We drinken wijn, kijken af en toe in de doos en eten pinda's tot ik moet opschieten om de laatste bus te halen. We hebben afgesproken dat ik de duif meeneem en de volgende ochtend vroeg naar een dierenarts breng.

Ze loopt met me mee naar de deur. Ze geeft me een kus op mijn wang. Ik verstijf. Het bakje water in de kartonnen doos schuift naar achteren, ik probeer de doos zo recht mogelijk te houden. Ik doe een stap terug, bedank haar voor haar komst en zeg dat ik haar zal schrijven. Ze pakt de doos uit mijn handen en zet hem voorzichtig neer, omhelst me en dan kust ze me, heel zacht. Mijn lichaam reageert, het verbaast me. Ik duw haar terug.

'Wil je niet?'

'Jawel, maar.'

'Geen maar.' Ze weet wat ze doet. Ze duwt me met haar lichaam tegen de muur, ik kan niet anders dan haar vasthouden, ik voel de huid onder haar jurk. Haar borsten zijn klein, ze maakt mijn overhemd los, kust mijn buik, haar schouder is glad, haar bovenarm. Ze neemt mijn hoofd in haar handen, tilt het van mijn schouders en legt het naast zich neer. Dan leidt ze me naar het bed, ze trekt me over zich heen, vouwt haar benen om me heen, ze is nat, hard, ik ben hard en zacht en ik wil haar, in haar, door haar heen, ik bijt in haar nek, in haar schouder. Haar mond is zo open en het is alsof we

elkaar na jaren teruggevonden hebben, schipbreukelingen op een eiland zijn, de enige mensen ter wereld, uitgehongerd, zout. Ze tilt me op, nee, we worden samen opgetild, we zweven boven het bed, vallen samen met de lucht en ik adem tot mijn tenen tot ik alleen nog in haar besta.

Als ze in het raamkozijn gaat zitten om te roken, ga ik naast haar staan. De kleine haartjes op haar wang staan overeind, haar wimpers zijn donker. Het licht van de straatlantaarn voor het hotel valt over haar gezicht. Ik volg de schaduw over haar nek met mijn vinger naar beneden en zeg dat de toekomst zich opende.

'Wat bedoel je?' Ze legt haar hand over mijn hand op haar sleutelbeen.

Ik bedoel dat het nieuwe, het onverwachte, gebeurde, dat dit het heden in een ander daglicht heeft gesteld, mij in een ander daglicht stelt. Ik mompel iets over een muur die nu een deur heeft. Ze kijkt me aan en kust me, trekt me opnieuw mee onder water.

De volgende ochtend word ik vroeg wakker. Ik draai me naar haar toe en zie een leeg kussen. Ik ga rechtop zitten, roep haar naam. De doos staat nog naast het bed. De duif ziet er nog hetzelfde uit als gisteren, er ligt poep in de hoek, het karton is nat. Ik loop naar de badkamer en ik ga op de wc zitten om na te denken. De vloer is koud onder mijn voeten, over het rekje hangen twee schone handdoeken. Ik herinner me dat ik op de website las dat ze hier de handdoeken alleen op verzoek vervangen als gasten meerdere dagen blijven, dat bespaart energie.

De kaart met de vuurtoren ligt naast mijn schoenen. Ik draai hem om. Het spijt haar, ze had het niet moeten doen, ze kan dit soort dingen niet, ze wil ze dus niet. Ze wil me bedanken. Ik moet het haar niet kwalijk nemen, ze had het niet voorzien. Ze hoopt dat het goed zal gaan met de duif. Ik lees het een paar keer. Ik wil haar zo graag nog even zien, zeggen dat het goed is, dat ik het begrijp, dat ze niet zo weg hoeft te gaan. Als ik haar bel, neemt ze niet op, ik laat geen voicemail achter. Ik stuur een sms, blijf naar het scherm van mijn telefoon kijken tot ik iets hoor bewegen in de doos. Ik moet opschieten.

In de ontbijtzaal pak ik een bruine boterham uit een mandje. Ik prop hem in mijn broekzak. De receptioniste lijkt niet verbaasd als ik vraag waar de dichtstbijzijnde dierenarts zit, het is vlakbij. Ze wenst me succes. Buiten verdeel ik de boterham in kleine stukjes die ik bij de duif in de doos leg. De duif begint meteen te eten. ‘Goed zo,’ zeg ik. ‘Eet maar op, dan word je snel weer beter.’ De lucht hangt zwaar over de stad, het is echt te warm voor de tijd van het jaar. Ik ruik aan mezelf om uit te vinden of ik stink, ik ruik vooral haar.

Ik loop bij de dierenartsenpraktijk naar binnen alsof ik dat iedere dag doe. ‘Ik heb een duif gevonden,’ zeg ik tegen de assistente. ‘Hij kan niet vliegen, hij eet wel van het brood.’ Ze knikt en wijst me naar de wachtkamer, waar ik in een tijdschrift lees hoe taal bij mensen mede ontwikkeld is door de communicatie met honden. Ik zou graag een hond willen. Ik ben alleen in de wachtkamer, ergens in het gebouw hoor ik een kat miauwen.

De dierenarts geeft me een hand. ‘Komt u binnen.’ Ze tilt de duif uit de doos op de behandeltafel en beweegt de vleugels heen en weer. De duif kijkt met zijn glimmende zwarte oogjes stil voor zich uit. Sommige dieren tonen het niet als ze pijn hebben, die willen alleen wegkruipen.

‘Ik kan hier niet zoveel aan doen. Sommige breuken kun je spalken, maar dit is hier en hier gebroken.’ Ze wijst het aan met haar vinger. ‘En volgens mij is er ook een zenuw beschadigd want hij kan de staart niet bewegen terwijl daar niks mis mee lijkt. Ik zou het kunnen opereren maar de kans dat deze duif ooit nog zal kunnen vliegen is heel klein. En duiven die niet kunnen vliegen hebben geen kans om te overleven.’

‘Hij wilde nog wel eten.’

‘Deze duif zat er waarschijnlijk al een tijdje voor u hem vond. De duif is heel mager.’ Ze gaat met haar vinger langs de voorkant van de duif, over de borstkas die uitsteekt. Ze kijkt vragend.

‘Dan moet u hem laten inslapen. Ik zou het anders ook niet weten.’

‘Het is voor de duif het beste. Buiten sterven ze een langzame

hongerdood, of ze worden door een kat gepakt. Wilt u hem even vasthouden?'

Het lichaam is warm en kleiner dan ik dacht, mijn handen bewegen onder de snelle ademhaling. De veertjes zijn verschrikkelijk zacht.

Ik voel de duif schrikken als de naald naar binnen gaat, hij verzet zich niet. Hij is vrijwel direct dood. 'Dat betekent dat de duif al erg verzwakt was,' zegt de dierenarts. 'Dit was echt het beste voor de duif, het is goed dat u langsgekomen bent.'

Aan de overkant van de straat haal ik in de schaduw van een boom mijn telefoon uit mijn zak. Mijn handen trillen. Niets. Ik haal diep adem en zoek het vluchtnummer op. Als ik snel ben, kan ik het nog halen.

Onder de grond is het benauwd. Ik stel me voor hoe ze het hotel verliet, naar de metro zocht - misschien heeft ze de weg gevraagd aan de receptioniste. Het is iets waard. Ik had daar duidelijker over moeten zijn, haar moeten zeggen dat ik voor het eerst in jaren het gevoel had dat - dat ik dat gevoel had. Ik had dat gevoel voor het eerst in jaren, ik dacht dat het dood was. Ik moet haar ook vertellen over de duif. Dat ik naar de dierenarts ben geweest en wat ze zeiden. Ik lees haar kaart nog een keer. Ik begrijp het niet goed. Ze heeft slechte ervaringen met relaties, goed, maar ze zou me moeten kennen, ik heb het beste met haar voor. Op Paddington Station stap ik over - er is een trein uitgevallen, en het is al bijna twaalf uur.

In de hal van het vliegveld zoek ik op de schermen naar de gate - haar vlucht heeft vertraging, ze moet er nog zijn. Bij de douane leg ik de situatie uit. De man aan wie ik het vraag, lacht om mijn ontreddering, vraagt dan of ik opzij wil gaan om de volgende door te laten. Ik loop naar de incheckbalie. Door de ogen van de stewardess zie ik mezelf in het kunstlicht - ongewassen met donkere wallen, ongestreken overhemd en een paniekerige blik, waarschijnlijk gek of op zijn minst in de war - het kan me niet schelen, ik heb haast, ik moet het weten. Ze blijft beleefd, raadt me aan een ticket te kopen, als ik opschiet zou ik op tijd kunnen zijn. In de rij voor de balie van de

vliegtuigmaatschappij kijk ik om me heen, ik zoek, zie haar gezicht steeds even in de gezichten van anderen. Ik beweeg van mijn ene op mijn andere voet, het duurt te lang. De man voor me pakt zijn koffer en loopt naar een andere balie - het maakt natuurlijk niet uit voor welke vlucht ik een ticket koop. Ik zoek een balie zonder rijen. De stewardess haalt haar wenkbrauwen op als ik naar het goedkoopste ticket vraag. Ze heeft een enkele reis naar Hamburg voor negentien pond, een speciale aanbieding. De vlucht vertrekt over twee uur, ik kan nog kiezen voor een stoel bij het raam. Ik bedank en betaal, mijd bij de douane de man die me uitlachte. Op de roltrap wordt de weg versperd door mensen met koffers, ik kan er niet langs, kijk op mijn telefoon hoe laat het is, zie geen sms, ik ren het laatste stuk naar de gate.

Ze is weg. Ik dwaal langs de winkels, drink staand aan een lange bar koffie, houd mijn hand steeds om de telefoon in mijn zak. Het begint te onweren, het licht in de hal gaat aan. Met een blikje bier ga ik voor het raam zitten, gerustgesteld door de aanwezigheid van onbekenden die onderweg zijn. Vliegtuigen stijgen op en landen in de regen. Mijn naam wordt omgeroepen en nog eens omgeroepen. Als de eerste zakenmensen op bankjes in slaap vallen, ga ik naar huis.

De volgende ochtend word ik vroeg gewekt door de vuilniswagen. Ik proef haar in de eerste slok koffie, later in de eerste hap van de appel die ik eet. Ik was vergeten hoe dat werkt, hoe mijn lichaam een eigen geheugen heeft. Ik blijf de hele ochtend zenuwachtig naar het scherm van mijn computer kijken, er komt alleen een mail van Hedwig binnen, met veel vraagtekens en uitroeptekens. Ik zet de computer uit. Licht van het slaaptekort besluit ik naar het strand te gaan.

In Brighton zijn weinig mensen op straat, misschien omdat het waait en kouder is dan de afgelopen dagen - de mensen die er lopen, kijken naar de grond. Aan het eind van de steile straat die naar het strand loopt, koop ik een beker koffie. Ik ga halverwege het strand zitten. De zee is donkergrijs. Ik drink koffie terwijl de wind het water naar mijn gezicht brengt, een laagje zout in mijn haar en op mijn

huid neerlegt. Meeuwen cirkelen door de mist, roepen elkaar - ik zie de duif voor me, op de tafel bij de dierenarts, de veertjes, het was beter voor de duif, dat zeiden ze allemaal. Het licht is fel ondanks de mist. Als ik het koud krijg, sta ik op om een wandeling langs het water te maken, richting de haven.

Bij een kleine supermarkt aan de andere kant van de promenade koop ik een sandwich en een fles wijn. Ik loop terug naar de plek waar ik eerder zat, ik oriënteer me op het uitzicht. De lichtjes van de pier in de verte zijn wazig, ik hoor vlaggen klapperen. Steeds als ik ril neem ik een slok wijn. Zo is het altijd geweest, denk ik, het wordt licht en donker. Het is al donker, ik heb de zon niet onder zien gaan, het licht is langzaam verdwenen, net als de meeuwen. Het wollige donkere grijs troost me. Dit is van mij, dit kan me vasthouden.

Ik ben nog net op tijd om de laatste trein te halen. In het felle licht van de voorste coupé lees ik een oude gratis krant. Als ik de krant opzij leg en naar buiten kijk, begint het te regenen.

Bart Koubaa
Als je regent, word je nat

Elke tekst gaat over zijn schrijver: een wetenschappelijk artikel over middeleeuwse kopiisten die bewust fouten maakten om zichzelf en hun publiek te behagen, een verhaal over een man die op een ochtend wakker wordt in een nieuw insectachtig lichaam of een kritiek op een literair tijdschrift: *Waarom schrijven alle* Revisor-*redacteuren over zichzelf? Mis ik andermaal de ironie of kunnen ze oprecht geen boeiender onderwerp verzinnen?* Onderzoeker Maarten Prot, schrijver Franz Kafka en criticus Sven Vitse schrijven over zichzelf. De vraag van Vitse, *Waarom schrijven alle* Revisor-*redacteuren over zichzelf*, is eenvoudig te beantwoorden: 'Omdat ze schrijven.'

Met of zonder vrije wil: elke tekst gaat over zijn schrijver omdat wat hij waarneemt een constructie is van zijn zintuigen en zijn hersenen. En die hersenen laten zijn vingers letters, spaties en leestekens tot een tekst combineren. Ook met beschadigde ogen of hersenen, zelfs met vreemde vingers, zou de tekst over niemand anders dan zichzelf gaan: 'I am large. I contain multitudes,' fluistert een waarachtige Whitman losjes tussen haakjes in *Song of Myself*.

Elke tekst gaat over zijn schrijver omdat boven de materie - zijn hersenen en de letters en leestekens die zijn vingers hebben gecombineerd - een bewustzijn hangt dat de schrijver en zijn tekst onlosmakelijk met elkaar verbindt. Geen enkele tekst kan zich van zijn schrijver losmaken; ze wijzen naar elkaar, ze zijn tot elkaar veroordeeld. De schrijver is de detective en wat hij geschreven heeft de moord die moet worden opgelost, of vice versa. Zijn tekst kan hem iets over zichzelf leren, in het beste geval een *cold case* oplossen door zijn intuïtie of gezond verstand te gebruiken.

Waarom schrijft Montaigne over zichzelf? Mis ik andermaal de ironie of

kan hij oprecht geen boeiender onderwerp verzinnen? Een ongeluk met een paard, de dood van een vriend of hardnekkige nierstenen kunnen verklaren waarom Montaigne meer opduikt in zijn neergepende pogingen zichzelf en de wereld te begrijpen, het neemt niet weg dat zijn zogenaamde onpersoonlijke teksten van voor het cavaleske ongeval, van voor de dood van zijn boezemvriend en de genetisch geerfde nierstenen ook over Montaigne gaan.

Het essay, de twijfelende traditie, het verleidelijke probeersel... Rudy Kousbroek stijgt sterk als een djinn uit de inkt: 'Het spreekt vanzelf - of zou dat moeten spreken - dat een schrijver er een min of meer eigen wereldbeschouwing op na houdt. Helaas is ook die zelden eigentijds. Het wereldbeeld van veel schrijvers staat op voet van oorlog met de exacte vakken; zulke mensen leven eigenlijk in een soort geestelijke Middeleeuwen en hebben geen flauw benul van de voornaamste denkprestaties van onze eeuw.' En Jonah Lehrer in *Proust was een neuroloog*: 'Henry James definieerde de schrijver als iemand aan wie niets onopgemerkt voorbij gaat; kunstenaars mogen de inspirerende wetenschappelijke beschrijvingen van de werkelijkheid niet negeren. Iedere kunstenaar moet *Nature* lezen.' En iedere criticus moet *Nature* lezen om zijn taal te verrijken en zich te kunnen bevrijden van de traditie die hem aanspoort te denken in functie van materie en geest, en in functie van wat blijft, terwijl alles één is en onophoudelijk verandert; ook de schrijver en zijn tekst.

Iedere schrijver moet *Nature* lezen en iedere wetenschapper moet Literature lezen. Briljante wetenschappers hebben de vooruitziende klassiekers begrepen: je wordt inderdaad zoals Gregor Samsa wakker met je oude herinneringen in een nieuw lichaam, geuren en smaken prikkelen effectief herinneringen en het bewustzijn schijnt gedurende een paar minuten te kunnen overleven in een afgehakt hoofd. (Dit opmerkelijke gegeven haalt schrijver en criticus James Wood aan in zijn *Hoe fictie werkt* naar aanleiding van Tolstojs novelle *Hadji Murad*. Is het trouwens mogelijk dat er iets gelijkaardigs over afgehakte hoofden te lezen staat in de verhalen van Duizend-en-één nacht? Een vraag voor Borges.) Zoals Proust, die een aantal principes van ons geheugen voorvoelde, waren Kafka, Tolstoj en mis-

schien de schrijvers van de Arabische vertellingen ook neurologen avant la lettre. Lazen zij *Nature*? De schrijvers van *Duizend-en-één nacht* alleszins niet.

Met of zonder hoofd: elke tekst gaat over zijn schrijver, en een pen is geen kromzwaard, een toetsenbord geen mitrailleur. Schrijven is handelen en handelen roept ethiek op; hoe moeten we juist handelen, hoe moeten we juist schrijven? Weer James Wood (iedere schrijver zou ten minste één keer door hem besproken moeten worden): 'Natuurlijk biedt de roman geen filosofische antwoorden (zoals Tsjechov zei moet de roman alleen maar de juiste vragen stellen). In plaats daarvan doet de roman wat Bernard Williams de moraalfilosofie wilde laten doen - de roman geeft het beste verslag van de complexiteit van onze morele constructies.' In een borgesiaanse bui zouden we kunnen stellen dat wij, mensen, de optelsom zijn van alle handelingen en gedachten in alle geschreven en ongeschreven verhalen - en die handelingen en gedachten schipperen tussen goed en kwaad of spelen zich er voorbij af, spreken elkaar tegen, zijn bewust en onbewust beïnvloedbaar, zorgen voor innerlijke conflicten, bewegen, veranderen - met het gevaar in de netten van het moreel relativisme verstrikt te geraken.

In een gesprek met de Vlaamse filosoof Herman De Dijn vraagt de interviewer: 'Hoe komt u dan tot een onderscheid tussen goed en kwaad?' Waarop De Dijn antwoordt: 'Wat het goede is, wordt niet bepaald door de een of andere filosoof. Het goede is geen categorie van de filosofie, maar van de mensen. Het wordt bepaald door de manier waarop mensen collectief, in opeenvolgende generaties, het goede zien. Het goede is niet subjectief, maar heeft wel een zekere relativiteit.'

Als we onze blik naar het Oosten richten - en de Wijzen kwamen uit het Oosten - wordt dat: 'Aangezien alles slechts een verschijning is, volmaakt in het zijn wat het is, niets uitstaande heeft met goed of slecht, niets met aanvaarding of afwijzing, kun je net zo goed in lachen uitbarsten!'

Zoals Tsjechov zei moet de roman alleen maar de juiste vragen stellen? Bedoelt Woods: *zoals Tsjechov schreef moet de roman alleen maar de juiste*

vragen stellen? In iedere tekst spreekt zijn schrijver ons toe; de letters komen tot leven, de materie wordt bewust. We horen Rudy Kousbroek tegen ons praten in zijn essays. We kunnen ons, zonder de klankkleur van hun stem, voorstellen hoe Kafka en Proust met hun geliefden converseerden en we herkennen de tong van John Donne in zijn gedicht 'De vlo': 'Kijk eens naar die vlo...' het zouden de eerste regels van een haiku kunnen zijn.

Stelt de roman - de tekst - vandaag de juiste vragen? En hoe onmisbaar is de stem van de schrijver in onze door economie en wetenschappen gedomineerde wereld? Zijn de hedendaagse schrijvers in staat uitspraken te doen die relevant zijn maar waar niemand anders aan denkt? En hoe krijgen ze dat voor elkaar: als kleine goden zonder angst of wroeging die onbevangen en *énergiquement non-intellectuel* aan de slag gaan of door logische verbanden en redeneringen?

Met of zonder *Nature: elke tekst gaat over zijn schrijver* is een geldige redenering met twee premissen waarvan de eerste een voorwaardelijke uitspraak is, een modus ponendo ponens: als de schrijver een tekst schrijft, schrijft hij over zichzelf. De schrijver schrijft een tekst, dus de tekst gaat over zichzelf. Het is zoiets zeggen als: als het regent, word je nat. Daar is geen speld tussen te krijgen als het regent, maar wel een paraplu. Het is best handig en logisch om een paraplu te openen als het regent, maar die houdt je weg van de regen, weg van de realiteit. Onder een paraplu loop je in de illusie dat het droog is terwijl de werkelijkheid nat is. Je wereldbeeld vereenvoudigt onder een paraplu, het wordt consistenter waardoor je geneigd bent eenvoudige en oorzakelijke verklaringen te zoeken voor toevallige feiten; je loopt zonder zelfkritiek in je eigen verhaal rond en hebt geen oog voor de veel realistischere statistiek. De vraag waarom alle *Revisor*-redacteuren over zichzelf schrijven, wordt zonder paraplu: 'Waarom schrijven alle schrijvers over zichzelf?'

Er bestaan paraplu's in alle maten en kleuren, sommige hebben onplooibare baleinen, andere kun je zo klein maken dat ze in je tas passen, er bestaan asymmetrische modellen die stormen tot windkracht tien kunnen doorstaan en er zijn er waarmee je iemand kunt vergiftigen. Het overaanbod zorgt ervoor dat we minder vrij zijn;

het klinkt contra-intuïtief, maar hoe meer keuze we hebben, hoe minder vrij we zijn, en dat geldt niet alleen voor paraplu's. In Hotel Montaigne in Parijs hebben ze geen paraplu's voor de gasten: ‘Non monsieur, désolé.’ Maar wat is de Parijse regen ravissant! Hoe zalig en verfrissend, je kleren doorweekt over je spiegelbeeld in plassen hinkelend als een onbekende op een zwart-witfoto; waarom naar een betekenis zoeken als de dingen spreken, waarom gebonden zijn aan een plu? Kijk: Paul Valéry komt uit Hotel Le Walt: ‘Het is merkwaardig hoeveel mensen hun leven verliezen door ongelukken bij pogingen om te voorkomen dat ze hun paraplu verliezen.’ Hoor je het hem zeggen?

Een paraplu belemmert ons het zicht en inzicht; hij knipt ons los van de wereldwijde willekeurige werkelijkheid waar alles met elkaar verbonden is. Denken we aan de droeve en aandoenlijke haikudichter Issa:

Zie: door de scheuren
in mijn papieren venster,
beeldschoon - de Melkweg!

of aan de kritische Shiki:

Op karperkoppen
die uit het water steken
trommelt de regen.

In het gedicht van Issa kunnen we het papieren venster in een paraplu veranderen en dan zien we door een scheur waarschijnlijk geen Melkweg, maar donkere wolken en flitsende regen, een deel van de realiteit waardoor we er ons misschien een beeld van vormen dat te overtuigend is. In het gedicht van Shiki is er enkel realiteit die we niet kunnen overdrijven; alleen de onzichtbare wolken in het gedicht kunnen overdrijven, van gedaante veranderen.

Wat weten we? Dat alles verandert; Michel Montaigne: ‘Want ook wat ik nu schrijf zijn míjn gevoelens en meningen. Ik breng ze naar

voren als dat wat ík geloof, niet als wat men geloven moet. Het gaat er mij alleen om hier mijn eigen ik te ontdekken, dat er morgen misschien anders uitziet, als ik verander met het nieuwe dat ik leer.'

Elke tekst gaat over zijn schrijver, elke tekst is een poging, elke schrijver een al dan niet vermomd essay; hij is de tekst. Elk verwijt dat we hem - zijn tekst - maken, maakt van hem een betere schrijver; in feite zegt iedere kritiek: 'Eigenlijk had je het anders kunnen doen.' Maar is dat zo als de schrijver schrijft wat hij schrijft, als hij is wat hij schrijft, authentiek of corrupt: een probeersel met mogelijkheden en beperkingen vanaf het moment dat hij de eerste letter vormt tot hij een punt achter zijn tekst zet; een gedachte waarbij je alleen maar in lachen kunt uitbarsten?

Waarom zijn er dan goede en slechte teksten? Vlaams filosoof De Dijn parafraserend: 'Wat een goede tekst is, wordt niet bepaald door de een of andere criticus. Een goede tekst is geen categorie van de kritiek, maar van de mensen. Hij wordt bepaald door de manier waarop mensen collectief, in opeenvolgende generaties, een tekst als goed beschouwen. Wat een goede tekst is, is niet subjectief, maar heeft wel een zekere relativiteit.'

We kunnen natuurlijk binnen blijven als het regent, gezellig met een kop muntthee en een speculaasje voor het raam van de regen zitten genieten. We kunnen zoals de dichter Issa beleven en dan moeten we geen tekst schrijven (zijn gedicht is louter observatie en *probeert zoveel mogelijk woorden weg te nemen tussen zichzelf en de lezer*, zoals R.H. Blyth het ziet), maar hier en nu *zijn* we willens nillens tekst want we lopen vooruit op de herinneringen - de teksten - die bij onze verwachtingen aan onze schrijftafel aanschuiven. Ja, wat verwachten we? Een rijkere taal die constructieve kritiek en minder fouten mogelijk maakt, een taal die onze zelfkennis vergroot, onze vragen en oordelen verfijnt, een taal die verrast?

Met of zonder vlooien: in 1631, het jaar dat John Donne stierf, werden de drukkers Barker en Lucas tot een zware geldboete veroordeeld. In vers 14 van het twintigste hoofdstuk van het boek Exodus van hun Bijbeluitgave staat: 'Gij zult het huwelijk breken.' Was dit een fout, *a Donnian slip*, of hadden de drukkers bewust het woordje

‘niet’ vergeten? De mens is dubbelzinnig, de wetten van Mozes niet: overspel, effectief of in gedachten, betekent de doodstraf door steniging. Jezus, die vreugdeloze psycholoog, zoals Woods hem definieert, is milder, menselijker. Wanneer schriftgeleerden en Farizeeën (lees: critici) hem een op overspel betrapte vrouw brengen (lees: een tekst die afwijkt van de regels), bukt Hij zich en schrijft met Zijn vinger op de grond. Ze blijven maar doorvragen wat ze met de overspelige tekst moeten doen waardoor Jezus zich opricht en zegt dat wie zonder zonde is de eerste steen mag werpen. Hij bukt zich weer en schrijft verder op de grond terwijl de schriftgeleerden en Farizeeën een voor een afdruipen. Als Jezus en de vrouw alleen zijn zegt hij tegen haar: ‘Ik veroordeel u ook niet. Ga heen, zondig van nu af meer.’ En de tekst, door Johannes opgeschreven, gaat verder: ‘Jezus nam opnieuw het woord. Hij zei: “Ik ben het licht voor de wereld. Wie mij volgt loopt nooit meer in de duisternis, maar heeft licht dat leven geeft.” De Farizeeën wierpen tegen: “Uw getuigenis is niet betrouwbaar, want u getuigt over uzelf.” Maar Jezus ging verder: “Ook al getuig ik over mezelf, toch is mijn getuigenis betrouwbaar, omdat ik weet waar ik vandaan gekomen ben en waar ik naartoe ga. Maar u weet niet waar ik vandaan kom of waar ik naartoe ga. U oordeelt met menselijke maatstaven, maar ik oordeel over niemand.”’ Alles goed en wel, maar wat schreef Jezus over zichzelf in het zand?

Vicky Francken
Vier gedichten

Laat ik je een gewetensschaap stellen:

vier poten, wollig, met bolle ogen.
Wat ziet het als je regent dat het grient?

Dep je je laarzen droog met mossels
van de eerste vangst, tilt de wind alweer

een lange rok, proost, op: hoog water.
Wat huist er aan nazatigs

in je lijf dat het zo stijf en oud
vervalt in louter rasecht later,

kaarsrecht vallen, stollen als op hol
geslagen paarden.

Een dikke vrouw in het circus vouwt haar sirene op
in een zakdoek want niemand wil haar horen

Een kleine man zoekt op straat naar zijn baard
want het is hem opgedragen

Een kind speelt hints en snijdt zeer beeldig
de eigen keel door, juicht, want wordt geraden

Een hond is in gebed en smeekt om een been

Het zand ligt er zwak bij, het ademt maar matig

Als iedereen met iemand in gevecht is
en de plicht roept

wie gaat er dan heen

Tolk van mijn rechterhersenhelft

ik beschouw mezelf onmogelijk

de kans bestaat dat dit niet overgaat

wie leert me gooien met servies
ik heb mijn zijwieltjes bewaard

de kleren die ik draag
zijn van een oude huid gemaakt

is mijn bestaansrecht soms een vraag?

als een ode aan de aarde
ligt het lichaam lang windstil

Wanhoop als een kuil afschilderen

waarin je zonder kleren ligt -
je huid is een instrument dat huivert
de wind fluit valse tonen in je haar
kippenvel bespeelt je botten
en er komt geen einde aan

Barry Smit
Oog voor de vogels

Het begon dit voorjaar met de hop, aan de rand van de Maasduinen. Ik zat in de auto, achter een haag, en observeerde een gepensioneerde kunsthandelaar in zijn woonboerderij. Die hop vloog zo mijn beeld in, de vlammende oranje kuif half overeind, landde een meter of twintig voor mij, begon rustig over de grond te lopen en pikte met een lange snavel in de bodem. Een paar tellen later zag ik dat er een meter of tien verderop nog eentje in het gras zat. Plotseling vlogen ze op, dansten vlinderachtig door de lucht en verdwenen achter een struik. Terwijl ze vlogen zag ik ook pas hoe mooi de zwart-witte tekening op de vleugels was. Ik ben 's nachts thuis meteen gaan zoeken en ontdekte dus dat het een hop was, een vogel die 's winters in Afrika zit en in de lente naar het noorden vliegt, maar meestal niet verder dan Frankrijk. Dit stel was ‘doorgeschoten’, zoals vogelaars dat noemen. De volgende dag kocht ik het *Handboek Vogels van Nederland*, een betere verrekijker (de Bynolyt Buzzard 11, sowieso een nuttige investering), Moleskine-schetsboekjes en een set goede potloden. Ik heb altijd goed kunnen tekenen.

Hier, aan de rand van de duinen, zag ik de afgelopen dagen vooral houtduiven, meesjes, merels, vinken en roodborstjes. Best voorspelbaar. Gisteren kon ik een gaai een tijdje volgen, een mooie, al maken ze wat veel lawaai wanneer ze je als indringer in hun gebied beschouwen. Maar ik hoop toch altijd op een verrassing. Een duinpieper heb ik hier nog niet gezien. Of een koperwiek.

De auto staat op het parkeerterrein van Hotel Sans Souci. Ik loop met mijn rugtas richting de Eeuwigelaan en sla het zandpaadje in

dat achter de villa's langs loopt. Na zo'n vijfhonderd meter, net voorbij het Jachtpad, verlaat ik de wandelroute, klim over een duin en ga erachter op een omgevallen boom zitten. Buiten het blikveld van eventuele passanten, maar met zicht over het duin heen op het huis van Den Hollander. Het is licht bewolkt, dat kijkt wel zo prettig. Ik hoor vooral merels en af en toe wat gekwetter, waarschijnlijk van vinken. In het onderscheiden van de geluiden ben ik nog niet sterk, daar ga ik binnenkort meer werk van maken. Elke dag even oefenen achter de computer.

Den Hollander komt in zijn ochtendjas naar beneden, op dezelfde tijd. Hij zet koffie voor zichzelf, vult de waterkoker om thee voor zijn vrouw te maken en laat het oventje voorverwarmen. Via de keukendeur wandelt hij om het huis naar de poort om het *Financieele Dagblad* en het *Noordhollands Dagblad* uit de bus te pakken. De deur laat hij op een kier. Als hij de hoek omslaat naar de oprit, moeten we over het hek springen, de tuin oversteken en naar binnen. Opletten dat we geen gras- of zandsporen bij de drempel achterlaten, die hij zou kunnen zien als hij terugkomt. Nadat Den Hollander zijn kranten heeft gepakt, schenkt hij zijn koffie in en maakt thee voor zijn vrouw, die een paar minuten later in haar ochtendjas naar beneden komt. Ze geeft hem een kus, streelt zijn rug en gaat aan de bar zitten.

Naast mij hoor ik iets in een boom, en als ik langzaam mijn hoofd draai, zie ik op een meter of vijf een kleine boomklever tegen een stam staan. Hij roept *thuwiet thuwiet* en loopt een stukje omhoog, de oranjegele borst tegen de schors gedrukt. Dit is een meevaller. Niet zeldzaam, maar je ziet ze hier niet iedere dag. Het bolletje kijkt me aan en schiet weg, de begroeiing in. Ik maak een aantekening en een eenvoudige schets, die ik uitwerk omdat ze toch nog even zitten te ontbijten.

Tot half elf lezen ze de kranten en ontbijten ze. Dan gaat hij naar boven om zich te douchen en aan te kleden en doet zij haar ochtendjas uit om in haar pyjama voor de tv mee te doen met *Nederland in Bewe-*

ging, dat ze heeft opgenomen. Tot elf uur bellen ze niet, worden ze niet gebeld en komt er niemand aan de deur. Mocht de postbode een pakje hebben en geen gehoor krijgen, komt hij niet verder dan het hek, geen risico. Een paar keer ging kort na elven de telefoon, steeds was het voor haar. Waarschijnlijk een vriendin of haar dochter, die in Portugal woont. We moeten uiterlijk 10.45 uur weer vertrokken zijn, maar voor de zekerheid zullen we de telefoons verzamelen en buiten hun bereik houden.

Ik blader door mijn schetsboekje en het valt mij op hoe snel mijn tekeningen beter worden. Vooral de rondingen en de snavels gaan mij steeds beter af, het arceren ook. Als ik nog een keer de kijker op het huis richt, zie ik voor het eerst dat ze aan een boom achter in de tuin een vogelhuisje hebben gehangen, met de opening naar het westen, zoals het hoort. Een klassiek model, voor de koolmezen in het voorjaar. Slordig dat ik dat nu pas zie.

Boven meteen duidelijk maken dat we weten dat er zwart geld in huis is. Als ze niet meewerken, direct de boel doorzoeken. Als er geen gekke dingen gebeuren, liggen ze binnen vijf minuten in de badkamer. Prop in de mond, polsen en enkels achter de rug, klaar. Klassieke muziek hard aan, de deur uit, achterlangs vertrekken, aan het einde van het Jachtpad op de Kerkelaan de scooter pakken en rustig terug naar Amsterdam.

Ik zou ook zwaluwkastjes onder de dakrand hangen, we zitten hier vlak bij de weilanden van Bergermeer. Als je oog voor de vogels hebt, is het hier schitterend wonen.

Bart Meuleman
Een paar gedichten voor mijn vader

*

je kunt jezelf na lange tijd weer ter hand nemen
en doen of er niets is veranderd, dat is, je schrijft weer,
je tikt je geluidsarme letters weer over,
opdat alles in de buurt bleef.

want je weet, een verse dood is niets,
als dampend brood, zoveel als je daar van kunt eten.
maar grofweg een bar jaar later, ligt zo'n dood
zo langzaam ver weg te verkwijnen.
de trouwe zwarte hond die niet naar het erf keert.

*

draa draa, knalt het purperen oog door de levende stilte,
een accent van de streek.
het volgt Roland Garros op het scherm van de ziekenhuistelevisie,
ze staan weer gelijk na een spannende rally,

terwijl aan de overkant
in mijn vaders mond zijn tong verdroogt
tot een dunne hoorn die niet meer beweegt.
dat is doodgaan: iemand onmogelijk nog te drinken kunnen geven.
omdat je niet weet, dat ook al, waar hij is nu.

*

het wordt laat, de rolluiken hangen te sluimeren.
je zit weer in je veranda tussen de vogelgeluiden,
BASF 60 ferrochrome, de piepende wieltjes van je recorder
niet meegerekend, en uit je vreedzaamheid begint langzaam
gelukzalig de droom te dagen dat ook dat niet meer hoeft,
ooit, waarom niet een rookpluim zijn, de ademtocht
van een geelgors.
een scheet maakt je vooralsnog wakker.

*

dat de bovenste knoop van zijn hemd, bijvoorbeeld, niet los ging.
nieuwerwetse gebruiken, de lichte verwoesting van zeden
vanaf een bepaald uur, iedere godganse dag van het jaar opnieuw,
zijn door z'n glimlachend zacht verstand uit
'n andere tijd onbegrepen gelaten.

*

dienaangaande berichten wij nader het volgende

toen je op je brommer nog zat, te midden van het eindeloze leven,
op weg naar klanten in hun gespannen houding
tegenover De Volksverzekering
(*kinderen... hebben geen remmen*)
sprak je, in het geheel niet vanzelf maar toch zeer eigen
- het is je jaren goed gelukt -, een taal
die je niet verstond.

later kwam de auto en geraakten ook andere dingen
op het achterplan, uit het zicht
- we hebben het wel doorgehad, daar moesten we erg om lachen -,
waar het allemaal voor het rapen ligt.

*

ik doe maar eens iets dat ik niet eerder deed,
vooruit dan, ik schrijf je een brief.
in het licht van de eeuwigheid kan plots meer.

met het kind gaat het goed,
het lacht, het eet, het speelt, alleen
als het droomt raakt het soms beschadigd.

het is wat je altijd al zei
als je stond in je tuin
we blijven het best op ons pad.

en niemand sliep zo vlug in als jij,
in een grijze vrede zonder beeld.

op een enkele keer na dan, toen die nacht
met die vrouw op haar stoel aan een boom vastgebonden.
of die nacht met dat grote grote water.
zoals je de ochtend nadien verklaarde: onheil.

maar hoe dan, vroegen we hardhandig lachend,
en nee, meer wist je ook niet, hoe konden we jou geloven.

inmiddels staat het me helder voor de geest,
je hebt op alle vlakken gelijk gekregen.

Jente Posthuma
Zondag

Hij schepte een grote lepel yoghurt met cruesli uit de kom, sperde zijn mond wijd open en stak de lepel erin. De cruesli kraakte tussen zijn kiezen. Zo nu en dan ging zijn mond ineens open en dicht. Dat maakte een smakkend geluid. Het doorslikken van de hap ging gepaard met een duidelijk hoorbaar samentrekken van de keelspieren. Daarna klonk er een dof klikje en een zucht. Met zijn tong haalde hij de achtergebleven cruesli tussen zijn tanden vandaan. Ook dat veroorzaakte smakgeluiden, maar die waren natter en langduriger dan bij het open- en dichtgaan van zijn mond tijdens het kauwen.

De zon scheen. Het was niet zo erg warm, maar het was nog vroeg. Vanmiddag zou het wel flink opwarmen. Ik had mijn bikini alvast aan onder mijn jurk. Terwijl ik deed alsof ik aan mijn haar friemelde, wreef ik met mijn handen over mijn oren, zodat ik verder niets meer kon horen. Na een tijdje deed ik niet meer alsof en wreef ik alleen maar. Intussen keek ik naar mijn vader. Die keek even terug en ging door met eten. Hij was het wel gewend dat ik zo naar hem keek als hij at. Zijn happen waren zo groot dat er vaak al wat van de lepel viel voordat die zijn mond had bereikt. Soms zag hij dat aankomen en probeerde hij het eten met zijn tong op te vangen.

Ik liep naar het zwembad achter in de tuin en ging op de rand zitten, met mijn benen in het koude water. Uit een verhoogd polyester wandje stroomde een flinke straal water het bad in. Als ik mijn ogen dichtdeed was het net alsof ik in een bos bij een klaterend beekje zat. Maar toen ging de buurvrouw in haar tuin op een boomstronk staan en stak haar hoofd boven de heg uit. ‘Lekker hè?’ riep ze. Ze was pedagoog. ‘Nee,’ zei ik, en ging weer naar binnen. Mijn vader

zat er nog, nu met een tandenstoker in zijn mond, die hij wild heen en weer bewoog.

'Je mag de hond wel even uitlaten,' zei hij bijna onverstaanbaar en met een grimas op zijn gezicht.

'Moet,' zei ik, 'niet mag.'

Buiten was de buurjongen een tv kapot aan het slaan met een ijzeren schep. Hij haalde oude tv's uit elkaar, probeerde ze dan weer te maken en als dat niet lukte, sloeg hij ze in elkaar. Hij was sterk. 'Hij heeft veel energie,' zei zijn moeder. Soms vochten we voor de deur. Dan schopte ik hem tegen de schenen tot hij me omver duwde. Heel gemakkelijk deed hij dat, ook al was hij drie jaar jonger en een kop kleiner dan ik.

De hond rende op hem af en duwde zijn neus van achteren in zijn kruis.

'Niet doen!' riep ik naar de hond en zwaaide toen naar de buurjongen, die met zijn handen op zijn billen een sprongetje maakte.

Onze straat was een doodlopende afslag van een lange laan, een soort inrit met vier identieke bungalows. Achter de huizen lag een gemeenteveldje. De hond poepte daar graag en terwijl hij zijn gang ging, deed ik er turnoefeningen op een klimrek. In een herenhuis een eindje verder aan de lange laan woonde een pyromaan. Op een avond, toen zijn ouders niet thuis waren, had hij zijn eigen huis in brand gestoken. De hele buurt was uitgelopen en het kwam in het nieuws. 'Tobias had de brand het eerst opgemerkt,' vertelde de pyromaan aan de verslaggever van de krant. Tobias was zijn zwarte labrador. Die was gaan blaffen toen er rook onder de deur van de bijkeuken vandaan kwam. 'Gelukkig maar,' zei de pyromaan, 'anders was ik er misschien niet meer geweest.'

'Het zou me niets verbazen als hij het zelf heeft gedaan,' zei mijn vader meteen, en hij kreeg gelijk. Fantastisch vond ik dat. Toen begreep ik waarom mijn vader aan het hoofd stond van een psychiatrische inrichting. Hij kon mensen doorzien. Hij keek niet door ze heen, zoals sommige onnozele patiënten wel eens schenen te denken, maar hij observeerde scherp. Een goochelaar zou hij bijvoorbeeld gemakkelijk op zijn trucs kunnen betrappen, juist door niet

te kijken naar de hand die hem iets voorhield, maar door de andere hand nauwlettend in de gaten te houden. Voor wat zich recht onder zijn neus afspeelde had mijn vader nooit veel oog gehad.

De hond was klaar, maar bleef nog wat dralen op het veldje. Ik stelde me voor dat de pyromaan nu langs zou lopen met zijn labrador. Vroeger belde hij wel eens bij me aan met zijn hond om te vragen of ik kwam roken. De honden bonden we vast aan het klimrek en in de bosjes daarnaast rookten we samen een sigaret, altijd Roxy Dual extra light, het merk van zijn moeder. 'Die teef,' noemde hij haar vaak en dat vond ik grappig. Mij noemde hij 'dom gansje'. Ik had hem nooit iets anders dan sigaretten in brand zien steken, behalve die ene keer dat hij zijn Zippo bij zijn kont hield en een scheet liet. Door de steekvlam die ervan af kwam vlogen een paar bladeren in de fik, maar dat vuur hadden we zo uit. Een andere keer boog hij ineens zijn hoofd naar me toe in een poging me te kussen. Van schrik draaide ik snel mijn oor naar zijn mond. 'Wat zei je?' vroeg ik. Het tintelde toen hij met zijn wang langs de mijne streek. Vlak bij mijn oor slikte hij. Ik kon goed horen hoe het speeksel zijn slokdarm in werd geperst. Pas veel later, na de brand, bleek dat hij wel eens muizen in de benzine doopte en dan levend aanstak. Nu zat hij in een inrichting, niet die van mijn vader, maar een andere, voor jongeren met gedragsproblemen.

Ik besloot een groter rondje te lopen, door het park en via het winkelcentrum weer terug. In het winkelcentrum was alleen de snackbar open. Iedere zondag haalden we hier patat voor mij en frikadellen met currysaus voor mijn vader. Die vond hij lekker. Mijn moeder niet, maar die was toch dood.

Ze was ontzettend slank, mijn moeder. Op sommige dagen at ze alleen droog brood, op andere alleen puddinkjes. En ze had altijd bruine benen, ook in de winter. Bij elke zonnestraal lag ze met die slanke bruine benen in de tuin. Als het moordend heet was liepen de straaltjes zweet langs haar kuiten. Op hete dagen lag ik meestal in de schaduw met een handdoek over me heen, ook over mijn hoofd, tegen de insecten. 'Ga nou eens onder die handdoek vandaan,' zei

mijn moeder vaak, ‘en kom naast me liggen in de zon. Je ziet zo bleek.’ Dan lag ik naast haar, ook met zweetstraaltjes langs mijn kuiten, en bleef ik liggen, zelfs als ik het heel benauwd kreeg. Na een tijdje, als ik echt niet meer kon, liep ik met vlekken voor mijn ogen naar de keuken om een ijsje te pakken. Dat at ik in de garage op, zodat mijn moeder het niet zou zien. Zij kon heel misprijzend kijken naar mensen die met ijsjes liepen, of met chips of patat. Toen ze ziek werd zwol ze helemaal op en werd ze lichtgeel van de medicijnen. ‘Je bent nog steeds een mooie vrouw!’ riep ik toen ik haar een keer ineengezakt op het bankje in de hal vond, voor de grote spiegel. Ze was nog pafferiger dan anders door het huilen. Van haar mocht ik de kleren uitzoeken waarin ze zou worden opgebaard. Ze vertrouwde mijn smaak, want die was uitstekend, net als de hare. Ik koos de Italiaanse blauwe jurk met het subtiele bloemenmotief. Om te zorgen dat die paste, moest ik hem bij de mouwen en aan de achterkant openknippen.

Even overwoog ik om de patat en frikadellen alvast te kopen, maar het was nog lang geen etenstijd. En patat kun je niet opwarmen. Mijn vader wist dat soort dingen niet, die deed alles in de magnetron. Sinds mijn moeders dood kocht hij het liefst kant-en-klare pannenkoeken van de supermarkt. Een voor een warmde hij ze op en terwijl de ene pannenkoek in de magnetron zat, at hij de andere staande aan het aanrecht op. Ik vond dat prima, dan kon ik tenminste rustig alleen in de woonkamer eten.

Toen ik thuiskwam zat mijn vader televisie te kijken, naar een liveuitzending van de Grand Prix van Monaco. Buiten hoorde ik de gillende Formule 1-auto's al. Ik stuurde de hond de kamer in en liep zelf meteen door naar de tuin. Daar stapte ik uit mijn jurk en liet me in het zwembad zakken. Het water voelde al minder koud. Ik dook onder, kwam weer boven, dook weer onder en probeerde toen zo lang mogelijk onder water te blijven, in de stilte. Alleen de pomp hoorde ik nog. Die maakte een borrelend geluid, maar anders dan het geluid dat uit mijn moeder kwam vlak voor ze stierf. Dat was meer een soort reutelen.

Over de auteurs

Arnoud van Adrichem (1978) is dichter en redacteur van DW B. Daarnaast is hij medeoprichter en redacteur van *De Reactor* en *Ooteoote*. In 2008 publiceerde hij de dichtbundel *Vis* (nominatie C. Buddingh'-prijs 2008, Hugues C. Pernathprijs 2009, Charlotte Köhler Stipendium 2009) en de bibliofiele bundel *Buiten*. In 2010 verschenen *Een veelvoud ervan* (nominatie J.C. Bloem-poëzieprijs 2011) en *Stemvork*, een bundeling van de essays, gedichten en vertalingen die hij samen met Jan Lauwereyns maakte. Binnenkort verschijnt zijn derde dichtbundel *Geld*.

Kiki Coumans (1971) is literair vertaler Frans en redacteur van poëzietijdschrift *Awater*. Ze schrijft regelmatig over literatuur en vertalen en doceert aan de VertalersVakschool. Op dit moment werkt ze aan een Privé-domein over Colette.

Guido Favié publiceerde gedichtencyclussen in Terras 01 (2011) en in Kluger Hans 17 (2012). Hij was werkzaam als filosoof bij verschillende onderwijsinstellingen en als vrijwilliger, adviseur en bestuurslid betrokken bij instellingen op het terrein van welzijn en zorg.

Vicky Francken (1989) publiceerde eerder gedichten in *Hollands Maandblad* en *Het Liegend Konijn*.

Elmar Kuiper (1969) is beeldend kunstenaar, filmer, toneelschrijver en dichter. In het Fries verschenen de bundels *Hertbyt* (Bornmeer, 2004), *Ut namme van mysels* (Bornmeer, 2006) en *Granytglimkes* (Bornmeer, 2011). In het Nederlands *Roep de rottweiler op* (BnM, 2006) en *Hechtzwaluwen* (Augustus, 2010).

Erik Lindner (1968) is schrijver. Hij publiceerde de dichtbundels *Tramontane* (Perdu, 1996), *Tong en trede* (De Bezige Bij, 2000), *Tafel*, (De Bezige Bij, 2004) en *Terrein* (De Bezige Bij, 2010). Dit jaar verscheen *Nach Akedia* (Matthes & Seitz Verlag), een keuze uit zijn werk in Duitse vertaling van Rosemarie Still. Onlangs publiceerde De Bezige Bij zijn eerste roman *Naar Whitebridge*.

Bart Meuleman (1965) is schrijver, dichter en regisseur. Bij Querido publiceerde hij de poëziebundels *hulp* (2004) en *omdat ik ziek werd* (2008), en een essayboek over popmuziek, *De donkere kant van de zon* (2009). In het voorjaar van 2014 komt de autobiografische roman *De jongste zoon* uit. Voor het theater bewerkte hij romans van Maurice Gilliams, Marguerite Duras en Hugo Claus. Samen met Herwig Ilegems schreef en regisseerde hij de televisiereeks *Duts* voor Canvas.

Eva Meijer (1980) is beeldend kunstenaar, filosoof, schrijver en singer-songwriter. Ze publiceerde korte verhalen in *De Revisor, Tirade* en *De Brakke Hond*. Haar debuutroman *Het schuwste dier* (2011) werd genomineerd voor de Academica Literatuurprijs, de Gouden Boekenuil en de Vrouw & Proza Debuutprijs. In november 2013 verschijnt haar tweede roman *Dagpauwoog*.

Bart Koubaa (1968) is schrijver en fotograaf en gastprofessor aan de Gentse School of Arts. In 2000 debuteerde hij met de roman *Vuur*, die genomineerd werd voor de ECI-prijs en bekroond met de Vlaamse Debuutprijs. In 2005 verscheen de roman *Lucht*. *Het gebied van Nevski* (2007) werd genomineerd voor de BNG Literatuurprijs. In 2009 verscheen zijn controversiële roman *De Leraar*, die zeer positief werd besproken en enkele herdrukken beleefde. In 2010 verscheen zijn grote België-roman *Maria van Barcelona* en een jaar later *De Brooklynclub*, die in Vlaanderen kwaad bloed zette. Momenteel werkt hij aan de roman *Jezus die langs het water liep*.

Jente Posthuma werkte als schrijver/journalist voor onder andere *De Groene Amsterdammer, nrc.next, de Volkskrant* en Mister Motley Magazine. Daarnaast publiceerde ze korte verhalen, onder meer in Torpedo Magazine en *nrc.next*. In 2012 won ze de A.L. Snijdersprijs voor het beste zeer korte verhaal. Momenteel werkt ze aan een verhalenbundel en aan de literaire theatervoorstelling *Familie* (met A.L. Snijders, Tommy Wieringa en Carel Helder), die in februari 2014 te zien is in De Kleine Komedie in Amsterdam.

Marieke Rijneveld (1991) is schrijfster, dichter en columnist bij CultuurBewust.nl. Ze volgde proza en poëzie aan de Schrijvers-Vakschool in Amsterdam en publiceerde gedichten in Meandermagazine en een toneelstuk bij De Toneelcentrale. Ze won diverse schrijfwedstrijden, waaronder de Elhizjra Literatuurprijs Proza 2012, en treedt regelmatig op met haar band Hagelslag. Ze speelde bij 3voor12 Radio, A Lazy Sunday Afternoon in Park Lepelenburg, Theater Pepijn en Ruigoord. Momenteel werkt ze aan haar eerste roman en dichtbundel.

Barry Smit (Alkmaar, 1974) werkte als copywriter bij een reclamebureau toen Jan Marijnissen hem naar Den Haag haalde, waar hij vervolgens jarenlang teksten schreef voor de Tweede-Kamerfractie en de campagneteams van de SP. Sinds 2009 werkt hij als zelfstandig campagneadviseur voor maatschappelijke organisaties. Vanaf begin 2011 reisde hij regelmatig naar Egypte om een serie campagnetrainingen te geven aan revolutionaire activisten. Hij publiceert onregelmatig in de Vonk-bijlage van *de Volkskrant*. Onlangs debuteerde hij bij uitgeverij Atlas Contact met de roman *Om het nu*.

Daan Stoffelsen (1981) is recensent, boekverkoper, redacteur van De Revisor en lid van de adviesraad van het Nederlands Letterenfonds. Zijn essay ‘Waarschuwingen, ravijnen en ziekenhuisgebouwen’ werd bekroond met de Jan Hanlo Essayprijs Klein 2013.

Wytske Versteeg (1983) studeerde in 2005 cum laude af in de politicologie, en werkt nu aan een promotieonderzoek. Onlangs verscheen haar roman *Boy* bij uitgeverij Prometheus. Haar debuutroman, *De wezenlozen*, stond op de longlist van de AKO Literatuurprijs en de Opzij Literatuurprijs, en werd onderscheiden met de Vrouw Debuut Prijs Proza. Het non-fictieboek *Dit is geen dakloze* werd genomineerd voor de Jan Hanlo Essayprijs Groot. Versteeg werkt momenteel aan een nieuwe roman.